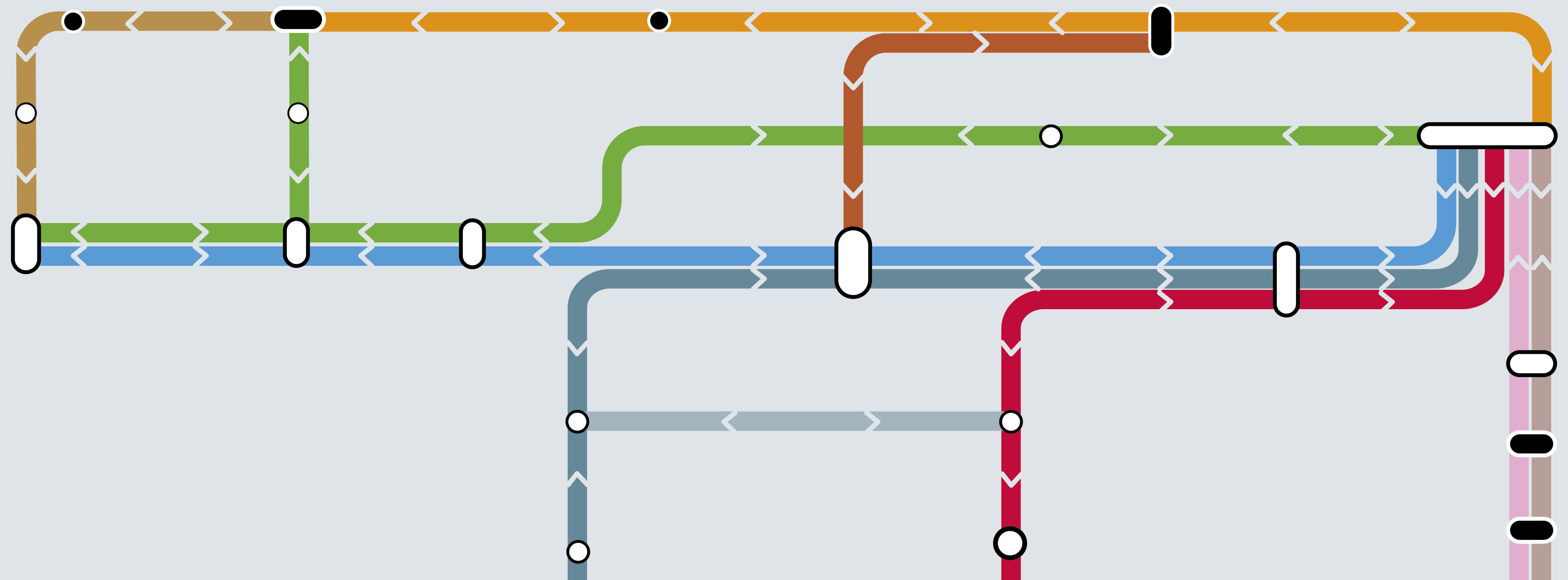

Kansvergroten werken aan impact

Lerend sturen en verantwoorden in het opbouwwerk en collectief sociaal werk

Inhoud

Publiekssamenvatting	3
1 Inleiding en leeswijzer	9
2 Achtergrond, aanleiding en centrale begrippen	10
3 Impact van opbouwwerk en/of collectief sociaal werk	17
4 Kansvergrotennd werken - een passend perspectief	23
5 Lerend sturen en verantwoorden	32
6 Tot slot: Dit alles overziend... wat nu?	38
Bijlage 1 Onderbouwing van keer op keer kans op kans vergrotende inzet, en belang van theorie	40
Bijlage 2 Bronnen en citaten ter onderbouwing maatschappelijke impact	43
Bijlage 3 Verantwoording onderzoek	46
Bijlage 4 Mensen die we gesproken hebben voor dit traject	47
Bijlage 5 Bronnen en eindnoten	48

Publiekssamenvatting

Aanleiding: hernieuwde aandacht voor gemeenschappen

De afgelopen jaren groeit de beleidsaandacht voor gemeenschappen, samenlevingsopbouw (*community building*) en voor de professionals die dit helpen stimuleren. Deze aandacht komt voort uit hoge verwachtingen van wat inwoners en gemeenschappen kunnen betekenen in het aangaan van tal van grote maatschappelijke opgaven. Zo worden veerkrachtige gemeenschappen, 'samenkracht', vrijwillige inzet en meer omzien naar elkaar gezien als een deel van een antwoord op onder andere:

- Stijgende zorgkosten.
- Het vergroten van draagvlak voor de energietransitie.
- Het dalende veiligheidsgevoel in sommige buurten.
- Het afnemend vertrouwen in de politiek.
- De groei van ervaren polarisatie in de samenleving.

Door deze aandacht stijgen ook de verwachtingen van de professionals die een verbindende en ondersteunende rol daarin hebben, zoals opbouwwerkers^[1]. Daarnaast zijn er voor de houdbaarheid van zorg en ondersteuning hoge verwachtingen van collectief sociaal werk^[2], dat opereert naast of in aanvulling op individueel gericht sociaal werk. Voor het sociaal werk brengt deze groeiende aandacht kansen met zich mee, maar ook uitdagingen.

De eerste uitdaging is dat de financiële middelen tot nu toe niet in verhouding meebewegen met de beleidsmatige aandacht en het niveau van verwachtingen. Beleidsstukken staan vol met mooie volzinnen over het belang van gemeenschappen, over actieve inwoners en hun initiatieven, over ontmoetingsplekken en over het verschuiven van middelen 'van zorg naar welzijn' – of binnen het sociaal domein – 'naar de sociale basis' of 'naar preventie'. Maar in de praktijk bewegen deze budgetten nauwelijks mee. Preventief of collectief aanbod is echter niet gratis, net als het maatschappelijk vastgoed dat ontmoeting stimuleert, professionals die mensen verbinden, of de professionals die mantelzorgers ondersteunen of vrijwilligers begeleiden.

- 1 Opbouwwerk is een beroepsvariant binnen het sociaal werk met de opdracht om gemeenschappen te versterken, door middel van: 1) verbinden (versterken van de relaties tussen mensen, 2) overbruggen (verbeteren van de relaties tussen groepen en sociale verbanden) en 3) koppelen (versterken van de relatie tussen gemeenschappen en instituties).
- 2 Collectief werken vanuit het sociaal werk (hierna 'collectief sociaal werk') is het werken in groepen en/of gezamenlijk werken aan een oplossing. Collectief werk kan een wijk- of buurtgerichte benadering hebben, maar dit is niet noodzakelijk. Het kan juist ook het 'geografisch aspect' overstijgen. Een aspect van collectief werk is het leren van elkaar binnen de groepsdynamiek.

De tweede uitdaging is dat de al jarenlang dominante frames van 'New Public Management' en de medische benadering van verantwoording van effecten en maatschappelijke impact^[3] niet goed passen bij de aard van opbouwwerk en collectief sociaal werk. Dit werk speelt zich immers af in een open setting (of ecosysteem) waarin tal van factoren van invloed zijn op hoe het gaat met mensen en niet in een 'gesloten' laboratoriumsetting waarbij causaliteit relatief makkelijk is vast te stellen en waarin je kunt werken met controlegroepen. Vanuit een behoefte aan grip of controle focust het New Public Management-frame op kwantitatieve verantwoording met behulp van vooraf opgestelde KPI's. Het sociaal werk richt zich daarentegen juist op het aanjagen van processen die bijdragen aan tal van mogelijke doelen, waarin de stem van de inwoner zelf juist sterk bepaalt waartoe dit proces leidt en welk resultaat het oplevert.

Openbreken van een gepolariseerd debat

Via deze dominante *frames* komt de waarde van het opbouwwerk en collectief sociaal werk onvoldoende naar voren. Dit kan leiden tot (zelfgeorganiseerde) teleurstelling; door het sterk focussen op 'gewenste uitkomst A' mis je hoe 'proces B' bijdraagt aan 'positieve uitkomst C'. Maar dit leidt ook tot tijdrovende vormen van kwantitatieve verantwoording waar geen enkele partij écht tevreden over is. En hiermee ook tot een vertraging van de transformatie van bijvoorbeeld zorg naar welzijn.

Tegenover deze frames staat het perspectief van sommige sociaal professionals, wetenschappers en experts die stellen dat collectief sociaal werk en opbouwwerk van grote waarde zijn en dat daarom helemaal niet onderzocht moet worden welke en hoeveel impact het werk oplevert – dergelijke werksoorten laten zich simpelweg niet meten of kwantificeren. Want de relatie tussen de inzet van de opbouwwerker en de impact waar deze aan bijdraagt is niet lineair, in tegenstelling tot de zorg- en hulpverlening, waarin een behandeling gebaseerd is op 1-op-1 contact tussen cliënt en professional en gewerkt wordt volgens vaste behandelmethoden. Het opbouwwerk is meestal niet individueel gericht en vindt niet plaats binnen een 'gesloten' setting, maar in de complexe sociale werkelijkheid van een straat, buurt, wijk of gemeenschap.

- 3 Impact omvat alle sociale veranderingen op lange termijn die mede het gevolg zijn van positieve en negatieve, bedoelde en onbedoelde, en directe en indirecte effecten van sociaal werkpraktijken. Deze effecten treden op tijdens of na de praktijk en doen zich voor bovenop, naast, of in plaats van, wat sowieso plaatsgevonden zou hebben.

Het debat over de impact van sociaal werk is, kortom, gepolariseerd en komt niet verder. Met deze publicatie bieden wij een perspectief om los te komen van dit gepolariseerde debat. In opdracht van Sociaal Werk Nederland heeft het Verwey-Jonker Instituut een literatuuronderzoek en een serie (groeps)interviews uitgevoerd naar de relatie tussen opbouwwerk en collectief sociaal werk en impact. We focussen op opbouwwerk en collectief werk^[4], juist omdat deze werkvormen niet individueel gericht zijn, wat de relatie tussen inzet en impact ingewikkelder maakt.

Wij bieden met deze publicatie een passend perspectief op:

- De relatie tussen inzet en impact die recht doet aan de waarde van het werk en het gezamenlijk leren tussen opdrachtgevers, sociaalwerkorganisaties en andere belanghebbenden stimuleert.
- Sturingsvormen voor, en verantwoording van, opbouwwerk en collectief sociaal werk.
- Een handzaam en onderbouwd visueel overzicht van het palet aan impact waar opbouwwerk en collectief werk aan bijdragen.

Kansvergroten werkend aan impact

Het literatuuronderzoek en de interviews maken duidelijk dat de relatie tussen inzet van sociaal werk en de gerealiseerde impact niet lineair verloopt en niet 'afdwingbaar' is binnen een gesloten setting. De impact is het resultaat van een proces waarin de sociaal werker, volgens onderbouwde methoden en gebruikmakend van het juiste vakmanschap en de juiste houding, keer op keer kansvergroten optreedt in een open ecosysteem. In de literatuur wordt dit '*spiraling up*' genoemd.

In de literatuur is een breed palet aan soorten impact gevonden, met verschillende clusters aan typen impact die gelijktijdig kunnen optreden en elkaar kunnen versterken. Grofweg zijn deze te verdelen in impact rond: gezondheid (mentaal en fysiek), empowerment, veerkracht, kapitaal (sociaal, academisch, emotioneel, cultureel kapitaal, maar ook '*linking capital*' richting instituties), sociale cohesie en verbondenheid.^[5]

Daarnaast hechten partijen in de eerdergenoemde frames veel belang aan inzicht in de financiële impact. Uit de literatuur blijkt dat investeringen in het collectief sociaal werk en opbouwwerk economisch renderen en zichzelf (meer dan) terugbetalen. Voor sommige interventies is goed uit te rekenen hoeveel dat is, maar voor opbouwwerk en collectief is de precieze financiële impact vaak lastig te berekenen. Toch staat als een paal boven water dat kansvergroten werken rendeert. Hierbij is dus de kritische afweging altijd nodig tussen hoeveel middelen je wil investeren om te kunnen vaststellen hoe groot het rendement precies is, versus weten dat het rendeert zonder precies te weten hoeveel dit oplevert.

De wijze waarop sociaal werk kansvergroten werkt aan impact illustreren wij met behulp van een lijnennetkaart en bijbehorende metafoor. Deze is geconcretiseerd in twee varianten: één voor opbouwwerk (figuur 1) en één voor collectief sociaal werk (figuur 2). De lijnennetkaart laat tal van mogelijke routes zien, gebaseerd op de interacties tussen sociaal werker en inwoner(s) richting impact, waarbij ook de onderliggende mechanismen inzichtelijk worden gemaakt. De sociaal werker is in deze metafoor een passant die diens inzet aansluit op de reis die de inwoner aflegt. Elk mechanisme is onderbouwd vanuit de wetenschappelijke literatuur. Door deze ondersteunende rol draagt de opbouwwerker bewezen kansvergroten bij aan maatschappelijke impact ('*spiraling up*').

Kansvergroten werken gebeurt binnen een complex en open ecosysteem met tal van ontwikkelingen en interveniërende factoren. De lijnennetkaart beschrijft de mogelijkheden voor kansvergroten werken, maar dicteert niet aan de reiziger (de inwoner) waar die heen gaat. Ook niet waar die instapt of uitstapt. Zo werkt het ook met interacties en impact: waar we het vreemd zouden vinden als een OV-bedrijf moet bewijzen dat alle reizigers naar de eindhalte gaan, wordt vaak iets soortgelijks wél gevraagd aan sociaal werkers. In werkelijkheid is het echter zo dat als de inwoner een of twee spreekwoordelijke haltes dichtbij diens bestemming komt, dat ook al impact is.

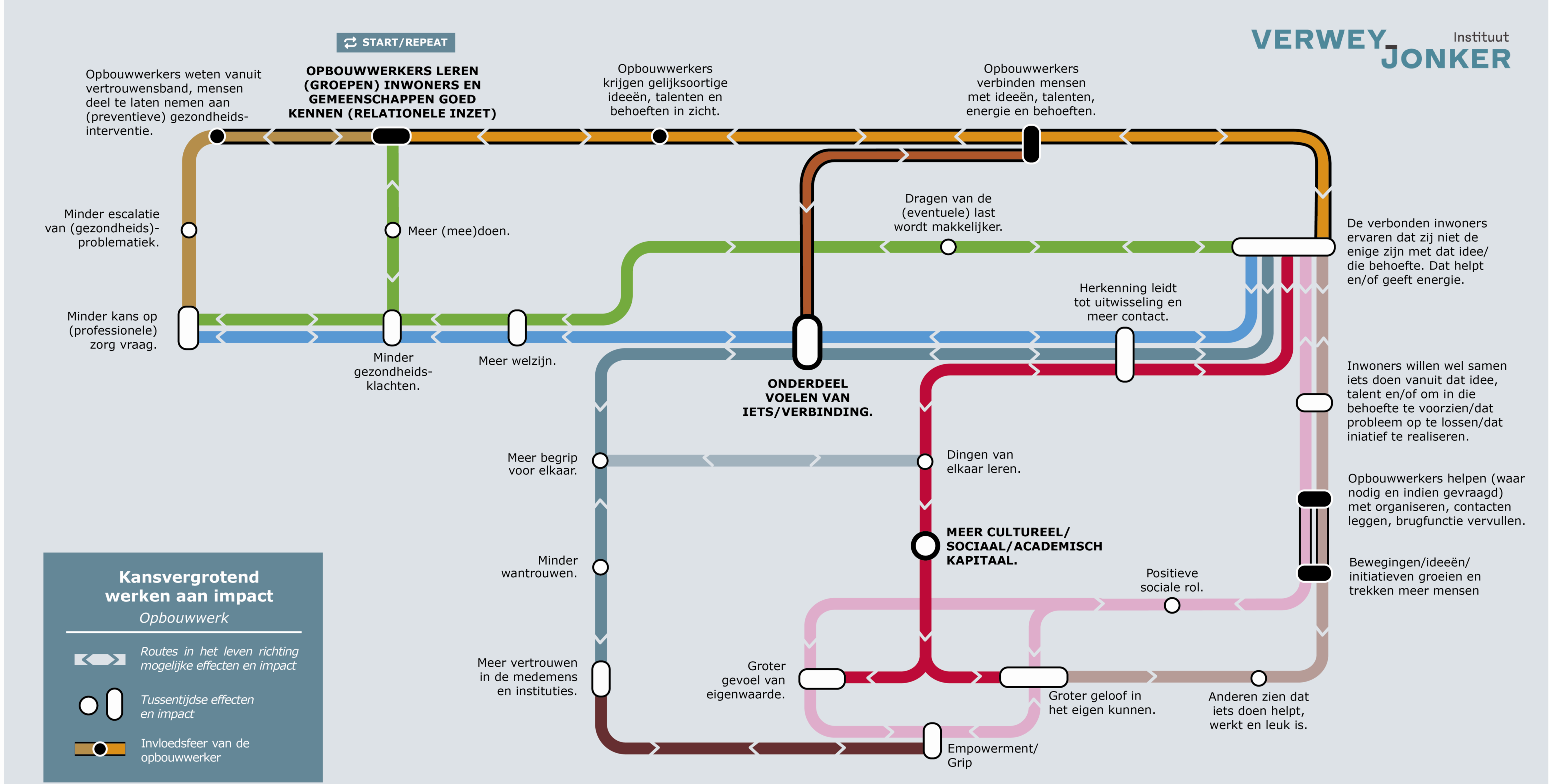
Net zoals de vervoermiddelen (bus, tram of metro), de infrastructuur (wegen, rails en routes) en het personeel (bestuurders, conducteurs, infrabeheerders) bijdragen aan het bereiken van de bestemming van de reiziger, draagt een sociaal werker bij aan de persoonlijke ontwikkeling van een inwoner en/of aan het zelforganiserend vermogen van een groep inwoners. Er is dus sprake van *contributie* (de sociaal werker levert een bijdrage aan een opgave) in plaats van *attributie* (toe-eigening van het eigen aandeel in het bereikte doel of resultaat) – zoals gebruikelijk in het eerdergenoemde New Public Management-frame.^[6]

4 In dit rapport spreken wij van 'opbouwwerkers' waar het expliciet gaat over iets waarmee opbouwwerkers zich sterk onderscheiden van andere sociaal werkers. Waar we schrijven over onderwerpen die breder gelden, spreken we van 'sociaal werker'.

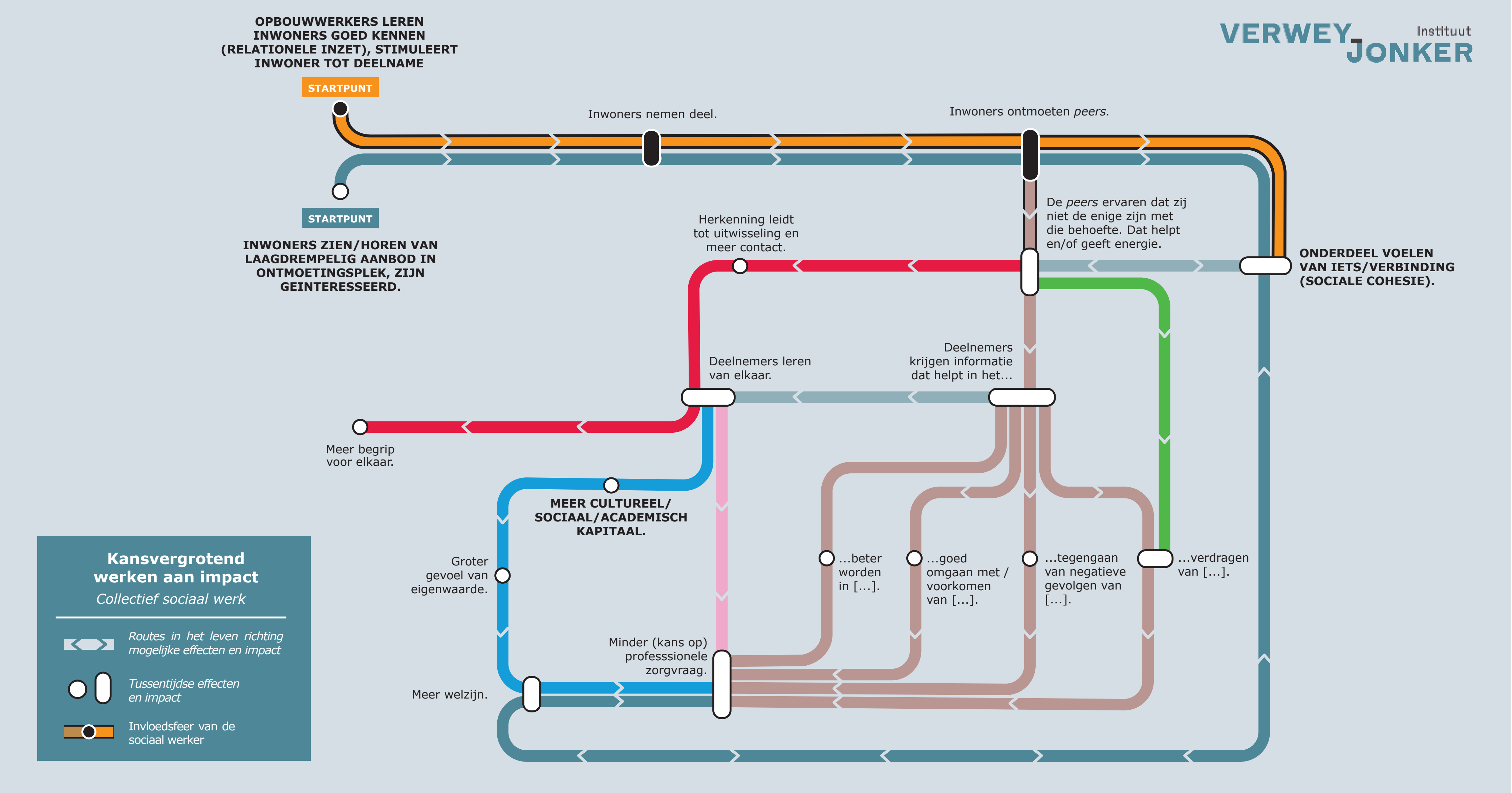
5 Dit palet aan impact en de onderlinge samenhang is weergegeven in figuur 5 in hoofdstuk 3.

6 Verantwoording die zich vooral richt op attributie ondermijnt de collectieve inspanningen van actoren in een ecosysteem, omdat ze hen ertoe aanzetten om erkenning en financiering te zoeken voor individueel gedrag in plaats van om onderling afhankelijke resultaten te bereiken.

Figuur 1 Kansvergroterend werken aan impact door opbouwwerk (continu proces)

Figuur 2 Kansvergroterend werken aan impact door collectief sociaal werk (continu proces)

Randvoorwaarden voor het realiseren van impact

De beoogde impact wordt niet automatisch bereikt. Zoals het openbaar vervoer een goed ontworpen en onderhouden infrastructuur nodig heeft om reizigers veilig en op tijd te vervoeren, kent ook het opbouwwerk en het collectief sociaal werk randvoorwaarden om kansvergroten impact te kunnen realiseren. De in de figuren geschetste mechanismen (de routes tussen inzet en impact) werken alleen als voldaan wordt aan een aantal randvoorwaarden.

Hoewel elke context uniek is, zijn er werkzame factoren en randvoorwaarden die in elke context helpend of zelfs onmisbaar zijn. Als er voldaan is aan deze randvoorwaarden en er bewust gewerkt wordt vanuit een verandertheorie, is het aannemelijk dat de inzet van het sociaal werk bijdraagt aan tal van vormen van maatschappelijke impact. Maatschappelijke impact die aansluit bij de kernwaarden van het sociaal werk en die ook bijdraagt aan actuele beleidsambities zoals veerkracht, zorgzaamheid, gemeenschapszin en democratisering.

Algemeen werkzame factoren volgens de literatuur zijn:

1. **Een solide verandertheorie**, dat wil zeggen dat de professional kan uitleggen *'Als ik A doe, op wijze B, dan is het aannemelijk dat ik bijdraag aan C, want...'*, waarbij deze ter onderbouwing gebruik maakt van alle beschikbare kennisbronnen (ervaringskennis, praktijkkennis en wetenschappelijke kennis).
2. **Vakmanschap en houding**: de professionals dienen contactueel en communicatief, vraag- en oplossingsgericht, doel- en resultaatgericht, ondernemend en innovatief, inzichtelijk en verantwoord, professioneel en kwaliteitsgericht te zijn, en kennis te hebben van groepsdynamica.
3. **Goede relatie(s)** tussen professional-bewoner en tussen bewoner-bewoner.
4. **Laagdrempelige ontmoetingsplekken**: waar professionals en bewoners elkaar kunnen ontmoeten. Plekken die kans bieden op andere werkzame factoren zoals het bevorderen van handelingsvaardigheid, zelforganisatie, het vormen van coalities en netwerken en collectieve belangenbehartiging.
5. **Identificeren en versterken van (latente) talenten en hulpbronnen** in de buurt, wijk of gemeenschap.
6. **Continuïteit & duurzaamheid**: het faciliteren, organiseren en stimuleren van samenlevingsopbouw vergt een lange adem. Continuïteit is een doorslaggevende randvoorwaarde voor de effectiviteit van de inzet.

Lerend sturen en verantwoorden

Kansvergroten werken aan impact heeft consequenties voor de inrichting van de relatie tussen opdrachtgever en/of financier (meestal gemeenten) en opdrachtnemer (meestal sociaalwerkorganisaties).

Het inzetten van sociaal werk bij de aanpak van maatschappelijke opgaven vraagt een **orkestrende rol** van opdrachtgevers. Dit betekent dat gemeenten integraler sturen, door enerzijds binnen de gemeentelijke organisatie en anderzijds in samenspraak met partners prioriteiten te stellen en vervolgens samen te bepalen wat ieders bijdrage daaraan kan zijn.

Dit helpt sociaalwerkorganisaties om actief in gesprek te blijven met financiers, maar ook met andere partijen die werkzaam zijn in de buurt, over welke opgaven prioriteit hebben, wat ieders rol daarin kan zijn en welke randvoorwaarden dit vraagt. Het samen prioriteiten stellen vergroot het eigenaarschap van betrokken partijen en maakt partijen voorspelbaarder naar elkaar toe. Ook hebben opdrachtnemers een belangrijke verantwoordelijkheid in het investeren in vakmanschap en methodische vaardigheden van hun werkers.

Dit is belangrijk, omdat sociaal werkers in de buurten veelal te maken hebben met opgaven die raken aan tal van beleidsterreinen, met elk hun eigen prioriteiten. Dit brengt het risico met zich mee dat het opbouwwerk en andere vormen van sociaal werk een 'duizenddingendoekje' worden. Sociaalwerkorganisaties dienen helder te maken wat wel en niet verwacht kan worden van hun werk, en waar hun eigen prioriteiten liggen. Zij moeten vervolgens goed in beeld brengen welke informatie nodig en relevant is om zelf van te leren en te verbeteren en moeten dit ook (laten) verzamelen en kunnen leveren.

Belangrijk bij zowel het sturen (prioriteren van opdrachten) als bij het verantwoorden is het met diverse belanghebbenden **opstellen van een verandertheorie**. Deze maakt duidelijk welke inzet je pleegt binnen een ecosysteem en waarom het aannemelijk is dat dit bijdraagt aan de doelen, onderbouwd vanuit verschillende vormen van kennis. De verandertheorie geeft niet alleen richting aan de professionele inzet zelf, maar is ook een waardevol kader voor reflectie op de relatie tussen inzet, gerealiseerde verandering en impact. Zodoende biedt de verandertheorie houvast voor **reflectie** door uitvoerende professionals, samenwerkingspartners, opdrachtgevers/financiers en idealiter ook de 'doelgroep zelf'. Verantwoording wordt zo geen controle-instrument, maar een middel om gezamenlijk te leren – en soms zelfs een *empowerende* interventie op zichzelf richting bewoners en sociaalwerkers.

De verandertheorie helpt om helder te maken welke indicatoren op verschillende abstractieniveaus helpend zijn om te bepalen of de verschillende partners samen de goede kant op gaan. Relevante indicatoren kunnen afkomstig zijn uit tal van verschillende bronnen en kunnen verschillende vormen aannemen. De uitdaging is om niet alleen te willen 'tellen en vertellen' maar om samen te **'tellen, vertellen, verbinden en verklaren'**. Daarmee krijgen monitoring en evaluatie van de relationele inzet van sociaal werkers een **lerend karakter**. In deze reflectieve evaluaties **dient 'de doelgroep' zelf een belangrijke stem te hebben**. Niet alleen in het delen van ervaringen maar ook in het bepalen wat van waarde is om te 'meten'.

Tot slot zijn het eerdergenoemde **vakmanschap en de methodieken expliciet onderdeel van de gesprekken** tussen opdrachtnemer en opdrachtgever. De gesprekken gaan dus niet alleen over 'wat werkt', maar ook over 'wie werkt'.

Als monitoring en evaluatie op een cyclische manier worden georganiseerd, dragen ze bij aan het continu leren en verbeteren van de inzet. Dit komt vervolgens de maatschappelijke impact ten goede. Het (kort)cyclisch uitvoeren van dergelijk onderzoek en reflectie betekent wel dat de vormen van onderzoek relatief flexibel, makkelijk uit te voeren en niet te duur mogen zijn. Zo ontstaat niet alleen goed zicht op *wat* er gebeurt door de inzet (resultaten en effecten dichtbij) maar ook op *waarom* het gebeurt. In combinatie met de wetenschappelijke onderbouwing van de kansvergrotenende mechanismen voor maatschappelijke impact op de langere termijn ontstaat een rijk en volledig beeld. Een beeld dat recht doet aan het soort werk in de leefwereld van mensen en gemeenschappen en dat recht doet aan de gezamenlijke inzet die nodig is voor de grote maatschappelijke opgaven waar we voor staan.

1 Inleiding en leeswijzer

Sociaal werk draagt bij aan de veerkracht en het welzijn van inwoners, buurten en gemeenschappen. Sociaal werkers zetten zich in voor het maatschappelijk aangehaakt blijven van individuen, door middel van diverse vormen van hulp en ondersteuning zoals jongerenwerk, maatschappelijk werk, schulddienstverlening en opbouwwerk. Sinds het ontstaan van het moderne sociaal werk aan het einde van de 19e, begin 20ste eeuw heeft het werk steeds een dubbele opdracht gehad: het ondersteunen van individuen en het versterken van gemeenschappen. De historische wortels laten zien dat collectieve vormen van sociaal werk niet nieuw zijn, maar behoren tot de kern van het beroep. Over de jaren heen schommelt de prioritering binnen die opdracht wel. Zo is met de komst van de transitie in het sociaal domein jarenlang sterk de nadruk komen te liggen op individuele ondersteuning en inhoudelijke specialisatie daarvan.

Maatschappelijke ontwikkelingen (zie § 2.1) – waaronder de druk op de formele zorg vanuit verschillende oorzaken, groeiend besef dat zowel overheid als markt maatschappelijke vraagstukken niet in hun eentje op kunnen lossen, zorgen om affectieve polarisatie aangewakkerd door onder andere digitalisering – maken dat de aandacht voor en verwachtingen van collectieve vormen van sociaal werk en opbouwwerk groter worden (zie § 2.2). Hierdoor stijgt ook de behoefte aan ‘bewijslast’ over wat investeringen daarin opleveren.

Bij deze collectieve vormen van ondersteuning geldt dat de maatschappelijke impact groot is, zowel inhoudelijk (zie § 3.2) als financieel (zie § 3.3). Tegelijkertijd wordt de werkzaamheid van opbouwwerk en collectief sociaal werk soms in twijfel getrokken. Dit komt met name doordat de huidige New Public Management en medische frames op ‘bewijslast’, verantwoording en impact, niet goed passen bij de aard van het opbouwwerk en collectief sociaal werk (zie § 2.4). Ook deze roep om meetbaarheid is niet nieuw: al sinds de professionaliseringsslagen van de jaren '70 en '90 van de vorige eeuw wordt onderzoek gedaan naar manieren om het vaak relationele en contextgebonden werk van sociaal werkers zichtbaar te maken. Tegelijkertijd laat de geschiedenis zien dat te sterke nadruk op individuele effecten het collectieve, preventieve karakter van opbouwwerk vaak heeft overschaduwd.

Dit maakt het belangrijk om te onderzoeken wat wél passende manieren zijn om de impact van het werk goed te beoordelen (zie § 4.1 en 4.2) en verantwoorden en wat dit vraagt aan randvoorwaarden (§ 4.3) en sturing (zie H5). Met dit rapport bieden we zicht op waaraan opbouwwerk en collectief sociaal werk bijdragen (zie H3) en op welke manier dat gebeurt (zie H4).

Aansluitend benoemen we daar passende manieren van sturing en verantwoording bij en hoe je het gesprek daarover met elkaar voert (zie H5). Hiermee sluiten we aan bij een lange traditie van reflectie op de rol, waarde en legitimatie van sociaal werk, maar richten we ons expliciet op de hedendaagse vraag hoe collectieve en preventieve vormen van werken beter kunnen worden herkend, erkend en gestuurd.

2 Achtergrond, aanleiding en centrale begrippen

2.1. Maatschappelijke ontwikkelingen en uitdagingen

De laatste jaren zorgen verschillende maatschappelijke en politieke ontwikkelingen ervoor dat de vraag naar de effectiviteit en de impact van sociaal werk steeds nadrukkelijker op tafel ligt. Deze ontwikkelingen beïnvloeden hoe politici, beleidsmakers, onderzoekers en actieve inwoners kijken naar de rol van inwoners in hun gemeenschappen, in naar de relatie tussen inwoners, overheid en professionele zorg en ondersteuning.

Wij schetsen deze ontwikkelingen in vogelvlucht:

- Toenemende zorgen over de houdbaarheid van de professionele zorg en ondersteuning, onder meer door vergrijzing.
- Een groeiend personeelstekort in zorg en ondersteuning, waarbij de vraag structureel groter is dan het aanbod.
- De verwachting dat in de toekomst een onhaalbaar groot deel van de beroepsbevolking in zorg en ondersteuning zou moeten werken (schattingen van één op de vier in 2040)^[7].
- De bredere realisatie dat de overheid belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen niet alleen kan oplossen, maar dat inwoners en diverse soorten organisaties (maatschappelijk en privaat) daar een gezamenlijke rol in spelen.
- Toenemende zorgen over ervaren affectieve polarisatie: groepen die zich emotioneel steeds verder van elkaar verwijderen.
- De waarneming dat inwoners zich niet 'burger' voelen maar meer als consument die bediend moet worden.
- Onrust over de staat van de (lokale) democratie, waaronder verschijnselen van verwaarlozing of zelfs ondermijning.
- Zorgen over doorgeschoten individualisme.

- De versnelling van bovenstaande ontwikkelingen door digitalisering, die zowel kansen biedt als risico's met zich meebrengt.
- Online verharding en haat, die wordt versterkt doordat ontmoetingen op fysieke plekken afnemen.
- Dalend vertrouwen in instituties, maar ook in de medemens. Bij mensen met lage inkomens is deze daling nog groter en groeit het verschil met mensen met hogere inkomens.
- De invloed van digitalisering op sociale vaardigheden en op het vermogen van mensen om relaties en contacten überhaupt vorm te geven.¹
- Toenemende zorgen over groeiende sociaaleconomische ongelijkheid, met diepgewortelde structurele oorzaken.
- Zorgen over de tendens om levensvraagstukken te 'over-problematiseren / over-medicaliseren', terwijl tegelijkertijd veel mensen niet de hulp of zorg krijgen die ze nodig hebben.
- Zorg over het afnemend (mentaal) welzijn van verschillende groepen in de samenleving.
- De aanhoudende groei van leefstijl-gerelateerde aandoeningen, zoals obesitas.

Dit zijn niet opgaven van individuen die met individuele zorg of ondersteuning opgelost kunnen worden, dit zijn brede maatschappelijke problemen. Maatschappelijke problemen die geen enkele sector in diens eentje op kan lossen. Problemen die vragen om samenwerking tussen overheid, gemeenschappen, en tal van diverse maatschappelijke sectoren.

Deze ontwikkelingen zijn te plaatsen binnen een breder proces van een veranderende rol tussen overheid en samenleving. De overheid verwacht meer dan afgelopen jaren dat (gemeenschappen binnen) de samenleving een grotere rol pakken in het (mede) oplossen van deze problemen. Deels komt dit voor uit het groeiend besef dat de overheid maatschappelijke problemen niet zonder de samenleving op kan lossen. En deels vanuit financieel oogpunt. Wij werken deze veranderende rol en de beleidsverwachtingen van inwoners en gemeenschappen uit in de volgende paragraaf.

2.2. Beleid heeft hoge verwachtingen van inwoners, gemeenschappen én van sociaal werkers

In de zoektocht naar oplossingen voor de groeiende maatschappelijke uitdagingen hebben beleidsmakers grote verwachtingen van wat inwoners en gemeenschappen zelf kunnen doen. Denk aan het meer omkijken naar elkaar, steun zoeken bij elkaar, zich vrijwillig inzetten voor de buurt of een doel, mantelzorg bieden, et cetera. Tegelijkertijd verwacht het beleid veel van sociaal professionals, en in het bijzonder van opbouwwerk en professionals die collectief sociaal werk uitvoeren, vaak ter stimulering van die gemeenschappen (Zie § 2.3 voor een toelichting op deze termen).

⁷ Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR), Kiezen voor houdbare zorg (2021). Overigens plaatsen anderen kritische kanttekeningen bij deze schattingen. Zie bijvoorbeeld De Rijk, 'Hoezo 'dat wordt dokken straks'? in de Groene Amsterdammer, 10 september 2025, nr. 37.

Wij vatten deze beleidstheorie achter deze verwachtingen als volgt samen:

Het huidige beroep op zorg en ondersteuning is zeer groot en zal de komende decennia toenemen. Dit is financieel en op personeelsniveau onhoudbaar. Naast demografische factoren (vergrijzing en ontgroening) spelen verschillende culturele factoren hier een rol in. Door het maakbaarheidsdenken in de meritocratische samenleving worden problemen die bij het leven horen gezien als individueel falen, waarna ze geproblematiseerd worden. Daarnaast wordt voor sociale problemen te vaak 'medische antwoorden' gezocht. Zo worden psychische en lichamelijke klachten die voortkomen uit geldstress niet opgelost via de ggz of een GLI, maar door bestaanszekerheid. Deze medicalisering biedt geen duurzaam antwoord. Sterker nog, zij kan problemen vergroten: diagnoses beïnvloeden gedrag, terwijl mensen juist regie en veerkracht nodig hebben om met uitdagingen om te gaan.

Mensen kunnen en willen wel meer naar elkaar omkijken. Velen zijn dit echter verleerd, omdat ze voor steeds meer problemen professionele antwoorden verwachten en geven. Het versterken van veerkrachtige gemeenschappen en omzien naar elkaar is de oplossing: Verbondenheid, steun en betekenisvolle sociale rollen vergroten de draagkracht van mensen. Wederkerigheid wordt hierdoor weer vanzelfsprekender. Doordat mensen meer met elkaar delen, wordt het (ver)dragen van problemen makkelijker en wordt de blik op wat 'normaal' is ruimer. Dit zorgt weer voor minder vraag naar zorg.

Deze hoge verwachtingen zijn niet altijd even realistisch.ⁱⁱ Dit wordt recent nog bevestigd door het SCP dat stelt dat de huidige regering 'veel verwacht van buurtcohesie en lokale initiatieven wat betreft het oplossen en voorkomen van maatschappelijke problemen' (...) De investeringen zijn echter bescheiden ten opzichte van de hoge ambities, zeker in het licht van de toch al moeilijke financiële positie van gemeenten. Ook kunnen de toegenomen externe dreigingen de sociale samenhang onder druk zetten, evenals de persoonlijke onzekerheden die een deel van de mensen zal gaan ervaren door de inperking van de sociale zekerheid.ⁱⁱⁱ

De hierboven beschreven ontwikkelingen maken duidelijk waarom de verwachtingen van opbouwwerkers en collectief sociaal werk steeds verder toenemen. Omdat opbouwwerkers zich niet richten op individuele problemen, maar op het versterken van gemeenschappen en het voorkomen van maatschappelijke en collectieve problemen, is het logisch dát er hernieuwde aandacht voor opbouwwerk ontstaat. Alleen zijn de beleidsverwachtingen van het sociaal werk niet alleen torenhoog, ze zijn ook enigszins simplistisch geformuleerd. Dit kan leiden tot (zelfgeorganiseerde) teleurstelling, tot tijdrovende vormen van verantwoording waar geen enkele partij écht tevreden over is, en hiermee ook tot een vertraging van de juist zo gewenste transformatie van zorg naar welzijn.

Het belang van professionele inzet ter versterking van gemeenschappen

Sterke gemeenschappen ontstaan niet vanzelf. Terwijl beleidsmakers en maatschappelijke organisaties een steeds grotere nadruk leggen op de behoefte aan hechte, veerkrachtige en zorgzame gemeenschappen, is de realiteit dat deze steeds minder vanzelfsprekend zijn – zeker in steden, maar ook in minder stedelijke gemeenten. Denk aan een steeds groter wordend aandeel van inwoners in dorpen die 'import' zijn, als toenemende superdiversiteit door migratie, gentrificatie en verhuismobilititeit van Nederlanders. De auteurs van 'Horizontaal en verticaal vertrouwen in Nederland' stellen terecht dat er in het heersend discours over 'gemeenschap' hier te weinig rekening mee wordt gehouden.^{iv} Deze diversiteit impliceert dat het belang van het versterken van 'bridging' kapitaal^[8] door opbouwwerk steeds belangrijker wordt.

Het Ben Sajet Centrum verwoordt dit treffend in hun publicatie 'De belofte van de gemeenschap & zeven belemmerende mythes', waarbij de derde mythe luidt: 'Gemeenschappen ontstaan spontaan'. Het is volgens de auteurs een misvatting dat als een initiatief eenmaal tot stand is gekomen met professionele ondersteuning, het vervolgens door kan op eigen kracht. Voor bloeiende gemeenschappen is vaak blijvende professionele ondersteuning nodig.^v

Inwoners zetten zich in, in allerlei vormen en voor allerlei zaken. Wel zijn er grote verschillen tussen buurten en de mate waarin mensen de 'luxe' hebben om zich in te spannen voor iets of iemand anders^{vi}. Naar elkaar omkijken, je vrijwillig inzetten voor iets of iemand; het wordt allemaal makkelijker als er ruimte is in het hoofd en die ruimte niet wordt ingenomen door chronische (geld) stress.^[9] Juist in gemeenschappen waar bestaanszekerheid onder druk staat, kunnen opbouwwerkers steunen in het verbinden van mensen en vergroten van toegang tot de 'systeemwereld'.

Een andere belangrijke mythe die zij ontkrachten is 'Minder overheid betekent meer gemeenschap'. Overheid en samenleving zijn echter geen communicerende vaten waarbij het terugtrekken van de een automatisch wordt opgevuld door de ander. Daardoor leidt het versoberen of onzeggen van formele hulp vaak niet vanzelf tot florerende gemeenschappen, maar eerder tot uitgeputte mantelzorgers. Bovendien miskent deze mythe hoeveel vrijwillige inzet en informele zorg er al is.^{vii}

8 Contact kunnen maken met mensen uit andere groepen dan waar je zelf bij hoort noemen we 'bridging'. Mensen uit andere groepen kunnen andere hulp en ondersteuning geven dan mensen uit de groep waar je zelf deel van uit maakt.

9 Hierbij is het belangrijk om uit te kijken met stigmatisering van groepen door bepaalde aannames. Juist bij mensen in een bestaansonzekere of kwetsbare positie kan de onderlinge steun heel erg groot zijn, bijvoorbeeld via peer support en/of op andere, vaak informele manieren. Het blijkt echter dat mensen beter in staat zijn om naar elkaar om te kijken en zich in te zetten voor iets of iemand als zij bestaanszekerheid ervaren.

Tot slot: Nederland heeft een cultuur die sterk gebaseerd is op individuele waarden, zoals vrijheid en autonomie. Zoals de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS) aangeeft, is dit niet zomaar ontstaan. Daar is hard voor gestreden. Beleidsmatige focus op het individu het individualisme heeft dit versterkt en leidt volgens de RVS tot ‘relationele vervreemding’: het fenomeen dat mensen vooral als autonome individuen worden benaderd, los van hun sociale relaties.^{viii}

2.3. Wat is opbouwwerk en collectief sociaal werk?

Voor dat we verder gaan staan wij hier stil bij de centrale begrippen van het onderzoek: Opbouwwerk en collectief sociaal werk.

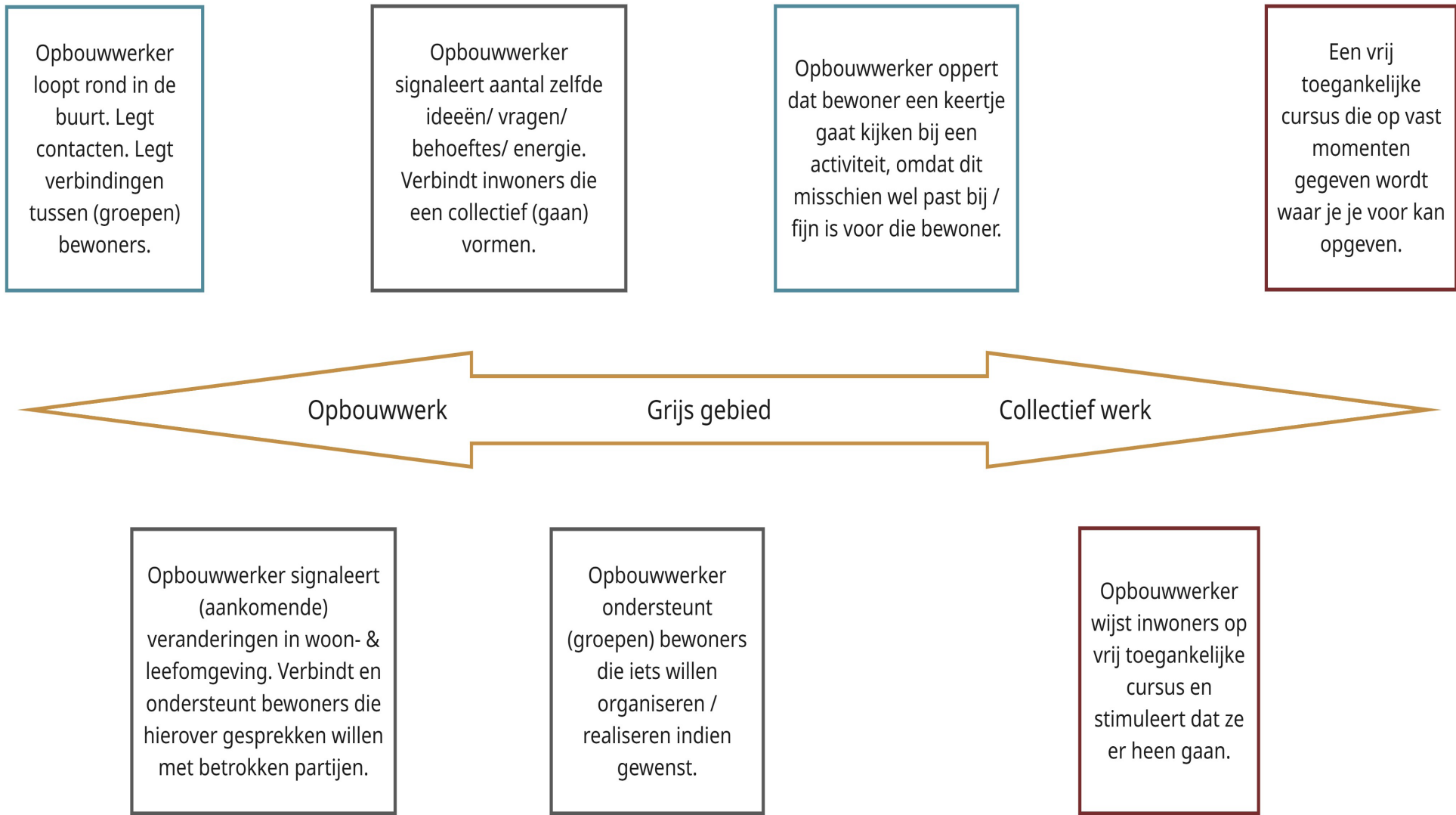
Opbouwwerk^{ix} is een beroepsvariant binnen het sociaal werk met als kernopdracht: werken aan samenlevingsopbouw.^x Opbouwwerk is dus een vorm van institutionele en professionele bemoeienis met samenlevingsopbouw.^[10] Opbouwwerk kent een aantal specifieke competenties, zoals beschreven in het aparte beroepscompetentieprofiel en expertiseprofiel voor opbouwwerkers.^{xi} Belangrijke basisstrategieën zijn:

- Verbinden: versterken van de relaties tussen mensen.
- Overbruggen: verbeteren van de relaties tussen groepen en sociale verbanden.
- Koppelen: verstevigen van de relatie tussen gemeenschappen en instituties.^{xii}

Opbouwwerkers werken soms onder verscheidene namen, waaronder community builder, dorpsondersteuner, buurtondersteuners, buurtverbinders, buurtconciërge, et cetera.

Collectief sociaal werk: Collectief werken is een term die steeds vaker gebruikt wordt, zonder dat altijd duidelijk is wat de gebruiker ermee bedoelt. Wij zien collectief werken vanuit het sociaal werk (hierna ‘collectief sociaal werk’) als **het werken in groepen en/of gezamenlijk werken aan een oplossing**.^[11] Waarbij (het leren van elkaar binnen) de groepsdynamiek een onderdeel is van de meerwaarde. Collectief werk kan een wijk- of buurtgerichte benadering hebben, maar dit is niet noodzakelijk. Het kan juist ook het ‘geografisch aspect’ overstijgen. Opbouwwerk en collectief sociaal werk zijn verschillende werkwijzen, maar hebben wel raakvlakken en kunnen in de praktijk ook in elkaar overlopen (zie figuur 3).

Figuur 3 Continuüm opbouwwerk en collectief sociaal werk ter illustratie

10 Voorbeelden van **collectief werken** ter illustratie van onze werkdefinitie: A) Een opbouwwerker die in een buurt gelijksoortige vragen of ideeën van inwoners bundelt en daarmee, samen met de inwoners, aan de slag gaat en/of agendeert. B) Een peer support-groep waarin mensen met een bepaalde hulpvraag (bijvoorbeeld een psychische kwetsbaarheid) samen komen (ongeacht uit welke wijk, of zelfs uit welke gemeente ze komen), onder begeleiding van een sociaal werker. C) Een vrij toegankelijke groepsgerichte training op een bepaald onderwerp, (mede-)verzorgd door een sociaal werker.

11 **Samenlevingsopbouw** is een containerbegrip dat naar verschillende dingen tegelijkertijd verwijst, ‘het aansluiten bij, opsporen en mobiliseren van hulpbronnen en krachten in gemeenschappen (communities), waardoor bewoners zoveel mogelijk zaken met hún inzet en instemming realiseren. Samenlevingsopbouw heeft zowel een component van ‘zoveel mogelijk zelf doen als gemeenschap’, als een component van ‘meedenken en meebeslissen’, van participatie in processen van lokale democratie’. Volgens Engbersen, R., et al. (2021). De terugkeer van de samenlevingsopbouw. Achtergronden, praktijkervaringen en toekomstagenda.

De kernopdracht van opbouwwerk

De drie belangrijkste doelen van opbouwwerk zijn:

- Het bevorderen van sociale cohesie en sociaal kapitaal.
- Het versterken van democratie en vergroten van zeggenschap.
- Het stimuleren van sociaal leren en capaciteitsontwikkeling.^{xiii}

Collectief sociaal werk richt zich daarnaast op het stimuleren van het van elkaar leren binnen de groepsdynamiek. Als onderdeel van het tegengaan van de individuele focus (en het gevoel dat hulp nodig hebben komt door individueel falen vanuit de maakbaarheidsgedachte) sluit dit sterk aan bij de bovenstaande beleidstheorie. Hiermee dragen opbouwwerk en collectief sociaal werk dus goed aan bij beleidsverwachtingen.

Waarom deze potentie vaak onvoldoende wordt benut

In tijden van financiële schaarste richten beleidsmakers, opdrachtgevers en financiers zich sneller op inzet waarvan opbrengsten op korte termijn tastbaar en telbaar zijn. De problemen van individuen die op een wachtlijst staan, zijn daarbij zichtbaarder dan collectieve of structurele vraagstukken waar opbouwwerk zich op richt. Met andere woorden:

‘Het publieke belang is niemands belang, zoals de publieke ruimte niemands ruimte is en publieke voorzieningen niemands voorzieningen zijn’.^{xiv}

Tot slot is de wijze waarop opdrachten worden geformuleerd en gefinancierd, niet helpend voor bijvoorbeeld opbouwwerk en collectief werk. Zoals de RVS stelt:

‘We [zien] in de praktijk dat het recht doen aan sociale verbondenheid, bijvoorbeeld in de vorm van groepsactiviteiten, collectieve voorzieningen en het simpelweg samen zijn met anderen, nog niet de erkenning en waardering krijgt die het verdient. Daardoor is het lastig om dit soort initiatieven stevig van de grond te krijgen. (...) Er schuilt een gevaar in het werken met sociale bindingen vanuit schaarste: er wordt wel gebruik van gemaakt van sociale relaties, maar men vergeet erin te investeren’.^{xv}

Conclusie: Er zijn dus betere randvoorwaarden nodig die opbouwwerk en collectief sociaal werk versterken. Dit zodat zij hun bijdrage aan het tegengaan van de negatieve gevolgen van de maatschappelijke veranderingen beter waar kunnen maken, samen met anderen. Het vervullen van deze betere randvoorwaarden hangt direct samen met het vraagstuk van verantwoording.

Lonkend perspectief

Welk maatschappijbeeld staat tegenover de maatschappelijke uitdagingen geschetst in § 2.1?

Vertegenwoordiging vanuit VWS, MantelzorgNL, VrijwilligerswerkNL, Sociaal Werk Nederland (SWN), de VNG, Associatie Wijkteams, LSA Bewoners, en de Nationale Jeugdcoalitie, hebben in 2024 de volgende ambitie geformuleerd voor een sterke sociale basis. Dit is ook waar opbouwwerk en collectief sociaal werk aan bijdraagt.

‘Wij streven naar een veerkrachtige, inclusieve en zorgzame samenleving – waarin mensen kunnen floreren, naar elkaar kunnen en willen omkijken, en kunnen en willen bijdragen aan het eigen en andermans welzijn’.^{xvi}

Deze centrale ambitie kan worden onderverdeeld in vijf deelambities:

- Ontmoeting en erbij horen.
- Ontplooiing, zingeving en vertrouwen.
- Ondersteuning, steun en hulp.
- Ontspanning en plezier.
- Eigenaarschap, zeggenschap en eigen regie.

2.4. De huidige frames over impact en verantwoording passen niet op deze uitdagingen en werkwijze

Overheden financieren sociaalwerkorganisaties die dit werk uitvoeren en stellen regelmatig zeer legitieme vragen als: 'wat leveren de geïnvesteerde publieke middelen op?' en 'welke impact heeft de door ons gefinancierde inzet?'. We zien dat de torenhoge beleidsverwachtingen van collectief sociaal werk, opbouwwerk, inwoners en gemeenschappen zich echter niet automatisch vertalen in passende (vormen van) verwachtingen, opdrachten en verantwoording.

De afgelopen decennia zijn twee deels overlappende frames dominant als het gaat om 'wat impact is' en 'hoe de gerealiseerde impact zich laat verantwoorden':

- *Het New Public Management-frame*. Hierin wordt verantwoording opgevat in termen van controle en compliance, doormiddel van kwantificeerbare KPI's, waaraan een bepaalde objectiviteit wordt toegeschreven. De centrale vraag is: hoeveel impact levert bepaalde inzet op per geïnvesteerde euro? (Doelmatigheid).
- *Het medisch frame*.^[12] Hierin wordt gezocht naar aantoonbaar bewijs voor de causale relatie tussen inzet en effect. De focus ligt op de interventie als geïsoleerde handeling, los van de context. Er wordt geredeneerd vanuit de gedachte 'wat was er gebeurd zonder deze interventie'. Deze manier van denken komt het sterkst naar voren in *Randomized Controlled Trials*.

De behoefte aan inzage in de opbrengst van geïnvesteerde middelen is volkomen legitiem. Financiële schaarste vraagt om keuzes. Middelen kunnen maar één keer uit worden gegeven. Daarnaast is het legitiem om inzage te willen in hoeverre de effecten van gefinancierde impact positief zijn, in plaats van ineffectief of onbedoeld negatief. Het gezegde 'baat het niet, dan schaadt het niet' gaat immers niet op voor hulp, ondersteuning en zorg.

Tegenover het New Public Management-denken en het medisch frame, die beiden gericht zijn op 'hard', kwantificeerbaar en monetariseerbaar 'bewijs' dat kan worden afgezet tegen een 'counterfactual' situatie, staat een benadering die (kort samengevat) stelt dat de impact van dit soort werk niet te 'bewijzen' is en dat dit ook niet nodig is door de opgebouwde kennis die er is over de waarde van ontmoeting en verbinding op tal van levensdomeinen.

12 Hierbij moet worden opgemerkt dat ook in de medische sector het discours over de relatie tussen 'bewezen zorg' en 'goede zorg' volop in ontwikkeling is. Zie bijvoorbeeld 'Zonder context geen bewijs, Over de illusie van evidence-based practice in de zorg', van de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS), 2017.

Deze benadering hamert erop dat wanneer men de vraag naar impact probeert te beantwoorden via frames die onvoldoende recht doen aan de aard en werkwijzen van opbouwwerk en collectief sociaal werk, er knelpunten ontstaan. In het ergste geval kan dit zelfs schadelijke effecten opleveren voor het opbouwwerk zelf, en daarmee voor de beoogde impact. In de literatuur is uitvoerig beschreven waarom de huidige frames op impact en verantwoording niet passen bij opbouwwerk en collectief sociaal werk.^[13] De kernpunten zijn:

- Complexe, open ecosystemen: De inzet van opbouwwerk en collectief sociaal werk vindt plaats in een complex, continu veranderend en open systeem, met onduidelijke causale relaties.
- Procesgericht vak: De kracht van opbouwwerk zit in processen en relaties, niet in vooraf gedefinieerde, lineaire resultaten.
- Relationeel vak: De frames hebben weinig tot geen aandacht voor de rol en betekenis van het relationele aspect in het werk, terwijl dit juist een doorslaggevende factor is.
- De preventieparadox: Wat je helpt voorkomen, kun je niet (makkelijk) bewijzen.
- Meten is niet neutraal: Van bovenaf opleggen welke uitkomsten je wil zien, geeft macht. Terwijl juist opbouwwerk de opdracht heeft initiatieven vanuit gemeenschappen te versterken. Die zijn per definitie niet vooraf te voorspellen. De gemeenschappen horen een stem te hebben in wat belangrijk is.
- Focus op meetbaarheid leidt tot vershraling: Het hanteren van meetbare uitkomsten als vertrekpunt kan leiden tot versmalling of afvlakking van de professionele inzet, omdat deze wordt toegespitst op makkelijk te meetbare resultaten. Alleen: wat makkelijk meetbaar is, is echter niet per se effectief of impactvol.
- Risico op copy-paste-interventies: Te grote focus op 'evidence-based interventies' leidt tot het willen kopiëren van inzet of interventies zonder een precies oog voor de lokale context en de betrokken personen.

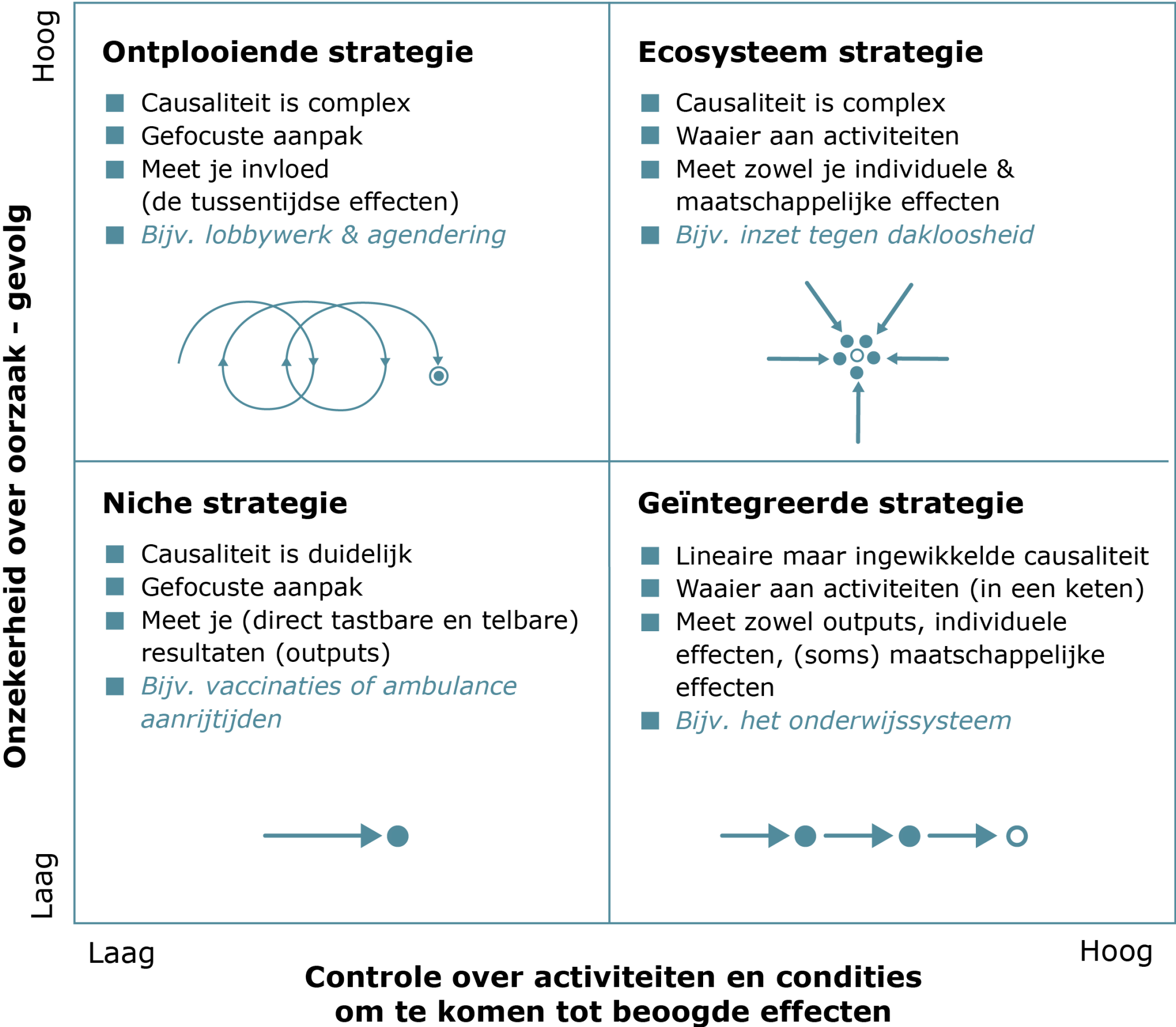
13 Naast de Nederlandse publicaties *Cijfers En De Sociale Basis, Een verkenning naar de mogelijkheden van kwantificeren en monetariseren in de sociale basis*, van Deuten & Kwakernaak (2023), *Leren, sturen en verantwoorden in de sociale basis* van Britt et al (2022) bijvoorbeeld in *Measuring social change, Performance and Accountability in a Complex World* van Alnoor Ebrahim (2019) en in *Mismeasuring impact, How Randomized Controlled Trials threaten the nonprofit sector*, van Marwell & Mosley (2025).

Dit gepolariseerde debat brengt ons helaas niet verder. De conclusie is helder: de vragen om beter inzicht in de waarde van het sociaal werk zijn legitiem maar de huidige frames zijn ontoereikend om de impact van opbouwwerk en collectief sociaal werk te begrijpen of verantwoorden.^[14]

Een verbindend perspectief is nodig, enerzijds om de financiering van opbouwwerk en collectief sociaal werk op lange termijn te borgen (continuïteit) en anderzijds om sociaal werkers de professionele handelingsruimte te kunnen blijven geven die bijdraagt aan het optimaliseren van hun maatschappelijke impact en rendement. Een passende invalshoek is nodig, die recht doet aan de aard van het werk, aan de context waarbinnen het sociaal werk opereert, aan de relaties die zij opbouwt en aan de manier waarop verandering daadwerkelijk tot stand komt. En hieruit volgend uitgangspunten en richtlijnen ontwikkelen voor betekenisvolle en leerzame vormen van verantwoording en evaluatie. Zonder zo'n passend perspectief komen de zo vurig gewenste andere manieren van samenleven, van elkaar steunen en samen zorgen (zowel formeel als informeel) onvoldoende van de grond.

Dit past bij de stelling van professor Alnoor Ebrahim dat verschillende vormen van strategieën, doelen en inzet, om verschillende vormen van verantwoording vragen. In 'Measuring social change, Performance and Accountability in a Complex World' biedt hij handvatten voor het bepalen wat een passende vorm is van verantwoording. Hij onderscheidt vier vormen van denken over causaliteit, elk met hun eigen vorm van verantwoording.^[15]

Figuur 4 Het *Contingency Framework for Social Performance*

14 Waarmee we niet zeggen dat deze frames slecht zijn, ze passen simpelweg niet bij het soort werk en de manier waarop het werk bijdraagt aan impact. Idealiter zijn zowel de frames over impact en verantwoording, als de verschillende soorten werk, complementair aan elkaar. Om dit te zijn, is het wel cruciaal dat belanghebbenden door hebben vanuit welk perspectief ze praten, denken en sturen, en hoe dit zich verhoudt tot het perspectief van de ander.

15 Voor een uitgebreider uitleg van zijn model, zie § 7.1

Preventie als containerbegrip vanuit verschillende paradigma's

Preventie is een veelgebruikt woord, dat op veel verschillende manieren te interpreteren is. Het zorg en het welzijnsdomein hebben een hele andere kijk op en definities van preventie. Er ontstaat daardoor snel miscommunicatie. In 'Rechtvaardige Preventie' concludeert Carla Kolner, Programmacoördinator Samenspel Sociaal Gezond bij de Hogeschool Utrecht, dat:

- In de definities rond preventie in de public health draait preventie om het voorkomen van vermijdbare (gezondheid)problemen bij individuen en populaties.
- In het sociaal werk draait preventie om het versterken van de kracht van individuen, groepen en gemeenschappen. Primair aangrijpingspunt voor preventie ligt in het benutten van kansen en mogelijkheden en het versterken van de verbindende vermogens van gemeenschappen.

Beiden worden 'preventie' genoemd, maar verschillen toch wezenlijk in focus, aangrijpingspunt en doel. Doordat er vaak impliciete accenten worden gelegd wordt spraakverwarring in de hand gewerkt en bovendien onrealistische verwachtingen kan wekken.

Zij onderbouwt in haar publicatie dat er echt sprake is van een andere 'taal' en 'logica' tussen deze domein.

2.5. Doel: Naar een passend perspectief voor impact en betekenisvolle verantwoording

In deze publicatie ontwikkelen wij een passend perspectief op het denken over impact en verantwoording dat wél past bij opbouwwerk en collectief sociaal werk. Dit nieuwe perspectief dient bruikbaar te zijn voor:

- 1. Opdrachtgevers/financiers:** Die enerzijds hoge verwachtingen hebben van collectief sociaal werk en opbouwwerk, maar anderzijds zoekende zijn naar hoe de randvoorwaarden voor verantwoording in te vullen – of juist kritisch kijken naar de (meer)waarde van sociaal werk en meer bewijs verlangen. Voor gemeenten in hun rol als primaire opdrachtgevers van sociaalwerkorganisaties en voor zorgverzekeraars in het kader van hun rol in bepalen van monitoringsinformatie vanuit het AZWA^[16].

16 Aanvullend Zorg- en Welzijnsakkoord.

- 2. Sociaalwerkorganisaties:** Zowel in het strategisch (positionering en toekomstverkenning) en als operationeel (taal en kaders om impact zichtbaar te maken).
- 3. Beleid en politiek:** Op landelijk niveau (bijvoorbeeld het ministerie van VWS, maar ook JenV, BZK, SZW) en gemeentelijk niveau.
- 4. Zorgaanbieders en -verzekeraars:** Aanbieders die in toenemende mate samen werken met sociaalwerkorganisaties (vanuit het GALA^[17] en AZWA) en verzekeraars die een rol hebben in het bepalen van welke gegevens te monitoren vanuit het AZWA, waar het gaat om van preventieve sociale interventies.

Wij beogen met dit stuk:

- De bestaande **bewijslast** voor diverse soorten maatschappelijke impact van goed uitgevoerd opbouwwerk en collectief sociaal werk overzichtelijk en toegankelijk te bundelen, op basis van een literatuurscan.^[18]
- **Overtuigingskracht** te geven aan de noodzaak om te **investeren**^[19] **in opbouwwerk en collectief sociaal werk**, zodat goed opbouwwerk erkend wordt als een waardevolle publieke voorziening.
- Handvatten te bieden voor zowel sociaalwerkorganisaties, opdrachtgevers, financiers als voor uitvoerende sociaal werkers zelf, **om op een constructieve wijze het gesprek te voeren** over hun impact, te leren over wat werkt in het maken van impact, en hoe dit vanuit ieders rol te stimuleren en te vergroten.
- Teleurstellingen te voorkomen: Door verwachtingen helder en realistisch te formuleren, helpen we voorkomen dat de toegenomen aandacht voor, en hoge verwachtingen van, het opbouwwerk en collectief sociaal werk, uitmonden in een zelfgeorganiseerde 'teleurstelling', doordat men vanuit een verkeerd frame redeneren over 'bewijzen', effecten en monetarisering van impact. Waardoor daadwerkelijk gemaakte impact niet voldoende wordt (h)erkend.^[20]

17 Gezond en Actief Leven Akkoord.
18 Zie voor verantwoording, bijlage 3.
19 Investeren in professioneel opbouwwerk en collectief sociaal werk, naast en niet in plaats van het investeren (en stimuleren en faciliteren) van de vele waardevolle vormen van informele inzet vanuit actieve bewoners in al hun verscheidenheid. Formeel en informeel hoort elkaar te steunen, want ze zijn allebei hard nodig.
20 Overigens is er ook heel veel te zeggen en schrijven over passendere en effectievere manieren van het financieren van preventie. Zie bijvoorbeeld Eidhof, Blokker & Kruiter (IPW) Duurzame decentrale financieringsmodellen (2018). Of Koekoek et al. Innovatieve Financiering Van Preventie, Van Zorgkosten Naar Gezondheidswinst, (2025). Dit valt echter buiten de scope van dit onderzoek.

3 Impact van opbouwwerk en/of collectief sociaal werk

Wat verstaan we onder impact?

Voordat we het perspectief presenteren, staan we stil bij de betekenis van het begrip impact. 'Impact' is een veelgebruikt begrip, zonder eenduidige definitie. Het wordt heel vaak gebruikt in uiteenlopende situaties en is deels een 'modeterm'. Zo is bijvoorbeeld het verschil met 'effect' niet altijd helder. Vaak gebruiken mensen de term om grote veranderingen (vaak op lange termijn) te omschrijven, zonder dit altijd expliciet te maken.

Als definitie hanteren wij een variant op een veelgebruikte definitie in sociaalwerk-literatuur.^{xvii}

Impact omvat alle sociale veranderingen op lange termijn die mede het gevolg zijn van positieve en negatieve, bedoelde en onbedoelde, en directe en indirecte effecten van sociaal werk-praktijken. Deze effecten treden op tijdens of na de praktijk en doen zich voor bovenop, naast, of in plaats van, wat sowieso plaatsgevonden zou hebben.

3.1. Opbouwwerk en collectief sociaal werk draagt bij aan veel vormen van impact

Onze literatuurscan laat zien dat opbouwwerk en collectief sociaal werk – mits goed uitgevoerd^[21] – bijdragen aan een breed palet van maatschappelijke impact. De impact betreft zowel individuen als gemeenschappen en strekt zich uit tot andere niveaus, zoals beleidsbeïnvloeding, het bereiken van mensen die anders niet bereikt zouden worden en financieel rendement.^{[22],[23]}

In de bijhorende figuur 5 (het palet aan impact) tonen we verschillende clusters aan typen impact en hun onderlinge samenhang. Veel van deze vormen treden gelijktijdig op en versterken elkaar. Deze verwevenheid wordt onderbouwd door het recente onderzoek 'De Kracht van Samen', de eerste langjarige studie naar gemeenschapsgerichte/-versterkende aanpakken die uitgaan van collectief werken, in decennia in Nederland, waarin de onderzoekers concluderen:

'Het onderzoek laat zien dat effecten van gemeenschapsontwikkeling zich nooit eenduidig of geïsoleerd voordoen. In plaats daarvan ontstaat een rijk palet aan uitkomsten, waarbij veranderingen op individueel, sociaal en buurniveau elkaar voortdurend beïnvloeden en versterken. De metafoor van het 'palet' is niet toevallig gekozen. Net als bij het mengen van kleuren zijn de afzonderlijke effecten vaak niet meer los van elkaar te onderscheiden, zodra ze eenmaal in interactie zijn gebracht.'^{xviii}

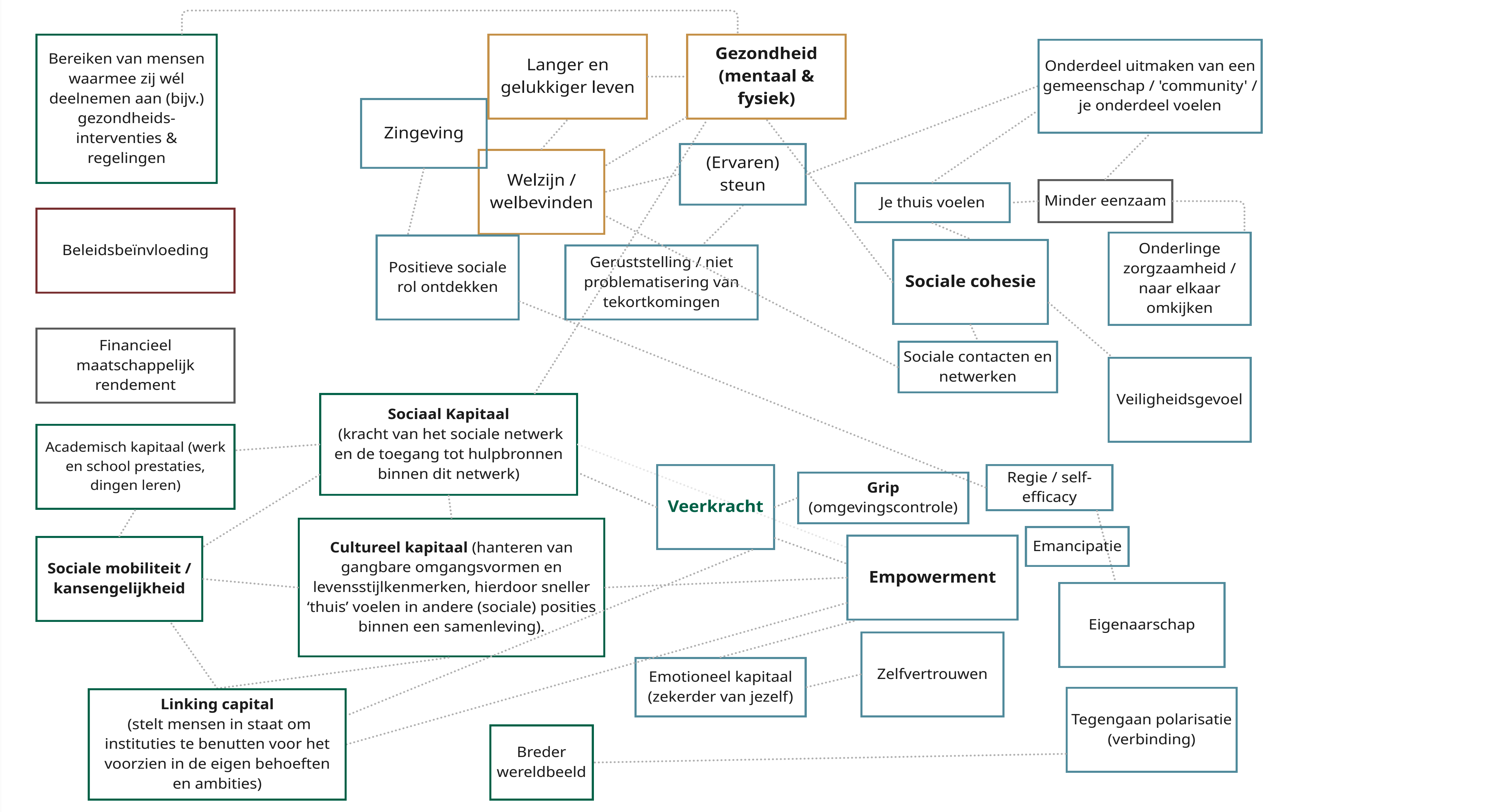
De inhoudelijke vormen van maatschappelijke impact lichten we toe in § 3.2. De grenzen van de clusters aan typen impact zijn niet altijd goed te maken omdat de vormen van impact samenhangen met elkaar en elkaar vaak weer positief beïnvloeden. Een afzonderlijk type impact is financieel van aard (§ 3.3).

21 Wij noemen deze voorwaarde hier eenmaal expliciet, maar dit geldt voor al onze stellingen. Hoewel slecht uitgevoerde interventies natuurlijk – per toeval – ook tot positieve uitkomsten leiden, redeneren we altijd vanuit goed uitgevoerd werk door competentie en goed toegeruste professionals. Hierover meer in § 4.3.

22 Hiermee het niet-gebruik tegengaan van regelingen en interventies die juist bedoeld zijn voor mensen die er te weinig gebruik van maken.

23 Een mogelijk resultaat van succesvol samenbrengen, agenderen en politiseren van maatschappelijke kwesties.

Figuur 5 Palet aan impact

3.2. Maatschappelijke impact

In deze paragraaf beschrijven we per impactcluster wat het omvat, hoe het samenhangt met andere vormen van maatschappelijke impact en hoe opbouwwerk en collectief sociaal werk eraan bijdragen. De literatuur en voorbeelden per cluster zijn verder uitgewerkt in bijlage 2.

3.2.1. Gezondheid in relatie tot gezonde sociale relaties

Zowel opbouwwerk als collectief sociaal werk dragen op verschillende manieren bij aan gezondheid. Een belangrijke manier waarop zij dit doen is door de manieren waarop sociale relaties en welbevinden samenhangen. Dat gebeurt op drie manieren:

- Door de toegang tot hulpbronnen via sociale netwerken: tijd, geld, kennis, ervaring, informatie.
- Sociale netwerken dragen bij aan sociale integratie; het gevoel erbij te horen.
- Via feitelijke en ervaren steun.^{xix}

Zoals de RVS het in hun recente publicatie samenvat:

‘Sociaal verbonden mensen zijn gezonder, leven langer en zijn gelukkiger. Onderzoek laat zien dat sociale verbondenheid een even grote of zelfs grotere impact heeft op onze levensverwachting dan bekende gezondheidsfactoren zoals roken, obesitas en gebrek aan beweging’. Daarnaast is het zo dat gezonde sociale relaties de leefomstandigheden verbeteren en gezondheidsrisico’s verkleinen. En vinden mensen met sterke sociale banden sneller de weg naar zorg en ondersteuning.^{xx} Niet alleen in hele hechte verbanden, maar *‘ook in de ‘zwakke bindingen’, zoals een kennis, een buurtgenoot of de kapper, schuilt een enorme bron voor sociale verbondenheid.’*^{xxi}

Zowel opbouwwerk – wat het verbinden van mensen als expliciete opdracht heeft – als collectief sociaal werk – waarin mensen met een gelijksoortig doel, (hulp)vraag en/of interesse samen komen – dragen bij aan ontmoetingen en potentieel gezonde relaties. Hiermee draagt dit werk bij aan de beleidsambitie ‘Een gezonde samenleving’.

3.2.2. Empowerment en grip

Empowerment stimuleren is een van de kernwaarden van het sociaal werk. Dr. Thomas Noordink, lector aan de HAN, omschrijft empowerment als een versterkend en emancipatorisch proces, waardoor individuen en gemeenschappen meer regie krijgen over hun situatie en omstandigheden. Het verkrijgen van deze controle gebeurt onder andere via het verwerken van invloed en zeggenschap, door het onderhouden van wederkerige relaties en door het stimuleren van participatie.^{xxii} Wij weten vervolgens uit de literatuur dat empowerment de kans vergroot op tal van andere positieve maatschappelijke impactvormen.

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) benadrukt verder het belang van grip. Zij maken onderscheid hierbij enerzijds ‘zelfcontrole’ en ‘doenvermogen’ (in hun gezaghebbend stuk ‘Weten is nog geen doen’), en anderzijds ‘omgevingscontrole’: de mate waarin mensen in staat zijn hun omgeving effectief te beïnvloeden, en zo hun doelen te bereiken (waarvoor zij de term ‘grip’ hanteren). Zij concluderen dat de wisselwerking tussen onzekerheid en gebrek aan controle leidt tot minder gezondheid, maatschappelijk onbehagen en vertekende beelden en overtuigingen.^{xxiii}

Opbouwwerk en collectief sociaal werk dragen bij aan empowerment, wat bijdraagt aan en zich uit door meer omgevingscontrole. Hiermee heeft het positieve invloed op de gezondheid, maatschappelijke tevredenheid en vertrouwen in instanties.

Deze impact draagt dus bij aan de beleidsambities ‘Een sterke democratie’ en ook ‘Een weerbare en veerkrachtige samenleving’.

3.2.3. Kapitaal en veerkracht

Er zijn veel verschillende vormen van kapitaal. De onderzoekers Dekker, Van Straaten, en El Kaddouri maken onderscheid tussen emotioneel, sociaal, academisch en cultureel kapitaal.^{xxiv} Opbouwwerk en collectief sociaal werk dragen bij aan al deze vormen van kapitaal.

- *Emotioneel kapitaal (zekerder van jezelf)* heeft betrekking op het beheren van emoties en een vergroting van het zelfvertrouwen.
- *Sociaal kapitaal (een verrijking van het leven)* geeft inzicht in de kracht van het sociale netwerk rondom mensen en de toegang tot hulpbronnen binnen dit netwerk.
- *Academisch kapitaal (verbeterde cognitieve vaardigheden)* betreft de werk- en schoolprestaties.
- *Cultureel kapitaal* kenmerkt zich door het op juiste wijze hanteren van gangbare omgangsvormen en levensstijlkenmerken. *(Door de verworven culturele vaardigheden je sneller ‘thuis’ voelen in andere (sociale) posities binnen een samenleving).*

Deze vormen van kapitaal versterken elkaar en vergoten de kans op tal van andere positieve impactvormen, bijvoorbeeld empowerment en gezondheid.

Daarnaast versterken ze individuele en gemeenschappelijke veerkracht, het vermogen om met tegenslagen om te gaan, individueel en/of als gemeenschap. Waar opbouwwerk en collectief sociaal werk ook aan bijdragen.

Individuele veerkracht is het vermogen van mensen om psychologische, sociale, culturele en fysieke hulpbronnen aan te spreken bij ernstige tegenslag om op die manier het eigen welzijn veilig te stellen. Gemeenschappelijke of collectieve veerkracht is een proces waarin leden van een gemeenschap samen het aanpassingsvermogen ontwikkelen om een positieve weg in te slaan in negatieve omstandigheden. Sociaal kapitaal is een belangrijk onderdeel van collectieve veerkracht, waarbij *bonding*, *bridging* en *linking* van belang zijn.^{xxv}

Deze impact draagt dus bij aan de beleidsambitie 'Weerbare en veerkrachtige samenleving' (ook in relatie tot nationale veiligheid) en een zorgzame samenleving.

3.2.4. Bereik vergroten en niet-gebruik tegengaan door nabijheid

Iets wat samenhangt met *linking capital* versterken, is de rol die opbouwwerkers spelen in het tegengaan van niet gebruik door inwoners van regelingen en/of interventies die *juist* voor hen bedoeld zijn. Door de relatie die zij opbouwen en het vertrouwen dat zij stimuleren, durven mensen wél de stap te maken naar een voor hen bedoelde interventie. Dit kan zijn op gebied van gezondheid, op financiën/bestaanszekerheid, op onderwijs, et cetera. Die relatie opbouwen (waar andere instituties of hulpverleners dat niet kunnen) komt door nabijheid, een kernbegrip binnen het sociaal werk. Juist opbouwwerkers zijn dag in, dag uit, bezig met nabij zijn in de buurten. Hiermee bereiken zij ook, zelf en/of via sleutelfiguren in de gemeenschappen, mensen die wantrouwend zijn richting de overheid en andere instituties.

3.2.5. Sociale cohesie, thuisvoelen, publieke familiariteit

'Sociale cohesie gaat over de mate waarin (groepen) mensen zich met elkaar en met instituties verbonden voelen en dat ook in hun gedrag laten zien. Als er een hoge sociale cohesie is in een gemeenschap, hebben mensen de drang en behoefte om bij een bepaalde gemeenschap te horen. Ze hebben een thuisgevoel, dat verdergaat dan economische relaties die mensen uit eigenbelang hebben.^{xxvi}

Je thuis voelen in je eigen omgeving is ook weer een vorm van (sociaal) kapitaal.

Ook leidt sterke sociale verbondenheid, waar opbouwwerk en collectief sociaal werk aan bijdragen, tot andere gemeenschapsuitkomsten, zoals een groter gevoel van welvaart en meer vertrouwen in de overheid en in elkaar.^{xxvii}

In 'Het ambacht van verbinden' laten de onderzoekers zien hoe het ontstaan en de groei van bewonersinitiatieven vervolgeffecten teweegbrengt: zo leidt het tot meer ontmoetingen tussen buurtbewoners. Bijvoorbeeld doordat bewoners elkaar wekelijks treffen voor een creatieve activiteit, samen gaan sporten of met hun burens aan de slag gaan met het openbaar groen. De deelnemers van die activiteiten ervaren meer levendigheid in de buurt. Doordat er meer ontmoetingen zijn, voelen betrokken bewoners zich meer verbonden met hun buurt, waardoor de drempel om nieuwe initiatieven te nemen lager wordt.^{xxviii}

Beleid vraagt vaak (in subsidies en opdrachten) aan vrijwilligersorganisaties en sociaalwerkorganisaties om hard te maken dat contacten en relaties 'duurzaam' zijn. Dit is – afhankelijk van het doel dat je nastreeft met je inzet – niet nodig: er is veel bewijs voor de waardevolle impact van 'lichte, alledaagse contacten'. Zo schrijft Tara Knecht, senior projectleider gemeenschapskracht bij Movisie dat '*Het (h)erkennen en zien van anderen, en het maken van oogcontact, kunnen helpen een gevoel te creëren van erbij horen, ergens thuis zijn en je op je plek voelen. Het voeren van een kort gesprekje met een onbekende of 'weak tie' leidt bovendien tot positieve gevoelens en meer gevoelens van geluk. Dat geldt zowel voor degene die het gesprek start als voor de 'ontvanger'*'.^{xxix}

Deze vormen van impact dragen bij aan de beleidsambities rond 'Naar elkaar omzien' en 'zorgzame gemeenschappen'.

3.2.6. Verbondenheid, herkenning en erkenning in en door collectieven

Verbondenheid, herkenning en erkenning hangt sterk samen met sociale cohesie, thuis voelen, alledaagse attentheid. Herkenning en erkenning duidt op het begrip dat mensen kunnen ervaren als zij weten dat zij niet de enige zijn die ergens tegenaanlopen, als zij kunnen uitwisselen met gelijkgestemden. Het helpt in het verdragen van pijnlijke gebeurtenissen.

De herkenning (binnen collectieven) draagt ook bij aan het leren van elkaar. Wat weer positief van invloed is op verschillende vormen van kapitaal.

Zwaanswijk (Trimbos Instituut) en Woberts (Hogeschool Utrecht) verzamelen in hun recente werk^{xxx} de wetenschappelijke onderbouwing van waarom collectief aanbod goed kan werken zowel op individueel als op gemeenschappelijk niveau.

De werkzame factoren bestaan onder andere uit:

- Universaliteit: 'Gedeelde smart is halve smart'.
- Altruïsme: De ervaring anderen (in de groep) te kunnen helpen werkt motiverend en versterkt het gevoel van eigenwaarde.
- Hoop: Zeker bij peer-supportgroepen groeit het (zelf)vertrouwen bij deelnemers als zij horen hoe andere groepsleden zijn vooruitgegaan.
- Informatie en adviezen: In de meeste groepen vindt op impliciete en/of expliciete wijze een leerproces plaats.
- Cohesie en acceptatie: Het gevoel van 'jij hoort erbij, jij doet er toe'.
- Zelfonthulling en catharsis: Het delen van ervaringen, gevoelens of geheimen die (bijna) nooit gedeeld worden, waardoor men zich meer begrepen voelt.
- Interpersoonlijk leren: 'Ik leer van jou en door jou'. Door de feedback van andere groepsleden, worden eigen verwachtingen, houdingen en opvattingen uitgedaagd.
- Zelfinzicht: 'Leer jezelf kennen' door onder andere het herkennen van eigen gevoelens, fantasieën en gedachten, over de aard van je relaties met andere mensen en over inzicht hoe je levensgeschiedenis je gevoelens, reacties en relaties ten opzichte van andere beïnvloeden.

Zij stellen dat het plausibel is dat deze collectieven niet alleen bijdragen aan impact op individueel niveau, maar ook op sociale cohesie in buurten en gemeenschappen.

Deze vormen van impact dragen bij aan de beleidsambities rond een veerkrachtige en zorgzame samenleving.

3.3. Financiële impact

Sommige vormen van impact zijn relatief goed te monetariseren, andere veel minder goed – zowel om praktische als ethische redenen. Wat is bijvoorbeeld meer vertrouwen in de democratie waard? Toch is op diverse terreinen maatschappelijke impact te kwantificeren en monetariseren.

“...waar waarde wordt vernauwd tot financiële opbrengsten, is een gesprek nodig over effecten die niet in geld zijn uit te drukken. Ook die moeten hun plek hebben in de besluitvorming.”^{xxxix}

[Nji]

In onze literatuurscan kwamen een aantal SROI's^[24] naar voren. De bekendste is misschien de 'Meta-Analyse Businesscases Sociaal Werk' van SEOR.^{xxxii} Fabian Dekker (Arbeidssocioloog aan de Erasmus Universiteit Rotterdam/SEOR en Kroonlid Sociaal-Economische Raad) en collega's trekken daar de belangrijke conclusie dat het sociaal werk *'ook in financieel-economisch oogpunt een positief maatschappelijk rendement oplevert. Anders gezegd dat sociaal werk ook bijdraagt aan verhoging van de welvaart'*.^{xxxiii}

Tegelijkertijd hebben zij in hun onderzoek gekeken naar diverse soorten sociaal werk, niet alleen naar opbouwwerk of collectief sociaal werk zoals in dit onderzoek. Ook geven zij aan dat *'het bestudeerde materiaal te weinig houvast biedt voor het veralgemeniseren van deze constatering tot sociaal werk en geen nauwkeurige schatting van de omvang van dit economisch rendement opleveren.'* Het verhoogt de welvaart dus, maar hoeveel precies is niet te zeggen. Een recent verschenen SROI van Marcel Canoy (Hoogleraar gezondheidseconomie aan de VU, en adviseur Autoriteit Consument en Markt) en collega's benoemt verder dat de investering in een 'krachtbinder' (ook wel buurt- of dorpsondersteuner genoemd) zich meer dan zes keer terugbetaalt qua maatschappelijke baten. De rol van deze 'krachtbinder' lijkt veel op het werk van een opbouwwerker.

'De burgers zelf zijn (...) degene die de grootste baten kennen, maar ook voor alle andere stakeholders zijn er stevige baten, vooral voor zorgverzekeraars en gemeenten. Dit geldt temeer daar we tamelijk conservatief rekenen en bovendien allerlei baten niet in dat getal zitten (vooral voor de gemeente) die wel zeker zijn, maar niet goed in geld zijn uit te drukken of waarvan niet goed te voorspellen is wanneer ze zich manifesteren.' Zij benoemen verder dat te vaak in beleidswereld de neiging dan ontstaat om *'die baten dan maar op nul te zetten'* Wat in hun (en onze) optiek onterecht is, *'omdat je daarmee de baten van een zorgzame gemeenschap structureel onderschat'*.^{xxxiv}

Daarnaast blijkt uit de analyses dat deze positieve baten waarschijnlijk generaliseerbaar zijn. Zoals vaker bij MKBA's^[25] en SROI's kunnen er marges gelden en kunnen baten tegenvallen (of meevallen). De auteurs zijn zich bewust van die nuances en geven aan dat dit niet waarschijnlijk is. *'Weliswaar is iedere gemeenschap uniek, maar ook weer niet zo uniek. De werkzame elementen lijken sterk op elkaar, waardoor de verwachte baten ook niet ver uiteen zullen lopen.'* (...) *'We kunnen altijd een discussie hebben over bandbreedtes, aannames en hoeveelheden. (...) Maar een SROI-score van 6 laat zich ook met andere aannames niet naar beneden praten, zeker niet in de context van de (...) genoemde relevante baten die niet meegewogen zijn in het getal en de risico's.'*^{xxxv}

24 Social Return on Investment.

25 Maatschappelijke Kosten-Baten Analyses.

Wij betoogden eerder dat het frame van het NPM, wat sterk beïnvloed is door marktdenken, niet passend is. Ironisch genoeg is juist vanuit het marktdenken te concluderen dat de inzet dus waardevol is, omdat het zichzelf in vergelijking met andere vormen van inzet snel terugverdient.

Bepaalde vormen van collectief sociaal werk of opbouwwerk hoeven in wezen maar voor spreekwoordelijk 1 op de 10 mensen waarmee ze in contact komen iets te betekenen, en dan verdient het zichzelf al terug. (Denk aan het bijvoorbeeld uit de schuldsanering weten te houden van maar 1 inwoner). Als we dit vergelijken met de kosten van een specialistische interventie^[26], of de gemaakte kosten voordat een medicijn op de markt gebracht mag worden,^[27] dan zijn deze kosten enorm laag.

In het kader van denken over impact is het belangrijk bewust te zijn van en vervolgens onderscheid te maken tussen:

- Impact (financieel en/of maatschappelijk) die niet goed is te kwantificeren.
- Impact (financieel en/of maatschappelijk) die wél is te kwantificeren, maar waarbij de kosten om dit te doen niet in verhouding staan tot de interventie.

Kwakernaak en Deuten (ontwikkelaars van onder andere de Effectencalculator en de Maatschappelijke Prijslijst) vatten dit dilemma treffend samen [vetgedrukt door auteur]:

*'De weging van maatschappelijke kosten en baten van WIJ Dordrecht^[28] valt positief uit. (...) . Steviger uitspraken over de financiële balans zijn naar onze inschatting alleen te doen met intensief onderzoek (langjarig, met een controlegroep in de vorm van een vergelijkbare wijk zonder de aanpak). **Het is de vraag of het streven naar deze bewijskracht nodig en realistisch is, aangezien de kosten van dergelijk onderzoek hoger kunnen uitvallen dan de volledige jaarlijkse kosten van WIJ Dordrecht.**'^{xxxvi}*

Het is naar de toekomst toe, zeker gezien de schaarste aan mensen en middelen, belangrijk om kritisch onderscheid te blijven maken tussen deze twee vormen, en goed de meerwaarde van eventueel onderzoek naar kwantificeerbaarheid van inzet af te wegen.

Dit sluit aan bij de stelling van Marwell en Mosley (professoren aan de University of Chicago, Crown family school of social work, policy and practice), die stellen dat RCT's en gelijksoortige vormen van effectiviteitsmetingen, organisaties dwingen 'stil te staan', waarmee de belangrijkste meerwaarde van sociaal werk verloren gaat. Namelijk responsief, flexibel, inspeland op de veranderende context en behoeften van inwoners.^{xxxvii}

Tot slot roept dit financieel vraagstuk ook de vraag op 'wanneer is het genoeg om echt impact te maken op welke schaal?' (dus nog los van het causaliteitsvraagstuk). Een opbouwwerker kan bijvoorbeeld op het niveau van personen hele betekenisvolle verbindingen tot stand brengen. Maar als die opbouwwerker 0,8 fte heeft voor drie grote wijken, dan zal de impact in gemeentelijke data onzichtbaar zijn.

26 Zo is het mediaan uurtarief van een behandeling door een hoogspecialistische ggz-arts € 1.252 per uur (<https://maatschappelijkeprijslijst.nl/prijzen-zorgverzekeringswet-2025/> geraadpleegd op 22-04-2026).

27 Deze kosten lopen uiteen tussen honderden miljoenen en enkele miljarden. <https://www.sirm.nl/publicaties/het-financi%C3%ABle-systeem-van-geneesmiddelenonderzoek>

28 Een project waarbij vanuit WIJ Dordrecht buurtbewoners zich vrijwillig inzetten om de sociale samenhang te vergroten en de eenzaamheid te verkleinen in hun woonomgeving.

4 Kansvergroterend werken - een passend perspectief

Aan welke impact draagt goed uitgevoerd opbouwwerk en collectief sociaal werk bij? In hoofdstuk 3 lieten wij zien aan welke typen van maatschappelijke impact opbouwwerk en collectief sociaal werk bijdragen. We presenteerden het palet aan impact, inclusief voorbeelden uit de literatuurscan (bijlage 2). Maar daarmee is de centrale vraag nog niet beantwoord: welk gesprek voer je met elkaar over de impact van het opbouwwerk en collectief sociaal werk? Zowel tussen 'opdrachtgevers' als 'opdrachtnemers', als binnen sociaalwerkorganisaties en in de driehoek gemeente-sociaalwerkorganisaties-inwoners?

In hoofdstuk 2 hebben we uitgelegd welke frames niet helpen en waarom. Wat past wél? Hier introduceren we een perspectief dat wel aansluit bij de aard van opbouwwerk en collectief sociaal werk.

Kernprincipes van het 'Kansvergroterend werken aan een palet van impact':

- **Inzet en interacties vanuit opbouwwerk en collectief sociaal werk vergroten kansen op positieve resultaten, effecten en impact.** Keer op keer. Positieve resultaten en effecten dichtbij, vergroten weer kansen op positieve impact verderop. ('Spiraling up'). Hier is dus sprake van contributie in plaats van attributie, binnen een ecosysteem van actoren (zie bijlage 1).
- **De grootste impact is vooraf niet te voorspellen.** Aan welke vorm van impact de bijdrage van inzet het grootst is, is meestal vooraf niet te bepalen. Responsiviteit, anticiperend vermogen, flexibiliteit om in te spelen op continu in verandering zijnde context en behoeftes van inwoners is ook juist een kracht van opbouwwerkers en andere sociaal werkers^[29]. Er is een breed palet aan impact waarvan het op basis van literatuur onderbouwd is, dat die groter worden.
- **De inzet is gebaseerd op een solide verandertheorie.** De inzet en interacties en het doel waar zij aan bijdragen, berusten op een solide verandertheorie, op basis van verschillende kennisbronnen. De theorie is niet star, maar biedt houvast in het ontwikkelen en leren in een complex ecosysteem.

29 In tegenstelling tot star vasthouden aan een 'methodiek' ongeacht of die aansluit bij de situatie.

- **Algemeen werkzame factoren en randvoorwaarden zijn aanwezig.** Er dient voldaan te worden aan algemeen werkzame factoren, waarvan het plausibel is dat ze in verschillende contexten en domeinen op werken. En er is voldaan aan algemeen helpende randvoorwaarden.

Verbinden, overbruggen en koppelen: Inzet van opbouwwerkers draait om **verbindingen en contact**. En ook bij collectief sociaal werk, bestaat de beoogde meerwaarde ten opzichte van individuele hulp in de verbindingen binnen de groep en het **onderling leren**.

Het is bewezen dat deze verbindingen keer op keer op individueel niveau de kans op positieve impact in al zijn verscheidenheid vergroten.^[30] Door Cornelia Flora en Mary Emery, professoren aan respectievelijk Iowa State University en University of Nebraska); ook wel '**spiraling up**' genoemd.^{xxxviii} Op welke vorm van impact de kansen uiteindelijk groter worden hangt af van de context van de verbinding / het contact. Het draagt vaak bij aan meerdere vormen van impact tegelijkertijd. Zowel op middellange als op lange termijn.

Dit wordt onder andere beaamd in 'De Kracht van Samen', wat bevestigt dat vormen van gemeenschapsversterking leiden tot positieve effecten op verschillende niveaus die elkaar voortdurend beïnvloeden en versterken.^{xxxix} En door Verbeek en Friebel, die bijvoorbeeld uitleggen dat een hoge sociale kwaliteit bijdraagt aan het kunnen deelnemen in relaties met anderen, en daarmee aan het individuele gevoel van welzijn en het kunnen benutten van je capaciteiten en mogelijkheden. En dat inclusie, empowerment, cohesie en bestaanszekerheid voorwaarden zijn voor mensen om te kunnen floreren. Sociale relaties zijn nodig om je goed genoeg te voelen en je potenties te benutten. En dit op zijn beurt is nodig om ook voor anderen - familie, vrienden, kennissen, buurtgenoten, et cetera - iets te kunnen of willen betekenen.^{xi}

Hofman, Oelkers en Fortuin die stellen dat een belangrijke werkende principes bij community building is dat 'van het een het ander komt', of sterker gesteld: 'De een is de oorzaak van de ander.' Waarbij een gemeenschap geen optelsom is maar een vermenigvuldiging: er zijn meer verbindingen dan actoren. De (meer)waarde van gemeenschappen zit vooral in de aard van de verbindingen en onderlinge relaties.^{xli}

De relatie tussen inzet, verbindingen en impact is hiermee te vergelijken met een **lijnnennetkaart** van het openbaar vervoer. Wij leggen dit uit in de volgende paragraaf en bieden twee voorbeelden met figuur 6 en figuur 7.

30 Mits goed uitgevoerd, waarover later meer in § 4.3 over werkzame factoren en randvoorwaarden daartoe.

4.1. Lijnennetkaart continu kansvergroterend werken aan impact

Inwoners bewegen zich door hun leven zoals reizigers door een netwerk van routes. Soms met duidelijke bestemmingen voor ogen en soms nog zoekend.

De lijnennetkaart laat de mogelijke routes zien van een inwoner op spreekwoordelijke reis, waarbij keer op keer de kans vergroot wordt op een vorm van positieve impact. De diverse paden voor een inwoner die kunnen volgen uit interacties spelen in figuren 6 en 7 de hoofdrol. De opbouwwerker is in deze figuur een actor of passant die soms in beeld is en soms niet. Een belangrijke maar slechts ondersteunende bijrol in de reis van de inwoner.

Inwoners zijn continu in beweging en er vinden continu interacties plaats. (De kaart is niet lineair of eenmalig).

De kaart biedt, net als een echte lijnennetkaart, een overzicht van *mogelijke* routes naar diverse maatschappelijke impact. Maar de kaart dicteert niet waar de inwoner (de 'reiziger') heen wil. De inwoner is op spreekwoordelijke reis en hoe fijnmaziger, toegankelijker en beter onderhouden de lijnennetkaart (en de infrastructuur) is, hoe groter de kans dat de inwoner uitkomt waar die wil zijn. Voor elk kansvergroterend mechanisme hebben wij bewijs gevonden (zie hoofdstuk 3 en bijlage 2).

Het zou vreemd zijn als een OV-bedrijf moet bewijzen dat alle reizigers naar de eindhalte gaan. Maar iets soortgelijks wordt vaak wél gevraagd aan opbouwwerkers en andere sociale professionals. Soms zelfs aan vrijwilligers.

Maar in werkelijkheid geldt:

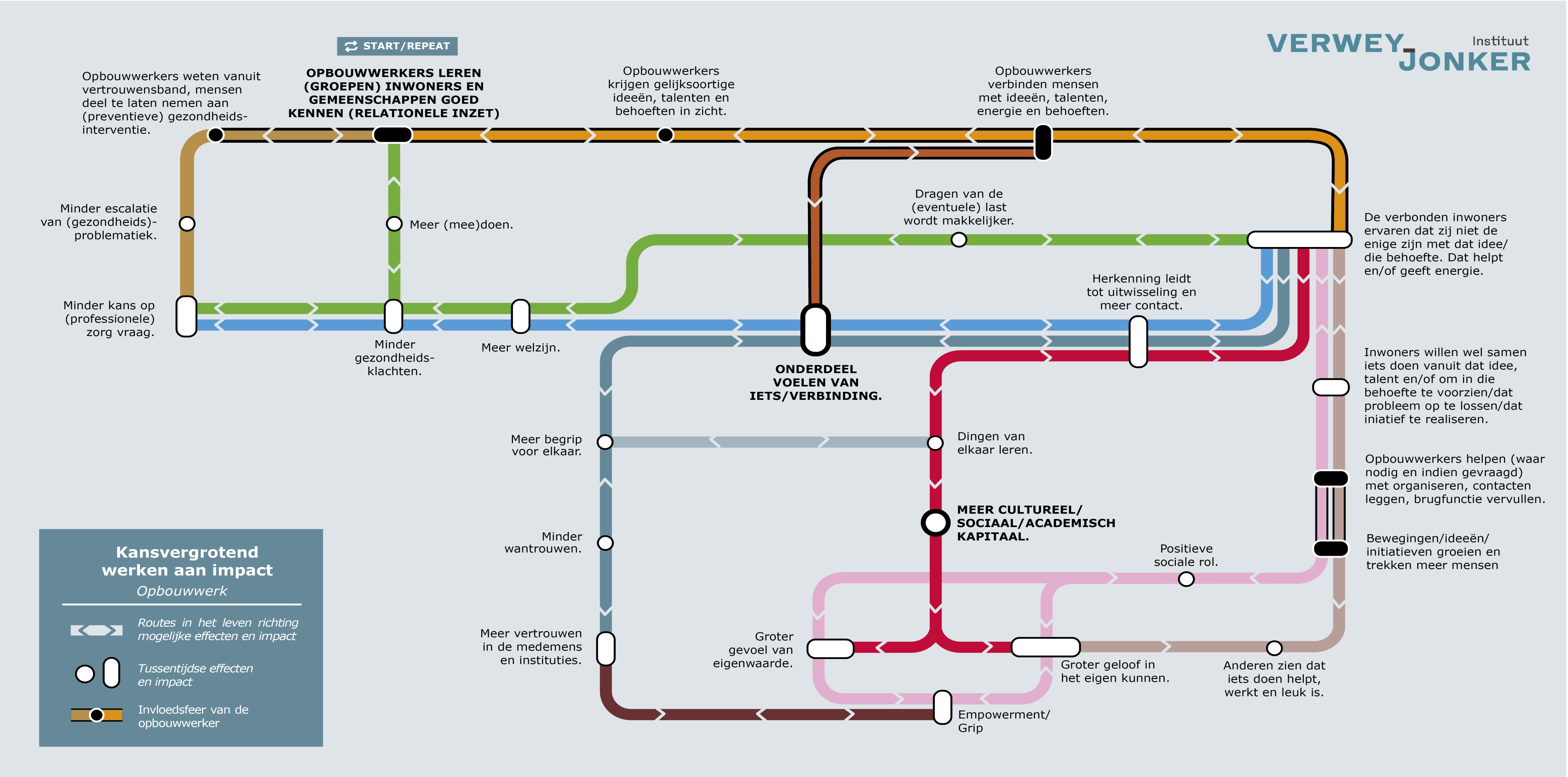
- Als de inwoner een of twee spreekwoordelijke haltes dichterbij diens bestemming komt, is dat ook al impact.
- De vervoermiddelen en infrastructuur dragen bij aan de reis, net als een opbouwwerker of collectief sociaal werk bijdraagt richting impact (contributie)^[31].

Voor een veilige reis heb je van alles nodig: goed onderhouden infrastructuur (wegen, sporen, wissels, overstaphaltes), chauffeurs/machinisten, conducteurs, vervoermiddelen, aansluitingen op andere vormen van vervoer (hubs), et cetera. Maar geen van die dingen bepaalt waar jouw reis uiteindelijk heen gaat, noch hoelang jij daar blijft. Zo is het ook met opbouwwerk en collectief sociaal werk in relatie tot impact. De opbouwwerker helpt de inwoner als het ware bij bepaalde haltes aan boord.

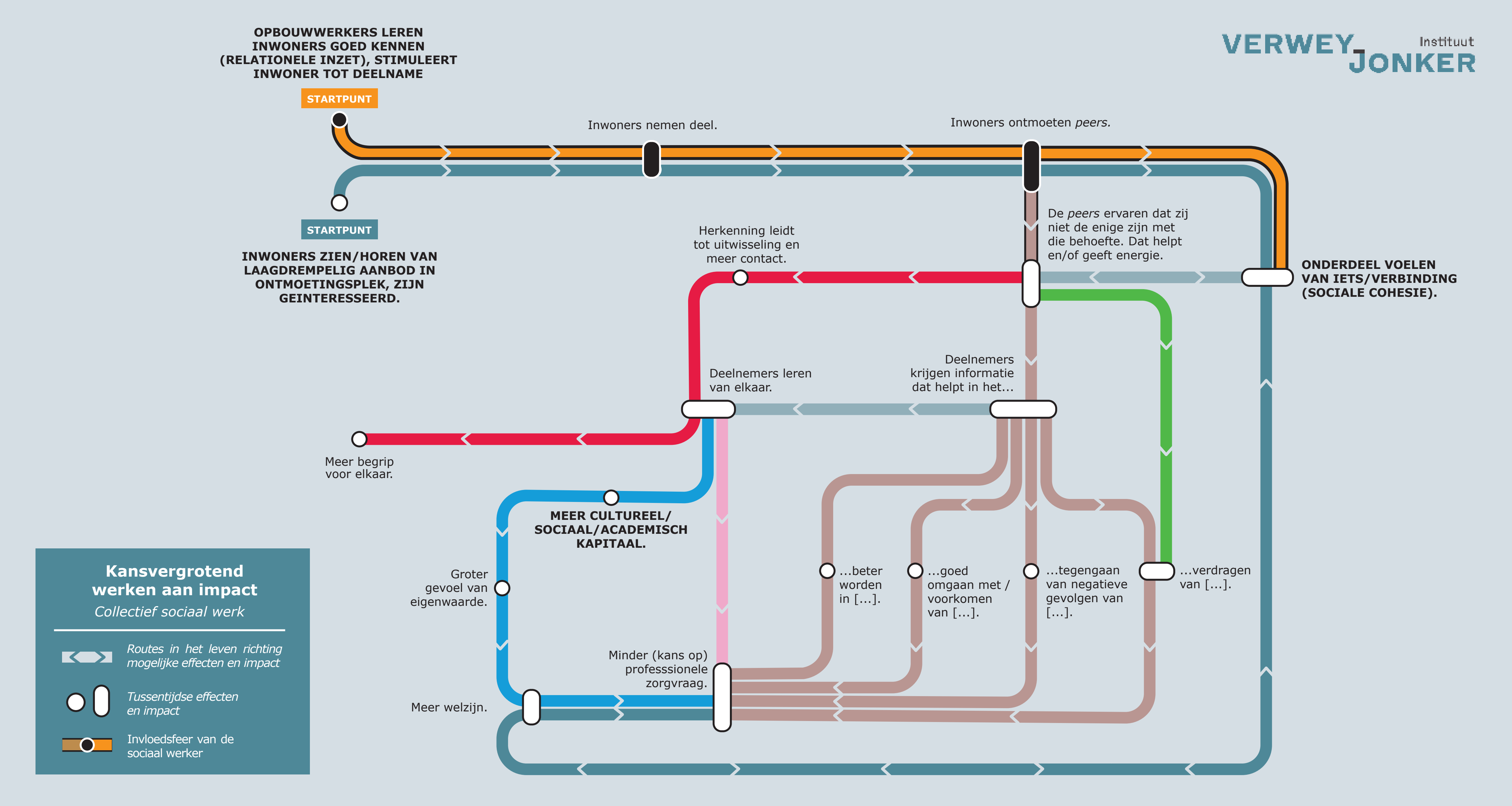
Net als een OV-structuur, vraagt kansvergroterend werken aan impact, om onderhoud en investeringen. Ironisch genoeg is er op beiden de afgelopen decennia bezuinigd omdat ze beiden bekeken zijn vanuit een perspectief van de markt in plaats van als waardevolle publieke voorzieningen waarmee mensen verder komen.

31 In het denken over impact van sociale interventies zijn steeds meer denkers het erover eens dat verantwoording moet gaan om '*credible contribution*' in plaats van '*attribution*'. Met andere woorden: jouw bijdrage (binnen een ecosysteem aan actoren) aan het dichterbij brengen van impact (gezamenlijk met anderen) moet geloofwaardig zijn, in plaats van het proberen toe te eigenen en bewijzen van de omvang van jouw impact.

Figuur 6 Voorbeeld van kansvergroterend werken aan impact door opbouwwerk (continu proces)

Figuur 7 Voorbeeld van kansvergroterend werken aan impact door collectief sociaal werk (continu proces)

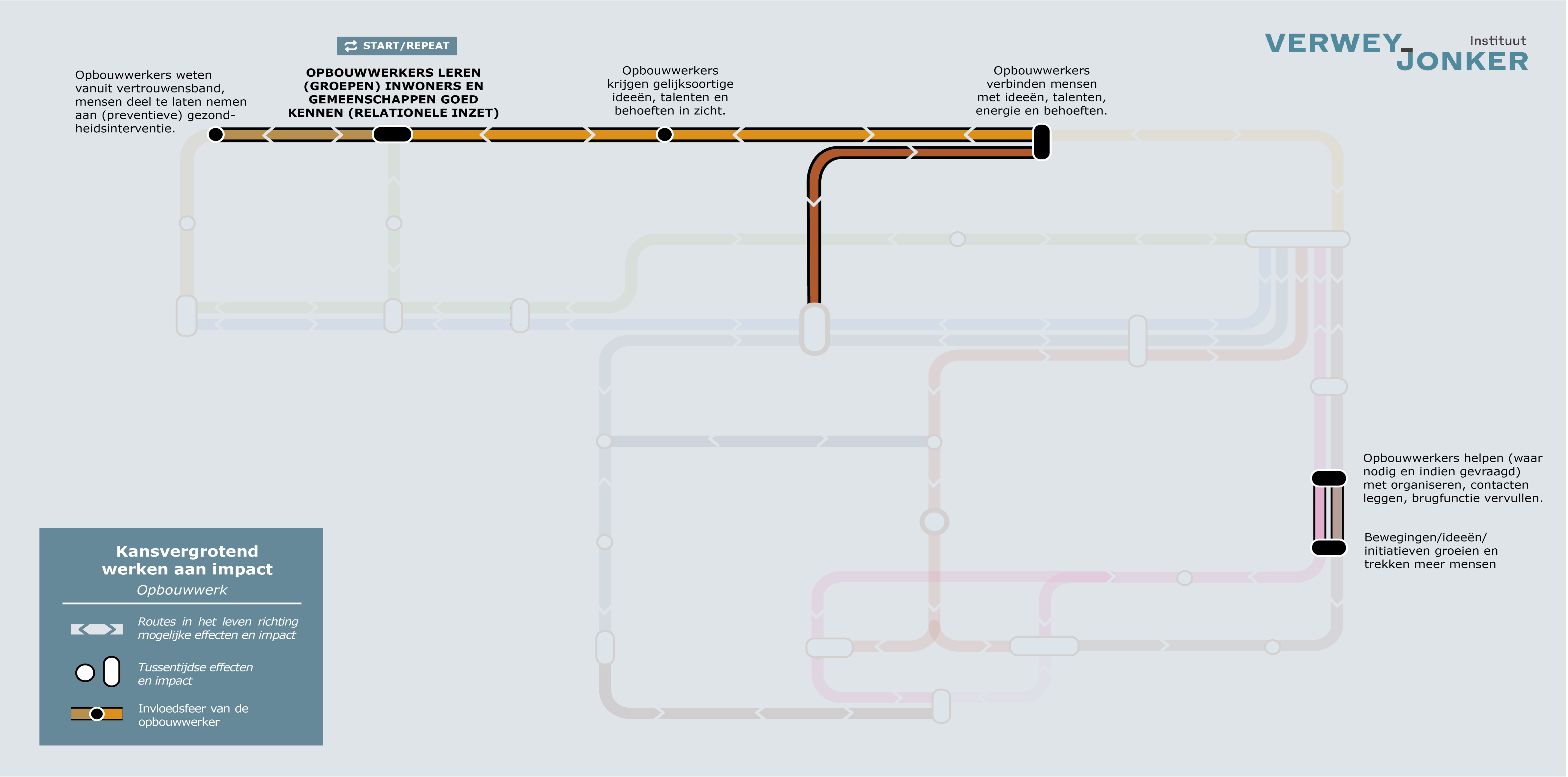

Wat kan je wel laten zien en wat kan je niet (direct) laten zien, maar weten we wel

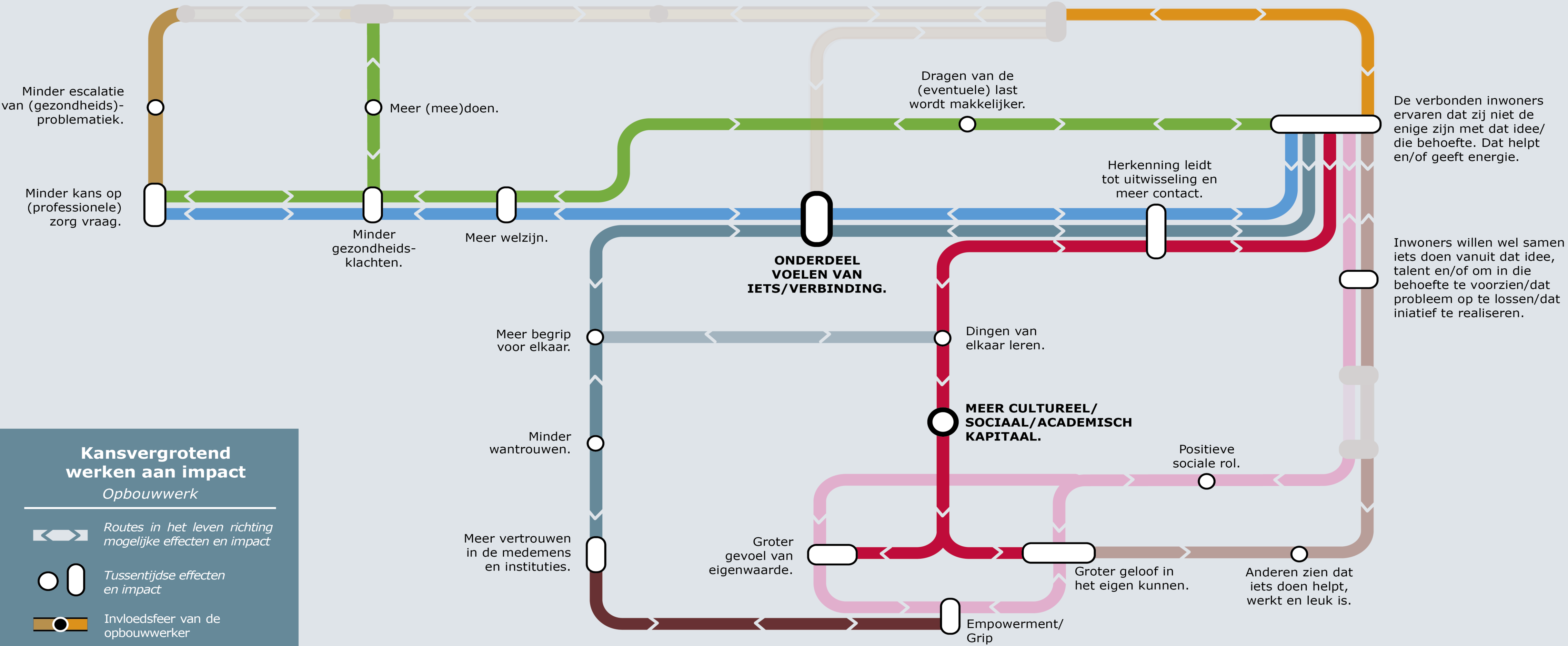
In beide bovenstaande figuren zien we de zwart-omlijnde lijnen. Dit is de directe invloedssfeer van de professional. Dit zijn resultaten van de acties die de professional zelf kan waarnemen en kan delen. In aanvulling op diens vakmanschap, houding en de beredeneerde en zorgvuldig afgewogen inzet.

De lijnen zonder zwartomlijning zijn de mechanismen waarvan bewezen is dat die keer op keer kansen vergroten op positieve impact. De sociaal werker hoeft deze impact dus zelf niet in beeld te brengen, laat staan bewijzen (zie figuur 8). De relatie tussen diens inzet als werker, de resultaten dichtbij die de werker en/of doelgroep zelf, kunnen waarnemen, en de maatschappelijke impact, maken allemaal onderdeel uit van een verandertheorie (zie § 4.2).

Figuur 8 Voor de sociaal werker zichtbare en/of relatief makkelijk opvraagbare resultaten

Figuur 9 Interacties en impact die plaatsvinden zonder dat dit direct zichtbaar of merkbaar is

4.2. Noodzaak van een solide verandertheorie

Dus het enige dat iemand hoeft te doen is mensen in contact brengen met elkaar en dan vergoten we de kans op vele vormen van positieve maatschappelijke impact? Nee, natuurlijk niet.

Goede bedoelingen en blind vertrouwen zijn niet genoeg. Op hoofdlijnen zijn er nodig:

- Een solide verandertheorie.
- Universele werkzame factoren en randvoorwaarden op orde.

Wij lichten hieronder beiden toe.

Het hebben van een solide verandertheorie voor de inzet is cruciaal. Een verandertheorie klinkt soms ingewikkelder en academischer dan het is en schrikt hiermee mensen af.^[32] Dat is zonde en onnodig: iedereen dient in diens eigen woorden uit te kunnen leggen *'Als ik A doe, op wijze B, dan is het aannemelijk dat ik bijdraag aan C, want...'* en hierbij gebruik mogen maken van ervaringskennis, praktijkkennis en/of wetenschappelijke kennis.

Het maken van een verandertheorie, liefst met diverse belanghebbenden, biedt houvast en richting voor niet alleen de inzet zelf. Maar ook voor vervolggesprekken: gesprekken die niet dienen als controle en afrekening, maar als reflectie. Reflectie over de relatie tussen inzet, verandering en impact. Reflectie waar uitvoerende professionals, samenwerkingspartners, opdrachtgevers/financiers, en idealiter de 'doelgroep zelf', aan deelnemen en van leren. Verantwoording wordt zo geen controle-instrument, maar een middel om gezamenlijk te leren en soms zelfs een empowerende interventie op zich richting inwoners.

Professionals reflecteren op hun handelen, opdrachtgevers op hoe ze randvoorwaarden kunnen optimaliseren, inwoners op wat ze zien veranderen en de trots die daaruit voort kan komen. (Gespreks)instrumenten om hierbij te ondersteunen behandelen we in hoofdstuk 5.

32 Zeker bij gebruik van de onnodig Engelse term *'Theory of Change'*. Overigens wordt in de (beleids)praktijk te vaak een verandertheorie verward met een visueel vormgegeven logic model (een aaneenschakeling van inputs, outputs, outcomes, vaak met lijntjes ertussen, maar zonder expliciete theorie). Wij kiezen bewust voor de term 'verandertheorie' in plaats van 'veranderverhaal'. Een theorie is immers gebaseerd op vormen van kennis, en het doel van een theorie in de wetenschap is dat je die kan toetsen en zo nodig aanpassen of vervangen. Bij een verhaal geldt dit alles niet.

Dit wordt beaamd door de Adviescommissie richtlijn passend bewijs voor preventie die ook stelt dat een minimale vereiste voor passend bewijs een theoretische onderbouwing is van waarom en hoe deze aanpak tot de beoogde resultaten moet leiden.^{xlii}

'The solution [to causal explanation] lies in better crafted theory rather than more sophisticated research techniques'.^{xliii}

[Ray Pawson, emeritus professor of Social Research Methodology aan de School of Sociology and Social Policy van de University of Leeds.]

4.3. Randvoorwaarden

Elke context is anders, zeker waar het gaat over buurten en gemeenschappen en de dynamiek daarbij. Een bewezen effectieve interventie werkt in een andere buurt of context niet vanzelf opnieuw. Maar dat betekent niet dat alles context is en we niets weten. Hoewel elke context uniek is, zijn er uiteraard werkzame factoren en randvoorwaarden waarvan we weten dat ze in elke context helpend of zelfs nodig zijn.

In het *'Dossier Wat Werkt Bij Samenlevingsopbouw'* benoemen de auteurs vijf 'plausibele algemeen werkzame factoren' die 'het succes van samenlevingsopbouw beïnvloeden ongeacht het doel, de doelgroep, specifieke omstandigheden of een andere reden'.^{xliiv} Dit zijn:

1. **Continuïteit & duurzaamheid:** Het is volgens de onderzoekers 'evident dat het faciliteren, organiseren en stimuleren van het hele proces van samenlevingsopbouw in een wijk, buurt of dorp een zaak is van langere adem.' Andere publicaties beamen dit: 'Continuïteit is een doorslaggevende randvoorwaarde voor effectiviteit van interventies. Hiervoor bestaat inmiddels voldoende overtuigende bewijsvoering. Niet alleen wetenschappelijk bronnen maken dat duidelijk, we horen het ook uit de monden van professionals, cliënten en bewoners'.^{xliv}
2. **Generieke sociaal-agogische^[33] factoren:** De zeven competenties uit het competentieprofiel van de opbouwwerker zijn: contactueel en communicatief, vraag- en oplossingsgericht, doel- en resultaatgericht, ondernemend en innovatief, inzichtelijk en verantwoord, professioneel en kwaliteitsgericht).

33 Sociaal-agogische vakmanschap gaat volgens Marcel Spierts over het op een non-directieve manier begeleiden en ondersteunen van groepen mensen en gemeenschappen. In essentie betekent het dat de kern van dit vakmanschap bestaat uit het op een goede manier vormgeven van de interactie met (groepen) mensen en gemeenschappen.

3. **Goede relatie(s) professional-bewoner en bewoner-bewoner:** het succes van praktijken van samenlevingsopbouw worden altijd beïnvloed door de kwaliteit van de relaties. (...) 'Bij samenlevingsopbouw stopt het bouwen aan relaties niet bij een goede relatie met individuele bewoners. Dit staat ten dienste van de gemeenschapskracht en eventueel aan een door bewoners gesteld concreet doel of doelen.'
4. **Laagdrempelige ontmoetingsplekken:** 'Ontmoetingsplekken waar professionals en bewoners elkaar tegenkomen en in gesprek raken en een goede en duurzame 'werkrelatie' 'kunnen opbouwen. Deze plekken bieden gelegenheid voor het bewerkstelligen van andere werkzame factoren zoals het bevorderen van handelingsvaardigheid, zelforganisatie, het vormen van coalities en netwerken en collectieve belangenbehartiging.'
5. **'Ontdekken en versterken van (latente) talenten en hulpbronnen** (assets) in een wijk, buurt of dorp. (...) Het gaat hierbij om alles wat kan bijdragen aan gemeenschapsversterking.'

Voor sociaalwerkers in collectief werk en ook het opbouwwerk, hoort er expliciet nog bij: Kennis van en vaardigheden voor **groepsdynamica**.^[34]

En tot slot het belang van **professioneel redeneren** binnen de discretionaire ruimte en '**zorgvuldig handelen**' als professional. Door de eerdergenoemde context (§ 2.4) is er niet altijd een directie relatie tussen het handelen van de professional en de uitkomst. Jurja Steenmeijer, ethicus en directeur van de BPSW-academie, concludeert dan ook dat het primair de zorgvuldigheid van het handelen is dat een besluit goed maakt, en niet in eerste plaats het resultaat. Omdat bij zorgvuldig handelen, de kans groter is dat het gewenste effect bereikt wordt.^{xlvi} (Wetende dat er situaties kunnen zijn waarbij zorgvuldig gehandeld wordt, maar het alsnog misgaat. Dit geldt overigens ook voor andere professies). Diverse onderzoekers stellen ook dat verantwoording afleggen over het professioneel redeneren en handelen binnen de discretionaire ruimte van de professional bij het sociaal werk in het algemeen een grotere rol moet innemen (in plaats van verantwoording over uitkomsten).^{xlvi}

Als de randvoorwaarden voor werkzame factoren op orde zijn kunnen professionals keer op keer kansvergroterend werken aan impact – denk bijvoorbeeld aan het werken met langjarige relaties met maatschappelijke partners in plaats van jaarlijkse 'subsidie-circussen', en het goed toerusten en behandelen van je personeel als sociaalwerkorganisatie.

34 Groepsdynamica is het gedrag en de psychologische processen die plaatsvinden binnen en tussen een sociale groepen.

Welke expertise doet ertoe, en waarom?

Deze werkzame factoren hebben sterke raakvlakken met het expertiseprofiel^{xlvi} wat recentelijk is opgesteld voor opbouwwerkers. Dit profiel specificeert de vijftien bekwaamheden binnen drie taakgebieden zoals geformuleerd in het beroepsprofiel van de sociaal werker. Het vormt een middel voor opbouwwerkers om hun werk te legitimeren en profileren in de praktijk, en daarnaast om vakmanschap van de opbouwwerker zichtbaar en bespreekbaar te maken in opleidingen, beroepspraktijk en beleid.^[35]

35 Taakgebied 1: Bevorderen van sociaal functioneren: Aanwezig zijn en contacten leggen met mensen in het werkgebied (relaties aangaan). Analyseren met betrokkenen (dienstverlening). Aanboren van bronnen en talenten (dienstverlening). Faciliteren en ondersteunen van initiatieven (dienstverlening). Bevorderen van sociaal leren van alle betrokkenen (ontwikkeling). Activeren en mobiliseren (activeren). Ondersteunen van gemeenschapsvorming. Signalering, agendering en belangenbehartiging (beleidsbeïnvloeding). Taakgebied 2: Coördineren en organiseren. Duidelijke afspraken maken over doelen en bijdragen (samenwerken). Taakgebied 3: Professionaliteit en professionaliseren. Werken vanuit een brede kennisbasis. Kennis over politiek en beleidsbeïnvloeding. Samenlevingsagogiek, met nadruk op sociaal leren, capaciteitsontwikkeling en collectieve emancipatie. Kennis van actuele maatschappelijke vraagstukken.

5 Lerend sturen en verantwoorden

5.1. Kansvergroterend werken toepassen in de praktijk

Hoe kunnen de verschillende belanghebbenden in het sociaal domein het kansvergroterend werken aan impact in de praktijk toepassen? Wat betekent dit voor de relatie en voor het gesprek tussen opdrachtgever en opdrachtnemer, en voor sturing, contractering en financiering? Wie heeft welke verantwoordelijkheid in het bij elkaar brengen van verschillende databronnen? En welke elementen zijn cruciaal in (evaluatief en reflexief) onderzoek naar de inzet en impact van collectief sociaal werk en/of opbouwwerk? Dit behandelen wij in hoofdstuk 5.

In de kern draait het om:

- Het besef dat betekenisvolle verantwoording en het inzichtelijk maken van impact iets is dat je sámen doet – het kan niet vanuit één partij worden georganiseerd. Zowel opdrachtgevers/ financiers als opdrachtnemers (sociaalwerkorganisaties) hebben stappen (naar elkaar toe) te maken. Dit vraagt om partnerschap: gelijkwaardig samenwerken, open communiceren over wat wel en niet werkt, en de veiligheid voelen om te experimenteren en fouten te mogen maken. Júíst omdat die leermomenten bijdragen aan beter inzicht en grotere maatschappelijke impact.
- Het vergt van opdrachtgevers/financiers een orkestrerende rol, waarbij zij sociaalwerkorganisaties en andere belangrijke partijen bij elkaar brengen om expliciet te maken welke opgaven prioriteit hebben, welke rol verschillende partijen daarbij wel of niet kunnen spelen om bij te dragen aan deze opgaven, en welke randvoorwaarden hiervoor nodig zijn. Dit helpt ook in het houden van focus in de dynamische praktijk, bijvoorbeeld wanneer extra (vaak tijdelijke) middelen beschikbaar komen vanuit diverse 'potjes' die leiden tot pilots of projecten (en daarmee 'drukke in de wijk' en registratie- en verantwoordingslast). En het draagt bij aan een meer integrale wijze van sturen door gemeenten waar tal van beleidsterreinen begrijpelijkerwijs verschillende prioriteiten hebben.
- Sociaalwerkorganisaties dienen vanuit de kern van hun werk te bepalen welke data of (sturings)informatie nodig is om te kunnen werken aan kwaliteit, en hoe zij dit inzichtelijk kunnen maken, zowel intern als extern. Dit vraagt dat zij continu investeren in hun werkers, in hun vakmanschap, competenties en methodieken. Ook dit dient een expliciet onderwerp van gesprek te zijn tussen opdrachtgever en opdrachtnemer.

- Gebruik maken van helpende elementen in onderzoek en evaluatie (zie tabel 1), waarbij enkele essentiële elementen zijn: lerend karakter, stem van de betrokkenen, aandacht voor het relationeel karakter van het werk, verbinden van bronnen en gezamenlijke duiding ('tellen, vertellen, verbinden en verklaren') en makkelijk en flexibel uitvoerbaar.

5.2. Impact inzichtelijk maken en betekenisvol verantwoorden doe je sámen

Impact inzichtelijk maken en betekenisvol verantwoorden gebeurt nooit vanuit een partij, maar in samenspraak. Dit sluit aan bij het proefschrift van Dr. Jan Depauw, waarvan de titel (*It takes a village to map social work's impact*) verwijst naar de aloude gezegde '*it takes a village to raise a child*'. Net als het grootbrengen van kinderen niet een individuele verantwoordelijkheid is van de ouders, is het in beeld brengen van impact ook niet te doen vanuit slechts één partij. Uit de literatuur blijkt dat kwaliteitsverbetering pas plaatsvindt in een proces van samen leren en verbeteren. Dat proces is gebaat bij een kritische houding, waarin opdrachtgevers en opdrachtnemers in gesprek gaan over hoe zij in samenwerking een bijdrage leveren aan de maatschappelijke ambities en doelstellingen.

Kwaliteitsverbetering heeft een veilige cultuur nodig, waarin ruimte is om te leren en waarin je dus fouten mag maken. Dat vraagt om openheid en ruimte voor reflectie, op de werkvloer en in verantwoordingsgesprekken. Vertrouwen in het professioneel handelen is essentieel en politieke dekking is hiervoor een belangrijke voorwaarde. Wederkerigheid in de relatie draagt bij aan een goede balans tussen kritische reflectie en vertrouwen en gaat onnodige administratieve druk tegen. De dialoog tussen opdrachtgevers en opdrachtnemers is bedoeld om elkaars perspectief en interpretatie te leren kennen, met respect voor elkaars unieke expertise.^{xlix}

☞ *Het vertrekpunt moet niet degene zijn die verantwoording vraagt, maar degene die verantwoording aflegt. Verantwoording als kern van het professioneel handelen; gericht op het verbeteren van zorg en ondersteuning.*¹

[RVS]

5.3. Interne en externe verantwoording koppelen

Werk dat raakt aan tal van beleidsterreinen (zoals het opbouwwerk) vraagt om het dichterbij elkaar brengen van interne en externe verantwoordingsbehoefte.

Sociaalwerkorganisaties verzamelen informatie voor verschillende doeleinden. Voor zichzelf en voor externen. Er zit altijd enige overlap tussen wat voor interne en wat voor externe verantwoording wordt geregistreerd en verzameld. Maar er bestaat ook altijd een kloof tussen beide. Dit geldt voor elke sector, maar misschien nog wel meer voor werksoorten als opbouwwerk. Het is wenselijk dat de interne en externe verantwoording dichterbij elkaar worden gebracht (*'alignment'*, of in beter Nederlands 'uitlijning'). Dit vraagt inzet van sociaalwerkorganisaties én iets van financiers/opdrachtgevers.

Dr. Alnoor Ebrahim stelt dat (sociale) organisaties vaak te maken hebben met verschillende belanghebbenden die verantwoording verwachten. Daarom moeten organisaties vanuit hun missie goed prioriteren waarover zij verantwoording willen afleggen (wat raakt de kern van hun missie?) en *aan wie* zij primair verantwoording willen afleggen.^{li} Denk aan (verschillende) financiers, inwoners voor wie ze zich inzetten (begunstigden), samenwerkingspartners, inspecties, et cetera. De opsomming aan belanghebbenden is vaak lang en dit maakt verantwoording complex. Zeker als je bedenkt dat bijvoorbeeld opbouwwerk en jongerenwerk, werken in buurten op tal van (gemeentelijke) domeinen: welzijn, sport, veiligheid, armoede, energietransitie, democratisering, wonen. Het gebeurt in de praktijk geregeld dat bijvoorbeeld de afdeling veiligheid andere prioriteiten heeft dan de afdeling sport.

Dit maakt het hebben van de eigen strategie vanuit organisaties, waaruit relevante registratie- en verantwoordingsinformatie voortvloeit zo belangrijk. Zo kunnen organisaties zelfbewust de dialoog aangaan met opdrachtgevers en (samenwerkings)partners^[36] over vragen als aan welke verschillende ambities of opgaven ze kunnen bijdragen, en op welke manier. Hierdoor weten de verschillende actoren beter wat ze aan elkaar hebben: je wordt als organisaties onderling beter voorspelbaar en betrouwbaarder.

Dit maakt het vervolgens beter mogelijk om met elkaar te praten over welke randvoorwaarden nodig zijn voor welke inzet. Samen met opdrachtgevers worden prioriteiten bepaald. Iedereen werkt vanuit schaarste, wat het helder hebben van gezamenlijke prioriteiten zo nodig maakt.

36 Denk aan Zorgorganisaties, stevige lokale teams, woningcorporaties, 1e-lijn zorg, politie, enzovoorts.

Er bestaan verschillende gespreksinstrumenten die een ondersteunende rol kunnen spelen in het verhelderen van opgaven en ieders rol daarin en verwachte uitkomsten daarvan.^[37] Welke stappen naar voren kunnen de verschillende actoren nog meer doen om deze kloof tussen interne en externe verantwoording te dichten?

5.3.1. Wat kunnen sociaalwerkorganisaties (als opdrachtnemer) doen?

Bepaal de eigen informatiebehoefte vanuit het streven naar kwaliteit en verzamel en deel de benodigde informatie

Zoals eerder benoemd is het belangrijk om als organisatie zelf inzichtelijk te hebben welke data en informatie vanuit je missie nodig is en waarom. Welke informatie doet ertoe en met welk doel? Niet vanuit wantrouwen of *compliance*, maar vanuit de eigen missie, strategie en kwaliteit. De volgende stap is het goed (laten) verzamelen van deze informatie én het duidelijk kunnen uitleggen waarom je deze informatie verzamelt en wat het betekent. Zowel naar externen, maar zeker ook naar je eigen werkers toe. Uit onderzoek blijkt dat uitvoerende professionals meer bereid zijn om informatie te verzamelen of te registreren als duidelijk is dat dit ten goede komt aan diegene waar de professional het voor doet (de inwoner).^{lii} Dit vraagt – zeker in gesprek met externen – ook om durf en het kwetsbaar opstellen waar het gaat om informatie delen.

Daarnaast dienen bepaalde basisgegevens op orde te zijn. Initiatieven dienen de doelgroep die ze echt willen bereiken helder te hebben. Pas dan helpt het om bijvoorbeeld inschattingen te maken van aantal bezoekers/deelnemers, waarbij de vraag altijd moet zijn 'is dit ook primair de doelgroep die ik wilde bereiken'. Ook een realistische inschatting van de kosten van een initiatief is onderdeel van de benodigde basisinformatie.

Investeer in vakmanschap, analytisch en reflexief vermogen én in methodologische kennis van sociaalwerkers

Vanuit goed werkgeverschap is het belangrijk dat sociaalwerkorganisaties echt investeren in vakmanschap, sociale reflexiviteit van hun werkers, en in hun kennis van diverse *evidence informed* methodologieën. (Zie ook § 4.3 hierover). Dit is nodig om goed (aan externen) uit te kunnen leggen hoe en waarom je dit doet, en welke rol dit speelt in het maken van impact. Zeker in relationeel werk, is naast de vraag 'wat werkt' vooral de vraag 'wie werkt' belangrijk.

37 Bijvoorbeeld (zonder de pretentie volledig te zijn): Het Gespreksmodel Sociale Basis (Bureau Onderzoek, Verwey-Jonker Instituut & Movisie), Het Social Profit Canvas (TIAS School for Business and Society en Whise), De EffectenArena (Bureau Onderzoek).

Laat je niet verleiden tot beloftes die niet waar te maken zijn

Zoals eerder genoemd, is het aantrekkelijk voor opdrachtgevers en beleidsmakers te vragen naar bewijs voor 'duurzame' effecten. Wat draagt een interventie 'duurzaam' bij aan beleidsdoelen? Wat helpt in het 'duurzaam' laten uitstromen van inwoners uit zorg? Het is belangrijk om niet mee te gaan in frames die geen recht doen aan de aard van collectief sociaal werk. Immers: als het om het werken met mensen gaat, is het altijd onzeker welke vooruitgang daadwerkelijk kan worden geboekt. Dit geldt niet alleen voor opbouwwerk of collectief sociaal werk, maar ook voor het brede sociaal domein, de ggz, en ook voor veel vlakken binnen de somatische geneeskunde. Wat een professional aan positieve effecten helpt opbouwen bij een inwoner, kan in de (nabije) toekomst door de inwoner zelf, door andere professionals en/of andere onvoorziene gebeurtenissen (tijdelijk) teniet worden gedaan. Dit geldt op individueel niveau, maar ook op maatschappelijk niveau. Een aantal voorbeelden ter illustratie:

- Collectieve interventies op het mentaal welbevinden van adolescenten, kunnen effectief zijn, maar zijn ze opgewassen tegen bijvoorbeeld het negatief effect van verslavende algoritmes van Big Tech?
- Laagdrempelige ontmoeting organiseren voor ouderen kan bijdragen aan hun welzijn, maar dempt het stijgende Wmo-kosten als er een abonnementstarief is ingevoerd?
- Collectief aanbod kan jeugdigen en hun ouders/opvoeders wel helpen normaliseren. Maar is het opgewassen tegen een cultuur op een school wat hier niet in meegaat?

Het lijkt aantrekkelijk om bij inschrijvingen juist deze taal over te nemen voor een hogere kans op een gunning, maar de kans op toekomstige teleurstelling wordt hiermee vergroot. Daarom is het belangrijk niet mee te gaan in deze formuleringen en frames. Kijk daarentegen naar de rol die bepaalde inzet speelt in het vergroten van kansen op positieve impact. En net zoals traumatische gebeurtenissen in de jeugd de kans vergroten op meer negatieve gebeurtenissen verderop in het leven (negatieve gebeurtenissen die kansen vergroten op meer negatieve gebeurtenissen)^[38], is het zo dat positieve gebeurtenissen en interacties de kans vergroten op andere positieve gebeurtenissen en interacties. Zowel op individueel als gemeenschapsniveau. Het is bewezen dat deze verbanden keer op keer op individueel niveau de kans op positieve impact in al zijn verscheidenheid vergroten. Dát is wat uitgedragen moet worden.

38 Bijvoorbeeld: Verwaarlozing in de vroege jeugd, vergroot de kans op een negatief zelfbeeld. Met een negatief zelfbeeld is de kans kleiner dat je eigen grenzen goed aangeeft en bewaakt. Door het negatief zelfbeeld is de kans groter dat je een partner (of partners) treft die slecht voor jou zijn. Doordat jij grenzen aangeven lastiger vindt, is de kans groter dat mensen over jouw grenzen heen gaan. Hiermee is de kans groter dat jij denkt 'zie je wil, ik verdien niet beter', et cetera.

5.3.2. Wat kunnen opdrachtgevers/financiers doen?

Integrale sturing en 'trechters' van opdrachten

Opbouwwerk en collectieve inzet bestrijken brede maatschappelijke thema's en het werk van een opbouwwerker raakt tal van verschillende beleidsterreinen, die samenkomen in diens werkgebied. Daarbij speelt bovendien dat er geregeld aanvullende/losse opdrachten (zowel gemeentelijk als op rijksniveau) worden verstrekt. Tijdelijke projecten geven financiële impulsen op deelonderwerpen, maar gaan ook vaak gepaard met een extra verantwoordingslast. De inzet van tijdelijke projecten met tijdelijke middelen staat op gespannen voet met de zo hard nodige continuïteit in het sociaal domein. Juist ook om te voorkomen dat er nog meer ambtelijke en professionele drukte in de wijken en buurten ontstaat met professionals (al dan niet uit andere organisaties) die allemaal 'rennen' voor hun eigen projecten, potjes en verantwoordingseisen.^{liii} Hoe kunnen de negatieve gevolgen hiervan worden verminderd? Wat vraagt voor (gemeentelijke) sturing?

Het werken aan impact op de maatschappelijke opgaven (zie § 2.1) vraagt om een meer **integraal beleid met een ontschot budget** en, vervolgens, een **integrale opdracht** (aan partners). Een integrale opdracht heeft ook belangrijke praktische kanten: Uit literatuur en diverse gesprekken blijkt dat sociale professionals in de buurten en wijken vaak te maken hebben met een veelheid van beleidsmedewerkers, soms zelfs meerdere per gemeentelijk beleidsdomein, die met elkaar conflicterende opdrachten geven. Het is helpend om als (grote) gemeente het aantal contactpersonen voor sociaalwerkorganisaties proberen te beperken en om de verschillende opdrachten aan de organisatie inhoudelijk te 'trechteren'.^{liv}

Omarm dat impact op verschillende plekken neer kan slaan en stuur op proces

Zoals benoemd, is om verschillende redenen niet te voorspellen waar en bij wie de impact van sociaal werk (het sterkste) neerdaalt. Duidelijke doelen voor ogen hebben voor bepaalde opgaven is nodig, maar blindstaren op smalle doelen en daarmee het bredere plaatje uit beeld verliezen is ongewenst. Dit vraagt om opdrachten om bepaalde processen die bijdragen aan diverse vormen van impact aan te wakkeren, te faciliteren en te steunen. De verantwoording richt zich vervolgens op de processen en het goed uitvoeren daarvan, door goede professionals.

Vertrouw op vakmanschap, wetenschappelijke kennis, en continu leren

Naast een andere wijze van sturen, vraagt kansvergroterend werken ook een stap naar voren waar het gaat om vertrouwen in de logica tussen goed uitgevoerde inzet en maatschappelijke impact. Als er vertrouwen is in de logica tussen inzet en impact, is er ruimte voor een ander gesprek: Tijd en middelen die nu uitgegeven worden aan de vraag naar 'bewijslast' van impact en/of het

registreren van telbare, maar vaak niet altijd veelzeggende ‘outputs’, kan worden gestoken in gesprekken over de kwaliteit van de werkers en methoden; hoe de organisatie zorgt voor goed opgeleide mensen, met de juiste vakmanschap en houding. Over de onderbouwde methoden waarmee deze mensen werken. Over hoe de werkers responsief blijven aansluiten op wat er nodig is vanuit gemeenschappen zelf. En over hoe ze (organisatie, werkers, en opdrachtgevers) kunnen leren van de inzet in de buurten en wijken. Het vakmanschap van de werkers, inclusief de vraag hoe de organisatie dit stimuleert, is dus expliciet onderdeel van het gesprek tussen opdrachtnemer en opdrachtgever.

Stimuleer cyclische, participatieve vormen van lerend evalueren

Een cruciale rol die beleidsmakers en opdrachtgevers kunnen spelen, is volgens deskundigen^{lv} het stimuleren en mogelijk maken van cyclische, participatieve vormen van evaluatie en reflectie, in plaats van ‘one size fits all’ indicatoren en methoden. Monitoren leidt immers niet automatisch tot leren. Als dit goed in de praktijk wordt gebracht, dragen opdrachtgevers en sociaalwerkorganisaties bij een cultuur van 3e orde of ‘systeemleren’.^[39]

De kernprincipes van passend onderzoek en evaluatie staan centraal in de volgende paragraaf.

5.4. Passend onderzoek en lerend evalueren

Naast het bewustzijn dat betekenisvolle verandering iets is wat je samen moet doen, en de verantwoordelijkheid die opdrachtnemers en opdrachtgevers kunnen nemen in het dichterbij elkaar brengen van hun verantwoordingsbehoeften, zal er natuurlijk altijd onderzoek nodig blijven om van te leren en om de (verantwoordings)gesprekken te helpen voeden.

Hoewel er in de loop der jaren tientallen instrumentaria zijn ontwikkeld (met de belofte) voor het helpen in beeld brengen van effecten en impact, is er geen makkelijke ‘off the shelf fix’ for het meten of zichtbaar helpen maken van effecten van professionele interventies in het brede sociaal domein.^{lvi} Om te helpen in het scheiden van het kaf van het koren als het gaat om de vraag wat is een passend instrument voor bijvoorbeeld, in dit geval, opbouwwerk en collectief sociaal werk, benoemen wij hier de elementen waar zowel evaluatief onderzoek en de gesprekken eromheen aan moeten voldoen.

Dr. Jan Depauw, vat de essentie van passende impactevaluaties als volgt samen: ‘Impactevaluatie in sociaal werk [erkent] de bijdrage van een praktijk binnen een complex, adaptief systeem waarin meerdere actoren, contextuele factoren en samenwerkende initiatieven een rol spelen. Impactevaluatie hoort een participatief, reflexief en contextsensitief proces te zijn dat kennis co-creëert met alle betrokkenen. Het is gericht op het gezamenlijk begrijpen hoe en waarom veranderingen plaatsvinden, voor wie en onder welke omstandigheden, en op het expliciteren en onderbouwen van aannames over gewenste veranderingen. Dit proces ondersteunt niet alleen verantwoording en leren, maar stimuleert ook impactgericht handelen door praktijken te versterken en te verbeteren.’^{lvii} (In plaats van te streven naar een enkelvoudige, lineaire en exclusieve attributie van resultaten aan een specifieke interventie).

Tabel 1 toont in de literatuur gevonden helpende elementen en plaatst daar belemmerende elementen tegenover die we vaak tegenkomen in de praktijk. Dit is relevant voor onderzoekers, maar ook voor gemeenten, vanuit hun rol als opdrachtgever, en voor sociaalwerkorganisaties als (mede-)organisator van het onderzoek.

39 Albert Jan Kuitert en Sophie Albers omschrijven dit als volgt: Eerste orde leren is causaal leren. Mensen zien een probleem en lossen het op. Tweede orde leren is reflectief leren. Mensen zien een probleem, onderzoeken de oorzaak, nemen die weg en lossen het probleem op. Derde orde leren is systeemleren. Mensen zien een probleem, kijken of ze mede debet aan het probleem zijn, veranderen hun gedrag en lossen daarmee hun probleem op.

Tabel 1 Helpende en belemmerende elementen voor passend onderzoek en evaluatie

	Wenselijk/helpend voor onderzoek/evaluatie	Onwenselijk/belemmerend voor onderzoek/evaluatie
1	Gericht op leren : Onderzoek naar en dialoog over impact moet inzage geven in waarom iets helpt en werkt.	Onderzoek dat alleen inzage geeft of iets werkt (zoals bijvoorbeeld RCT's) en niet waarom iets werkt.
2	Gericht op sociale reflectie (Sociale reflexiviteit ^[40] verbindt het individuele met de context, door bewustzijn van het gehele krachtenveld, inclusief de professional daarbinnen) ^[viii] en hiermee stimulerend voor 3e orde of systeemleren. ^[ix]	Reflectie als individuele aangelegenheid op alleen het eigen handelen. Smalle focus op alleen causaal of 1e orde leren.
3	De wijze van onderzoek en dialoog moet een stem geven aan verschillende belanghebbenden, waaronder de doelgroep zelf. Zij zijn medebepalend in wat van waarde is om te onderzoeken, en wat geldt als een succes. (Ervaringskennis betrekken in alle fasen). ^[41]	Wat van waarde is wordt van bovenaf bepaald. Met niet alleen alle bias van dien, maar ook met een bepaalde 'toe-eigening' van domeinen die niet van jou zijn als overheid.
4	Wijze van onderzoek / dialoog moet aandacht bieden aan het relationele aspect van het werk.	Onderzoek dat zich slechts richt op een interventie / methode, alsof diegene die het uitvoert niet telt. Partijen die een interventie 'copy-pasten' op andere contexten en verwachten dat het hetzelfde werkt.
5	Interventies (en dus wijze van onderzoek) moeten aandacht hebben voor werkzame factoren . Deze horen een plaats te hebben in de verandertheorie.	Interventies en onderzoek die geen aandacht hebben voor bekende werkzame factoren, en hiermee mogelijk onbedoeld ineffectief of zelfs schadelijk is voor de doelgroep van de interventie.
6	Vorm van onderzoek en evaluatie dient inclusief te zijn en hiermee ook geschikt voor bijvoorbeeld mensen die minder talig zijn, of die niet tegen grote groepen kunnen. Goede vergoedingen zijn nodig voor de tijd die mensen (uit de doelgroep) investeren.	Onderzoek dat hoge eisen stelt aan taal- en digitale vaardigheden. Dat veel tijd vergt van de respondenten, zonder passende vergoeding.
7	Stimuleren (en vervolgens toetsen) van een solide verandertheorie waarmee je weet waarnaar je moet kijken, om te zien of je op de juiste weg bent, en zodat je bij kan stellen (leren, groeien).	Onduidelijk wat de aannames zijn over waarom iets helpt. Hierdoor geen focus op welke veranderingen waardevol zijn om te volgen, en onduidelijkheid over de invloed van de inzet als we veranderingen zien optreden.
8	Gebruik maken van verschillende bronnen, en die expliciet verbinden, zowel aan elkaar, als aan de verandertheorie (Niet alleen 'tellen en vertellen', maar ook 'verbinden, duiden en verklaren').	Focussen op eenzijdige bronnen en informatie wat niet met elkaar wordt verbonden: Het spreekwoordelijke 'tellen en vertellen' blijft in de praktijk te vaak haken op losse cijfers, met losse anekdotische voorbeelden ernaast.
9	Gezamenlijke verantwoordelijkheid in het bij elkaar brengen, en voor elkaar ontsluiten, van bronnen (zie punt 8). Gemeenten, GGD'en en anderen beschikken over data waar (lokale) sociaalwerkorganisaties niet over beschikken. En vice versa.	Elkaars bronnen niet kennen en niet gebruiken. Gefragmenteerd zicht op losse bronnen zonder samenhang.
10	De eerdergenoemde theorie (punt 7) gebruiken om de verbinding te leggen tussen enerzijds wat binnen jouw invloedssfeer ligt als professional / organisatie, en wat je kan zien. En anderzijds wat buiten jouw invloedssfeer ligt , maar waar hoogover maatschappelijke outcomes wel voor beschikbaar zijn. (Zoals aantal dak- en thuislozen, of ervaren grip op het leven, of mentale gezondheid, of ervaren sociale steun). Dit hangt samen met punten 8 en 9.	Geen of onduidelijke verbinding tussen resultaten (outputs), effecten (outcomes) en impact en inzet en invloedssfeer.
11	Idealiter is het onderzoek naar en dialoog over relatief makkelijk uitvoerbaar . Zodat betrokkenen dit (grootendeels) zelf in de hand kunnen houden.	Complexe vormen die de afhankelijkheid van externe consultants en onderzoekers vergroot.
12	Relatief lage kosten (hangt samen met bovenstaand punt 11). De kosten moeten sowieso goed in verhouding staan tot (de kosten van) de inzet die geëvalueerd wordt.	Relatief hoge kosten, waardoor slechts beperkt uit te voeren. Kosten die niet in verhouding staan tot investeringen in de inzet zelf.
13	Evaluaties zijn snel en flexibel uit te voeren met het oog op iteratieve veranderingen in context en informatiebehoefte. (Hiervoor zijn punten 11 en 12 helpend).	Evaluaties zijn beperkt uit te voeren, door grote investering in tijd en middelen van betrokkenen. Star onderzoek dat informatie biedt als 'mosterd na de maaltijd'.

40 Een middel hiertoe is bijvoorbeeld Het Sociale Reflexiviteitsspel, ontwikkeld door het lectoraat Empowerment en Professionalisering aan de Hogeschool InHolland.

41 Dermaux et al, Ervaringskennis in beleid, Zo benut u optimaal ervaringskennis en -deskundigheid, (2024).

Zonder de pretentie volledig te zijn noemen we enkele voorbeelden van onderzoeksvormen die hieraan bijdragen:

- De **Pas op de plaats-gesprekken** zijn een gespreksvorm waarin de gemeenschap zelf een grote rol speelt in het reflecteren op wat er verandert in de buurt en waarom. Dit wordt ook wel een 'APK van de gemeenschap' genoemd.^[42] Een collectieve vorm van reflectie waarin de gemeenschap zelf ook in the lead is. Professionals hebben slechts een bescheiden en hoogstens ondersteunende rol.
- Het **Effectenplein** is een gespreksmodel dat zich specifiek richt op veranderingen in een buurt of gemeenschap en de rol die bijvoorbeeld een opbouwwerker daarin in speelt. Het is een methode voor evaluatieve vragen rond samenlevingsopbouw, ontwikkeld door onderzoekers in samenwerking met een opbouwwerker. De methode helpt bij het vinden van effecten die verborgen zitten in collectieve verhalen, ervaringen en observaties van betrokkenen in de buurt. In een dialoog rondom een tijdlijn maken kleine groepen betrokkenen (bewoners, betrokken samenwerkingspartners en de betreffende opbouwwerker) het proces inzichtelijk in drie sporen: 1) Het verhaal van de buurt: wat gebeurde er in de buurt gedurende het programma? 2) Aanpak: wat is er ingezet, door wie en wanneer? 3) Effecten/impact: wat is de relatie tussen acties van bewoners en opbouwwerkers en de ervaren veranderingen?
- **'Van het een komt het ander'-kaarten** zijn een visuele werkvorm, bedacht door ABCD-onderzoeker Kees Fortuin en ontwikkeld met en door bewoners. De werkvorm draait om het samen in beeld brengen van de verbindingen die ontstaan en hoe die (blijven) groeien. Bewoners brengen zelf in beeld wat er allemaal is gebeurd en veranderd. En vertellen hoe van het een, het ander kwam. Eerst in een klein groepje. De gemaakte kaart wordt opgehangen tijdens een volgende buurtactiviteit waardoor bewoners de kaart zien, wat gesprekstof geeft en uitnodigt tot zelf verder aanvullen.^[43]
- De **MAG** (Méthode d'Analyse en Groupe) is een vorm die meer professionele begeleiding nodig heeft.^[44] In deze participatieve analysemethode wordt door alle betrokken actoren (dus juist ook inwoners) gezamenlijk onderzoeksmateriaal opgehaald, waarbij ze deze samen interpreteren en er betekenis aan geven.

42 Oelkers, Pas op de plaats-gesprekken, de APK's van buurtgemeenschappen (2019).

43 Van het een, komt het ander-kaart: onderzoek met en door bewoners, Hogeschool Utrecht, Versa Welzijn, en Bewoners Zuidwest (2024).

44 Méthode d'Analyse en Groupe. Omschreven in o.a. Depauw, Vroey & Driessens, Not just voice. Co-analysis with volunteers and families. Using MAG to understand impact in a volunteer-based family program (2025).

6 Tot slot: Dit alles overziend... wat nu?

6.1. Waar en hoe kan dit perspectief worden toegepast

Ons doel is dat dit passend perspectief ingezet wordt:

- Aan tafels waar sociaalwerkorganisaties, opdrachtgevers/financiers en samenwerkingspartners opgaven bespreken waaraan gewerkt moet worden. En in gesprekken over wat passende opdrachten en verantwoording daarvan zijn. Dit kan zowel op gemeentelijk als regionaal niveau.
- In (gemeentelijke) opdrachten en subsidieregelingen. Dit gedachtengoed dient in opdrachtformuleringen en subsidies op verschillende manieren te landen. Vaak staan er in subsidie-uitvragen formuleringen in de trant van 'de resultaten en effecten zijn voldoende meetbaar en aantoonbaar', 'wat is het langdurig positief effecten van de activiteiten die u organiseert?' 'Doel van de subsidie is dat kwetsbare inwoners duurzaam volwaardig kunnen deelnemen aan de samenleving'. Meer passend en helpend zijn teksten als: 'het is op basis van de huidige ervarings-, professionele- en/of wetenschappelijke kennis plausibel dat de activiteit bijdraagt aan de beoogde effecten' of 'leg uit op welke wijze uw inzet de geformuleerde ambitie dichterbij brengt'.
- In plannen vanuit het Rijk om zorg en welzijn dichterbij elkaar te brengen. En in dialogen over het verschuiven van middelen van het medisch domein naar het sociaal domein. Bijvoorbeeld plannen vanuit het AZWA en rond het ontwikkelen van het investeringsmodel voor preventie.

De lijnennetkaart (§ 4.1) kan als praatplaat dienen om met elkaar te reflecteren op welke vormen van impact prioriteit krijgen. Welke bronnen op welk niveau je wil verzamelen die als onderdeel van het plaatje passen. Om in gesprek te gaan over de mechanismen (verschillende lijnen) en hoe organisaties daar mee omgaan.

6.2. Suggesties voor vervolgonderzoek

Uit de gesprekken met gemeenten, professionals en experts komt duidelijk naar voren dat er behoefte is aan meer houvast bij het bepalen van wat 'voldoende' investering in opbouwwerk betekent. De vraag naar normering raakt aan grotere vraagstukken rondom positionering, effectiviteit en governance van sociaal werk. Daarnaast wordt zichtbaar dat de maatschappelijke opgaven toenemen, terwijl de beschikbare capaciteit onder druk staat. Deze context maakt dat vervolgonderzoek wenselijk is: niet alleen om tot een norm te komen, maar ook om de rol, waarde en toekomstbestendigheid van collectief sociaal werk beter te begrijpen. Hieronder worden mogelijke vervolgonderzoeksvragen uitgewerkt in drie samenhangende thema's.

Behoefte aan een norm

Vanuit zowel de klankbordgroep als meerdere (groeps)gesprekken kwam de behoefte naar voren aan een normering voor wat bijvoorbeeld 'voldoende' fte aan opbouwwerk dan is. Dit om bijvoorbeeld gemeenten te helpen bepalen of zij 'voldoende' investeren in dergelijk werk, of dat zij nog een slag te maken hebben.

Immers, zo blijkt uit de gesprekken en ook uit eerder onderzoek: alle gemeenten geven middelen uit aan vormen van (collectief) sociaal werk en bijna alle gemeenten aan enige vorm van opbouwwerk. Maar wanneer mag je spreken van 'investeren'? En wanneer staan de middelen in verhouding tot a) de beleidsverwachting van dat werk en b) wat nodig is redenerend vanuit de maatschappelijke opgaven?

Uit een deelstudie van het Houdbaarheidsonderzoek Wmo 2015 blijkt dat waar op het eerste gezicht over de jaren heen een licht stijgende lijn zit in de uitgaven aan Samenkracht en burgerparticipatie^[45], dit eigenlijk een daling is na correctie voor inflatie. Daarnaast stijgen de uitgaven aan individuele maatwerkvoorzieningen vanuit de Wmo veel harder. Het verschil tussen beiden wordt zelfs alleen maar groter.^{ix} (Laat staan als we de uitgaven aan de Jeugdwet mee zouden nemen in deze vergelijking).

Deze vraag herkennen wij in het bredere veld. Een stevige basisnorm neerzetten, rekening houdend met verschillende factoren die de behoefte aan een opbouwwerker versterken of juist afzwakken, is een complexe exercitie. Zowel methodologisch als ethisch. Wel denken wij dat de jarenlange behoefte hieraan deze exercitie rechtvaardigt.

45 IV3 Taakveld 6.1. Qua landelijk beschikbare uitgaven is dit taakveld wat het meest in de buurt komt van de institutionele sociale basis.

Vervolgonderzoek kan zich richten op het ontwikkelen van een normeringskader waarin zowel kwantitatieve factoren (zoals inwoneraantallen, demografische kenmerken, sociaaleconomische status, doorstroom) als kwalitatieve factoren (bijvoorbeeld sociale cohesie en de complexiteit van opgaven) worden meegenomen. Hierbij is het relevant om te onderzoeken hoe huidige investeringen zich verhouden tot de daadwerkelijke behoefte in verschillende typen gebieden, en welke bekostigingsmodellen het meest passend zijn voor opbouwwerk en collectief sociaal werk.

Contextuele verschillen tussen gemeenten

Gemeenten verschillen sterk in de behoefte aan opbouwwerk. Veel gemeenten hebben aandacht voor de aanwezigheid van problemen zoals armoede, vergrijzing, migratiedynamiek en leefbaarheidsproblemen in een stad, wijk of buurt. Minder duidelijk is de rol van contextuele factoren zoals bestuurlijke stabiliteit en de aanwezigheid van sterke informele netwerken. We weten dat wederkerige relaties en vertrouwen cruciaal zijn voor bestendigheid, maar onderzoek zal meer duidelijkheid moeten brengen over welke andere contextuele condities de kans op duurzame resultaten vergroten. Zo wordt de effectiviteit van opbouwwerk mede bepaald door de wijze waarop verschillende partners samenwerken. Opbouwwerkers opereren op het snijvlak van gemeente, welzijnsinstellingen, woningcorporaties, GGD, bewonersinitiatieven en soms veiligheidspartners. Vervolgonderzoek dient governance-vormen te identificeren die specifieke samenwerking bevorderen en complexe opgaven ondersteunen. Professionele ruimte, mandaat en rolhelderheid vormen hierbij belangrijke onderwerpen.

Professionalisering en toekomstbestendigheid

De arbeidsmarkt staat ook voor opbouwwerkers onder druk. Er zijn zorgen over de instroom, het opleidingsaanbod en het behoud van ervaren professionals. Zo is het aandeel studenten dat binnen de social work opleiding kiest voor de meer collectieve vormen van het werk nog steeds klein in verhouding tot de studenten die kiezen voor varianten gericht op individuele hulp. Onderzoek kan meer helderheid geven welke factoren bijdragen aan duurzame inzetbaarheid, werkplezier en een gezonde werkdruk. Tot slot komt vanuit de professionals de vraag naar voren wat een realistische gebiedsomvang is voor opbouwwerkers, rekening houdend met complexiteit in de buurten, de breedte van het takenpakket en de aanwezigheid van andere hulp.

Bijlage 1 Onderbouwing van keer op keer kans op kans vergrotende inzet, en belang van theorie

6.3. Wat passende verantwoording is, is afhankelijk van strategie, context en inzet (het 'Contingency Framework for social performance')

Zoals in hoofdstuk 2 toegelicht, vindt het werk van de opbouwwerker plaats binnen een open en complex ecosysteem van actoren, en beleidsdoelen.

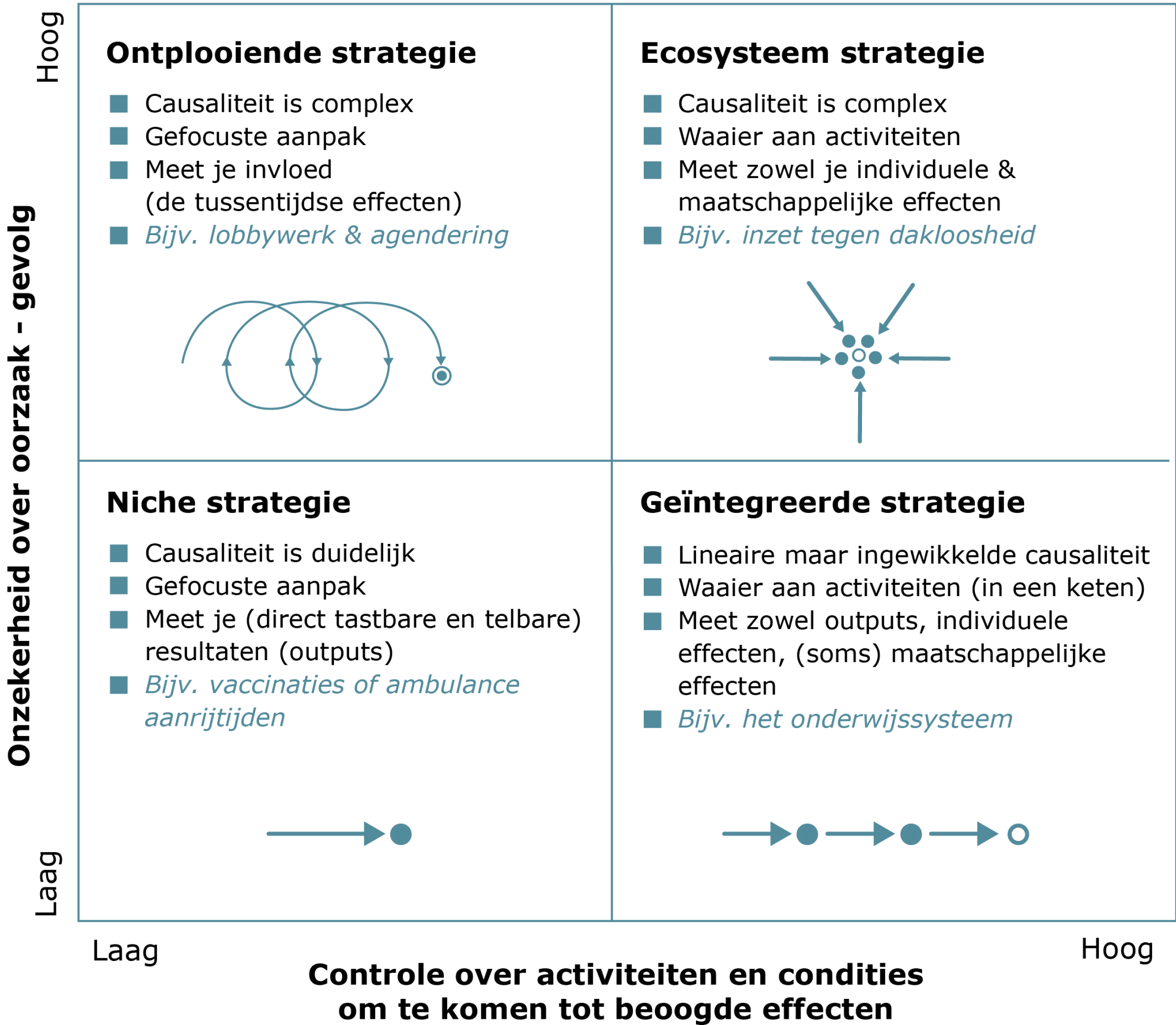
Professor Alnoor Ebrahim biedt in 'Measuring social change, Performance and Accountability in a Complex World' handvatten voor het bepalen wat een passende vorm is van verantwoording. Volgens hem vragen verschillende vormen van strategieën, doelen en inzet, om verschillende vormen van verantwoording.

De ecosysteem strategie en de ontplooiende strategie passen het beste bij de aard van opbouw- werk en collectief sociaal werk. Verder is het zo dat de maatschappelijke uitdagingen (§ 2.1) waar gemeenten, rijk, de zorgsector, verzekeraars en sociaalwerkorganisaties voor staan ook vragen om een ecosysteem strategie.

In een ecosysteemstrategie vervult een partij een orkestrerende en faciliterende rol. Hoewel deze rollen zeker niet eenvoudig zijn, zijn het rollen die gemeenten steeds meer (willen) uitvoeren. Gemeenten kunnen dit echter niet alleen.

Gemeenten en (grotere) sociaalwerkorganisaties in het algemeen, zetten vaak een waaier aan activiteiten in, gericht op verschillende maatschappelijke doelen. En waar sociaalwerkorganisa- ties. zelf onvoldoende invloed hebben op wat ze in kunnen zetten, proberen ze ook via samen- werking en agenderen (en/of politiseren) met partners en via beleid(sbeïnvloeding) te zorgen dat verschillende krachten dezelfde kant op werken.

Figuur 10 De Contingency Framework for Social Performance

De verticale as omschrijft de mate van onzekerheid over de causaliteit. Onderdaan de as (lage onzekerheid) zijn 'de verbanden tussen oorzaak en gevolg relatief goed begrepen en stabiel, en heeft men een vrij volledig beeld van hoe een reeks acties tot bepaalde resultaten zal leiden.'

Bovenaan de as verwijst naar 'een hoge mate van onzekerheid waarbij de kennis over causale verbanden relatief onvolledig is en waarbij de oorzaak-gevolgrelaties als 'complex' worden beschouwd, in die zin dat ze niet-lineair, interactief en emergent^[46] kunnen zijn.'

De horizontale as gaat over de mate waarin organisaties controle hebben over de activiteiten en condities om te komen tot beoogde effecten. Waar de controle laag is kan een organisatie zich volgens hem het beste richten 'op het leveren van een zeer specifieke taak of output die op zichzelf onvoldoende is om een sociaal probleem aan te pakken. Een dergelijke output kan een noodzakelijke dienst leveren, maar is meestal niet voldoende om een resultaat te bereiken zoals het beëindigen van dakloosheid of het bieden van stabiele werkgelegenheid aan een doelgroep.' 'Daarentegen kan een organisatie ervoor kiezen om haar controle over (het kunnen komen tot) de resultaten te vergroten door meerdere interventies te combineren die samen een grotere kans hebben om het sociale probleem aan te pakken.'^[xi]

6.4. Geen valse beloftes over duurzame zekerheden, wél bewezen kansvergroten bijdrage aan maatschappelijke impact.

Weinig is echt duurzaam

Zoals eerder genoemd, is het aantrekkelijk voor opdrachtgevers en beleidsmakers te vragen naar bewijs voor 'duurzame' effecten. Wat draagt een interventie 'duurzaam' bij aan beleidsdoelen? Wat helpt in het 'duurzaam' laten uitstromen van inwoners uit zorg? Waar het om mensen gaat, is vooruitgang echter altijd onzeker. Dit geldt niet alleen voor opbouwwerk of collectief sociaal werk, maar ook het brede sociaal domein, de ggz, en ook veel vlakken binnen de somatische geneeskunde. Wat een professional aan positieve effecten helpt opbouwen bij een inwoner, kan in de (nabije) toekomst door de inwoner zelf, door andere professionals en/of andere onvoorziene gebeurtenissen (tijdelijk) teniet worden gedaan.

Dit geldt op individueel niveau, maar ook op maatschappelijk niveau. Een aantal voorbeelden ter illustratie:

- Collectieve interventies op het mentaal welbevinden van adolescenten, kunnen effectief zijn, maar zijn ze opgewassen tegen bijvoorbeeld het negatief effect van verslavende algoritmes van Big Tech?
- Laagdrempelige ontmoeting organiseren voor ouderen kan bijdragen aan hun welzijn, maar dempt het stijgende Wmo kosten als er een abonnementstarief is ingevoerd?
- Collectief aanbod kan jeugdigen en hun ouders/opvoeders wel helpen normaliseren. Maar is het opgewassen tegen een cultuur op een school wat hier niet in meegaat? En wat doe je als de arbeidsmarkt onvoldoende open staat voor mensen die misschien net iets anders nodig hebben dan de norm?

Onderbouwd, bewezen kansvergroten werken

Daarom is het logisch dat we kijken naar de rol die bepaalde inzet speelt in het vergroten van kansen op positieve impact. En net zoals dat traumatische gebeurtenissen in de jeugd, de kans vergroten op meer negatieve gebeurtenissen verderop in het leven (negatieve gebeurtenissen die kansen vergroten op meer negatieve gebeurtenissen)^[47], is het zo dat positieve gebeurtenissen en interacties de kans vergroten op andere positieve gebeurtenissen en interacties. Zowel op individueel als gemeenschapsniveau.

Het is bewezen dat deze verbindingen keer op keer op individueel niveau de kans op positieve impact in al zijn verscheidenheid vergroten. Dit komt in veel verschillende publicaties terug, waarvan we er hier nu drie uitlichten:

46 In het Engels het toegankelijker 'emerging'. In het Nederlands: 'Een emergent verschijnsel doemt op door onderlinge wisselwerking van componenten onder gunstige omstandigheden. Het emergente verschijnsel kenmerkt zich doordat het andere eigenschappen heeft dan de componenten waaruit het is opgebouwd' (Wikipedia).

47 Bijvoorbeeld: Verwaarlozing in de vroege jeugd, vergroot de kans op een negatief zelfbeeld. Met een negatief zelfbeeld is de kans kleiner dat je eigen grenzen goed aangeeft en bewaakt. Door het negatief zelfbeeld is de kans groter dat je een partners treft die slecht voor jou zijn. Doordat jij grenzen aangeven lastiger vindt, is de kans groter dat mensen over jouw grenzen heen gaan. Hiermee is de kans groter dat jij denkt 'zie je wil, ik verdien niet beter', et cetera.

‘Spiraling up’

‘Spiraling-up’ verwijst naar een proces waarbij verworven middelen de kans vergroten dat ook andere middelen worden verworven. Het model van Emery & Flora gaat uit van gemeenschapskapitaal, waarbij geldt dat wanneer één vorm van kapitaal toeneemt, het gemakkelijker wordt dat ook de andere vormen van gemeenschapskapitaal toenemen in plaats van afnemen. Spiraling-up keert de afname van assets om via een soortgelijk cumulatief causatieproces, waarbij de groei van assets een zichzelf versterkende cyclus wordt van toenemende kansen en gemeenschapswelzijn. Hun onderzoek onderbouwt de stelling is dat sociaal kapitaal het beste startpunt is voor een dergelijke opwaartse spiraal.

‘Van het een komt het ander’

Een van de belangrijkste werkende principes bij community building is dat ‘van het een het ander komt’. Of zoals onderzoeker Kees Fortuin het treffend zegt: ‘De een is de oorzaak van de ander.’ En dat dan in het kwadraat. Een community is dus geen optelsom, maar een vermenigvuldiging: er zijn meer verbindingen dan actoren. De (meer)waarde van gemeenschappen zit vooral in de aard van de verbindingen en onderlinge relaties.

Een optelsom van kleine, informele en procesmatige veranderingen leiden tot een grotere beweging

Het langjarig onderzoek ‘De Kracht van Samen’ toont hoe ‘een relatief eenvoudige ingreep, zoals het realiseren van een nieuwe ontmoetingsplek, niet alleen [kan] leiden tot meer sociale interactie, maar ook bijdragen aan het vergroten van het zelfvertrouwen van bewoners, het versterken van onderlinge relaties en het stimuleren van collectief eigenaarschap. Vanuit dergelijke plekken ontstaan ook weer nieuwe ideeën voor activiteiten, bijvoorbeeld een afvalprik-ploeg, die weer effect heeft op de leefbaarheid van een buurt. Tegelijkertijd ervaren individuele deelnemers van deze ploeg bijvoorbeeld voldoening, of helpen zij elkaar thuis met een kleine klus. Deze verwevenheid betekent dat het analytisch ontleden van effecten – bijvoorbeeld het toeschrijven van een specifiek resultaat aan één interventie – in de praktijk vaak niet mogelijk of zelfs wenselijk is. Het onderzoek maakt duidelijk dat het vooral de optelsom is van kleine, vaak informele en procesmatige veranderingen die samen leiden tot een grotere beweging richting vitale gemeenschappen.’^{lxii}

Bijlage 2 Bronnen en citaten ter onderbouwing maatschappelijke impact

Gezondheid (in relatie tot gezonde sociale relaties)

'Het is (...) niet zo zeer de vraag of preventie werkt, maar welke preventie precies werkt. Uit tal van studies blijkt dat sociale verbindingen bijdragen aan een langer en gelukkig leven. Daar komt nog eens bij dat veel burgers liever gebruik maken van collectief dan individueel aanbod aangezien problemen niet worden geïndividualiseerd en tekortkomingen worden geproblematiseerd. Uit de selectie van studies naar formeel georganiseerde collectieve activiteiten, zoals buurtgerichte ondersteuningsgroepen, mantelzorgondersteuning, buurtwerkplaatsen en bijvoorbeeld de inzet van een groep getrainde vrijwilligers, blijkt het maatschappelijk rendement van deelname groot. (...) Met toegankelijke activiteiten bereiken sociaalwerkorganisaties veel mensen, maar is de impact op de deelnemers minder groot. Met een intensief traject is het aantal deelnemers beperkt, maar de kans op een positieve verandering bij de deelnemer groter.'^{lxiii}

'Er is in toenemende mate bewijs voor causale relaties tussen sociaal kapitaal en gezondheid. Bij het ondersteunen van mensen met gezondheidsproblemen op de lange termijn spelen sociale netwerken een belangrijke rol. En betrokkenheid bij zinvolle activiteiten zoals werk of sociale clubs wordt geassocieerd met positieve uitkomsten wat betreft gezondheid en welzijn. De effectiviteit van asset based werken aan gezondheidsdoelen kan rekenen op een uitgebreide wetenschappelijke onderbouwing. (...) Uit onderzoek [...] blijkt een toename van contacten en betrokkenheid tussen buurtbewoners. Ook wisselen bewoners vaker kennis en vaardigheden uit en is er sprake van een toegenomen gevoel van eigenaarschap. Gevoelens van trots en thuisgevoel nemen toe in de gemeenschappen. Ze voelen zich meer bij machte om lokale kwesties aan te pakken (empowerment). [...] Veel bewoners zijn betrokken geraakt bij tal van initiatieven, ook mensen die traditioneel ondervertegenwoordigd zijn, [...]. Bewoners voelen zich beter over het gebied waar zij wonen. Omdat het eigenaarschap bij de gemeenschap en haar bewoners ligt, is de beweging die ontstaan is duurzamer dan wanneer het 'een project van buitenstaanders' zou zijn.'^{lxiv}

'[Our] findings indicate that the influence of social relationships on the risk of death are comparable with well-established risk factors for mortality such as smoking and alcohol consumption and exceed the influence of other risk factors such as physical inactivity and obesity.'^{lxv}

'Op basis van de beschikbare literatuur is duidelijk dat sociaal werk zowel op korte als lange termijn een belangrijke maatschappelijke bijdrage levert. Van oudsher gaat het dan om gunstige effecten op het welzijn en de gezondheid van de [inwoners] en/of hun omgeving, waarmee op termijn ook gunstige maatschappelijke effecten optreden.'^{lxvi}

'Dat het verbeteren van maatschappelijke omstandigheden op wijkniveau leidt tot een betere gezondheid en welbevinden van inwoners is een voorzichtige conclusie (...). Uit de resultaten blijkt dat mensen een betere gezondheid ervaren, dat hun mentale gezondheid is toegenomen en dat mensen door te wandelen meer bewegen. ... Sociale netwerken zijn van grote invloed op onze gezondheid. De hoeveelheid onderzoek die dat bewijst, is overweldigend. Wanneer mensen bijvoorbeeld voldoende, en de juiste, sociale steun ervaren, hebben zij een lager risico op vroegtijdig overlijden. Sociale steun beschermt tegen depressies en angststoornissen en werkt als een buffer tegen stress. (...). Onderzoek naar de invloed van sociale cohesie op gezondheid is er ook voldoende. Zo zijn gemeenschappen met meer sociale cohesie gezonder. Dat blijkt uit een lagere kindersterfte en minder hart- en vaatziekten (...). Ook beschermen vriendschappen en contacten in de buurt individuen tegen het negatieve effect van het wonen in een achterstandswijk op de psychische gezondheid.^{lxvii}

Empowerment en grip

Empowerment is 'een versterkend en emancipatorisch proces waardoor individuen en gemeenschappen meer regie krijgen over hun situatie en omstandigheden, en dit proces speelt zich af op meerdere, zowel individuele als collectieve niveaus, die met elkaar interacteren. Dit verkrijgen van controle gebeurt via het verwerven van invloed en zeggenschap, door het aanscherpen van een kritisch bewustzijn, door het onderhouden van wederkerige relaties en door het stimuleren van participatie.'^{lxviii}

'Linking' [is] ook een belangrijk aspect binnen het werk van sociaal werkers (...) Dit betreft de mogelijkheden die burgers hebben om hun weg te vinden binnen instituties van overheid, wonen, onderwijs, zorg et cetera. Linking stelt mensen in staat om instituties te benutten voor het voorzien in de eigen behoeften en ambities. Sociaal werkers kunnen hierin van grote meerwaarde zijn.'^{lxix}

'In alle vier onderzoeken [komt] naar voren dat groepsgerichte ondersteuning waarde voor de bewoners heeft. De bewoners ervaren al meest waardevol: Leren van elkaar door ervaringen te delen. Sociale contacten opdoen, netwerk vergroten. Steun aan elkaar, erkenning en herkenning. Ontwikkelen van kennis en vaardigheden. (...) De groepsgerichte ondersteuning draagt op een positieve manier bij aan sociale cohesie en sociale empowerment.'^{lxx}

Kapitaal en veerkracht

'Inclusiviteit en kansengelijkheid verbetert door jongeren te betrekken bij maatschappelijke projecten, waardoor ze vaardigheden opdoen en verbonden raken met hun omgeving. [Deelname] hielp jongeren hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen, en biedt waardevolle ervaring voor hun toekomstige loopbaan. [Deelname heeft] positieve invloed op zelfvertrouwen en persoonlijke ontwikkeling van jongeren. Ze leerden nieuwe vaardigheden en ontmoetten mensen die hen kunnen helpen met hun toekomst. ... het gevoel van voldoening en zelfvertrouwen bij jongeren versterkte, wat bijdraagt aan hun persoonlijke en professionele groei. ..., jongeren [breiden] hun horizon uit en ontwikkelen een breder wereldbeeld (...) [Door deelname komen zij] in aanraking met jongeren met een andere achtergrond dan zichzelf, wat hun sociale vaardigheden en empathie vergroot. Sommige deelnemers wilden na afloop ook vrijwilligerswerk blijven doen in hun vrije tijd vanwege de positieve ervaring.'^{lxxi}

'Verschillende studies wijzen op het belang van sociale samenhang binnen gemeenschappen voor veerkracht (...). De gemeenschap is de plek waar mensen stress en onzekerheid kunnen opvangen die ontstaan tijdens ontwrichtende gebeurtenissen. Hechte gemeenschappen zijn creatiever en kunnen daardoor beter omgaan met onverwachte crises. (...). De uitdaging is dus om gemeenschapszin te realiseren over groepsgrenzen heen. Om dit te bereiken is actieve inspanning nodig. Van burgers zelf, maar ook van de overheid. Vooral waar het gaat om mensen met weinig hulpbronnen. Het zou naïef zijn om te denken dat gemeenschapszin hun gebrek aan veerkracht volledig op kan lossen. Om te voorkomen dat de gescheidenheid van leefwerelden nog verder toeneemt is het belangrijk te investeren in ontmoeting tussen mensen (...) In beleid zou veel meer aandacht kunnen zijn voor interventies die zorgen dat de fysieke en sociale omgeving waar mensen leven uitnodigt om naar elkaar om te kijken.'^{lxxii}

Bereik vergroten en niet-gebruik tegengaan door nabijheid

'Nabijheid is een kernbegrip in het sociaal werk. Via nabijheid bouwen sociaal werkers aan vertrouwen met cliënten, met wijken, met groepen in de samenleving. Door nabij te zijn en te blijven, ontwikkelt de sociaal werker de relatie met de ander.'^{lxxiii}

'The results show that neighborhood organizations can be effective resource brokers for people in low-income neighborhoods, thereby connecting them to main institutions such as the labor market and welfare bureaucracies. The brokering role of neighborhood organizations might have become more relevant recently, as the COVID-19 crisis has negatively affected trust in government. Governments are therefore looking for new ways to deliver social services to citizens and as our study shows, neighborhood organizations are able to do so in several ways.'^{lxxiv}

Sociale cohesie, thuisvoelen, publieke familiariteit

'Elkaar herkennen zorgt (...) voor het ontstaan van een comfortzone, die een basis vormt voor vertrouwen en thuisgevoelens. In die comfortzone voelen mensen zich vrijer om met onbekende mensen te spreken en kunnen ze ook sneller ingrijpen als een ontmoeting minder harmonieus verloopt. Wanneer je weet wie je burens zijn en als je hun kinderen kent, is het makkelijker en laagdrempelig om bij overlast of ergernissen elkaar aan te spreken. Zo kan worden voorkomen dat bewoners van elkaar vervreemden en angstig voor elkaar worden. Tegelijkertijd zijn lichte contacten niet dermate hecht dat mensen zich gaan bemoeien met het leven van hun burens, wat zou kunnen leiden tot conflicten tussen levensstijlen, normen en waarden'.^{lxxv}

'In verbinding zijn met anderen helpt om ons goed te voelen en om ons niet eenzaam of somber te voelen. Verbinding kan ook bijdragen aan zingeving. Dat het bestaan niet enkel van waarde is voor jezelf, maar juist ook voor de ander. Het draagt bij aan het gevoel dat je er niet alleen voor staat. ... We stellen dat verbinding niet enkel een instrumentele waarde heeft, maar een intrinsieke waarde. Juiste vanwege deze intrinsieke waarde stellen we daarom ook dat publieke instellingen zo moeten handelen dat ze ruimte maken voor verbinding in plaats van verbinding onder druk te zetten.'^{lxxvi}

'Het merendeel van de geïnterviewde bezoekers van de onderzochte ontmoetingsruimten geeft aan graag de betreffende plek te bezoeken en ervaart de omgeving als waardevol en betekenisvol. (...) vooral omdat het voor hen een vertrouwde omgeving betreft, die een zeker 'thuisgevoel' aanwakt. De (on)bekende gezichten die ze daar treffen, en de vaak oppervlakkige gesprekjes die zo nu en dan plaats vinden, zorgen voor een gevoel van vertrouwdheid.'^{lxxvii}

Verbondenheid, herkenning en erkenning in collectieven

'We weten uit onderzoek dat deelname aan een onderlinge steungroep kan bijdragen aan het verminderen van sociaal isolement (...). Onderlinge steungroepen bieden mensen de kans om actief te participeren. Door actief te worden en elkaar te steunen, ervaren deelnemers dat zij een ander kunnen helpen, de 'kracht van het geven' (...). De gezamenlijke activiteiten die worden ondernomen, versterken het gevoel van verbondenheid.'^[48]

'Voor de deelnemers [aan de collectieve interventie] is de potentiële meerwaarde groot en divers. Deelnemers kunnen onder andere zien dat problemen breder leven (en worden genormaliseerd), van elkaar leren en steun krijgen (eventueel van lotgenoten), het gevoel krijgen ergens deel van uit te maken en mee te doen in de samenleving, en sociale contacten met anderen opdoen. Collectief aanbod brengt mensen met gedeelde interesses of levensvragen bij elkaar. Deelname kan, afhankelijk van de activiteit, de persoonlijke ontwikkeling en andere competenties bevorderen. Mensen voelen zich over het algemeen 'minder afhankelijk, en ervaren mogelijk meer regie' (...). Ook kan een collectieve aanpak bijdragen aan het versterken van het sociale netwerken en onderlinge zorgzaamheid. Het bereik van collectieve aanpakken [is] groot; activiteiten zijn vaak algemeen en laagdrempelig toegankelijkheid en richten zich soms zelfs op de gehele samenleving. Hierdoor zijn ze vaak minder stigmatiserend dan individuele aanpakken en dat kan drempelverlagend werken voor mensen. Dit vergroot de toegankelijkheid voor mensen die bijvoorbeeld niet snel om hulp vragen of dit zelfs mijden (...). Hieruit ontstaat het tentatieve beeld dat een collectieve aanpak op verschillende niveaus zeer effectief kan zijn, bijvoorbeeld in termen van het versterken van welzijn en gezondheid en financieel rendement.'^{lxxviii}

48 Vangnetwerken: Sociaal isolement doorbreken met behulp van een onderlinge steungroep.

Bijlage 3 Verantwoording onderzoek

Onderzoeksaanpak literatuurscan

Voor dit onderzoek is een literatuurscan uitgevoerd om inzicht te krijgen in de (inter)nationale literatuur over impact- en verantwoordingsbenaderingen voor collectief sociaal werk. Een rapid review is een versnelde vorm van systematisch literatuuronderzoek. In dit onderzoek hebben we een aantal kernprincipes van systematische reviews toegepast, maar bepaalde stappen worden vereenvoudigd om binnen een beperkte tijdspanne bruikbare resultaten te genereren (Tricco et al., 2018). Het doel van dit literatuuronderzoek is was tweeledig: (1) bouwen aan een inhoudelijk referentiekader voor het onderzoek (2) en kennislacunes opsporen en adresseren.

Zoekstrategie

In periode oktober 2025 t/m januari 2026 is gezocht in Google Scholar. Daarnaast zijn in relevante tijdschriften en via referentielijsten van geselecteerde artikelen aanvullende bronnen gezocht (sneeuwbalmethode). Artikelen werden geïnccludeerd wanneer zij voldeden aan de volgende criteria:

- Gepubliceerd in de periode 2014–2025.
- Empirisch of theoretisch onderzoek naar opbouwwerk, collectief sociaal werk of vergelijkbare vormen van collectief werken.
- Empirisch onderzoek afkomstig uit Europa of Noord-Amerika omdat deze contexten het meest lijken op de Nederlandse context (studies uit de Global South zijn niet opgenomen).
- Beschrijving van contextfactoren, werkzame elementen of effecten.
- Gepubliceerd in het Engels of Nederlands.

Voor dit onderzoek is de literatuurscan aangevuld met **expert-gestuurde documentatie**. Een aantal domeinexperts leverde aanvullende documenten aan, waaronder interne rapportages, en context-specifieke materialen. Deze gecombineerde aanpak geeft zowel een brede theoretische onderbouwing als een diepere inhoudelijke contextualisering, doordat experts bronnen aandragen die in reguliere zoektrajecten mogelijk niet beschikbaar of vindbaar zijn.

Proces van toetsen en aanscherpen

Op basis van de literatuurscan hebben de onderzoekers gezocht naar zowel onderbouwing van maatschappelijke impact. En naar verschillende perspectieven op impact en het meten van impact in deze werkvelden. Dit heeft geleid tot twee discussienoties en een conceptrapport die besproken zijn in drie sessies met een klankbordgroep (zie bijlage 4 voor de leden van de klankbordgroep).

Het in ontwikkeling zijnde perspectief is ook getoetst bij diverse belanghebbenden vanuit verschillende sectoren (sociaalwerkorganisaties, gemeenten, verzekeraars, onderzoekers, wetenschappers, beroepsverenigingen, ministeries). De deelnemers aan deze sessie hebben input geleverd op de navolgbaarheid en bruikbaarheid van het stuk vanuit hun eigen werkpraktijk.

Bijlage 4 Mensen die we gesproken hebben voor dit traject

Leden van de klankbordgroep (alfabetische volgorde)

Rico Bastiaans, Zilveren Kruis
Souhail Chaghoulani, Amsta
Bernard ter Haar
Niels Hermens, Lectoraat Empowerment en Professionalisering, InHolland
Pieter Hilhorst, Ben Sajet Centrum
Anoeska Mosterdijk, InEen
Arsine Nazarian, Oranjefonds
Ad van Rijen, WijZijn

Deelnemers (groeps)gesprekken (in willekeurige volgorde)

Jan Depauw, Universiteit Antwerpen & Karel de Grote Hogeschool
Corinne Stoop, BPSW
Jeanet de Jong, BPSW
Mariël van Pelt, Fontys
Radboud Engbersen, Movisie
Roos Pijpers, Movisie
Annet van den Bosch, Movisie
Pieter Brouwer, CIGARBOX
Anna van der Schors, Divosa
Djoeke van Dale, RIVM
Rob Snoeren, zelfstandige adviseur
Margot Bosch, Tintengroep
Wilma Numans, Contour de Twern
Stefan Venema, Bindkracht10
Jaap Hoenderdos, WHISE
Hans Uneken, gemeente Utrecht
Gemma Smid Marsman, gemeente Dordrecht
Dorrit Verkade, gemeente Dordrecht
Ineke van der Waal – Krijbolder, gemeente Utrecht
Herm Kuipers, gemeente Arnhem
Kim van der Velden, gemeente Almere
Josine Meurs, gemeente Rotterdam
Aldo Kivits, gemeente Hilversum
Imke Kemper-Sonderen, Zilveren Kruis
Eva Meijer, ministerie van VWS
Janneke Lummen, VNG Realisatie
Nanda Hagedoorn, gemeente Haarlem
Joop Hofman, Krachtproef
Jan-Willem Bekhuis, Travers / Krachtproef
Reynuck Hendriksma, Amaryllis / Krachtproef
Guido Roelofs, Krachtproef
Florien van der Windt, ministerie van VWS
Maartje Roelofs, ministerie van VWS
Maarten Kwakernaak, Bureau Onderzoek
Kees Jan van de Werfhorst, BMC

Bijlage 5 Bronnen en eindnoten

Bekeken literatuur

Ballering et al. Sociaal maakt gezond, (2016).

Beroepsprofiel van de sociaal werker, BPSW.

Britt, Kwakernaak & Van de Werfhorst, De sociale basis en de houdbaarheid van de Wmo, Een analyse van beleidskeuzes en uitgaven in de sociale basis in relatie tot de ontwikkeling van de (uitgaven aan) Wmo-maatwerkvoorzieningen (2017-2023), (2024).

Brock, et al., De Kracht van Samen: Evaluatieonderzoek naar de programma's Sterke Buurtverbinders en Van Buurten naar Communities, (2026).

Carnisse: Veerkracht in een Rotterdamse wijk 2011-2015 Vers Beton.

Custers & Engbersen, Linking social capital and organizational ties: How different types of neighborhood organizations broker resources for the urban poor, Journal of Urban Affairs, (2022).

Depauw, J. & Driessens, K., Empowermentmeting: een handleiding (2016), Steunpunt beleids-relevant onderzoek.

Depauw, J. 'It Takes a Village to Map Social Work's Impact, Redefining Impact Evaluation: From Attribution to Contribution — Integrating Context, Mechanisms, and Programme Theory through Co-productive and Reflexive Practice that Interweaves Scientific, Professional, and Experiential Knowledge (2026).

Dekker, Franx, Vleeschouwer, Zandvliet, Meta-Analyse Businesscases Sociaal Werk, 2020.

Deuten & Kwakernaak (2025), Meten en monitoren in de pedagogische basis, Bureau Onderzoek.

Driedonks, M. en J. Kruip, (2025) De potentie van preventie, NJi.

Ebrahim, A. Measuring social change, Performance and Accountability in a Complex World, (2019).

Emery & Flora Spiraling-Up: Mapping Community Transformation with Community Capitals Framework, 2006.

Engbersen, R., Verweij, S., Van der Kamp, J., Nourozi, S., Panhuijzen. B., Van Pelt, M., (2021) De terugkeer van de samenlevingsopbouw, Movisie.

Feor, Clarke & Dougherty (2023), Social Impact Measurement: A Systematic Literature Review and Future Research Directions.

Fekkes, De Wolff & Rutgers, Metaonderzoek Veerkracht, Een Metaonderzoek Naar Individuele En Collectieve Veerkracht Van De Samenleving Metaonderzoek, (2023).

Haan, A. de, (2025) De pedagogische basis is het fundament, geen alternatief, NJi.

Hadad, S. and (Drumea) Găucă, O. (2014), 'Social impact measurement in social entrepreneurial organizations', Management & Marketing. Challenges for the Knowledge Society, Vol. 9, No. 2, pp. 119-136.

Handleiding KPI-model, SWN.

Het verhaal van sociaal werk, Argumentenfabriek.

Hofman & Oelkers, 'Voor wie is al het onderzoek naar communities?', Sociaal Bestek, editie 5, 2024.

Holt-Lunstad, Smith, Layton, Social Relationships and Mortality Risk: A Meta-analytic Review, (2010).

Huygen, A. & Fortuin, K. (2021), ABCD: naar veerkrachtige gemeenschappen, WijkWijzer.

Huygen, A. & Fortuin, K., ABCD: naar veerkrachtige gemeenschappen, (2021).

Impact sociaal werk in de wijk, Analyseopgave, investeringen impact sociaal werk in vier wijken, Cigarbox.

Informatiedocument Kwaliteitslabel Sterk Sociaal Werk, SWN.

Kampen et al. (2025) 'Eindrapportage professionele richtlijnen voor het Sociaal Werk. Een onderzoek naar de huidige staat, praktijk en doorontwikkeling van de richtlijnen voor het sociaal werk in Nederland ' Universiteit van Humanistiek.

Kolner, Carla, (2024) Rechtvaardige Preventie, Op het snijvlak van de publieke gezondheid en het sociaal domein.

Kolner, Pijpers etc. De vijf functies van een sociale infrastructuur, EUR.

Kruiter & Albers, Topklas Maatwerk Citydeal.

Kullberg et al. (2015), Betrokken wijken. Ervaringen van bewoners en professionals met wijkverbetering in vier (voormalige) aandachtswijken, SCP.

Kwakernaak & Burggraaff, Het ambacht van verbinden, Onderzoek naar de Asset Based Community Development werkwijze en effecten van Buurt aan Zet in de Horsten, Apeldoorn, Onderzoek & Verwey-Jonker Instituut, (2026).

Laten we het eens over samenlevingsopbouw hebben. Het is tijd. (Visiedocument Samenlevingsopbouw) (2023), De Landelijke Actieagenda de Kracht van Samenlevingsopbouw.

Lectoraten Youth Spot en Armoede Interventies, Samen zien, samen doen. Jongerenwerkers aan zet tegen armoede en schulden. Hogeschool van Amsterdam.

Lub, V. (2013) Schoon, heel en werkzaam? Een wetenschappelijke beoordeling van sociale interventies op het terrein van buurtleefbaarheid.

McArdle, Briggs, Forrester, Garrett, McKay The Impact of Community Work, How to gather evidence, (2021).

Meta de Lange, Jesper Rözer, Max Huber en Lex Veldboer, De waarde van preventie in een veranderend sociaal domein, (2021).

Meta de Lange, Jesper Rözer, Max Huber en Lex Veldboer, De waarde van preventie in een veranderend sociaal domein, Hogeschool van Amsterdam.

Mukhtar et al. (2025), Evaluatie MDT-kort, Kennisland.

Mukhtar, Steenbergen & Nijhuis, Evaluatie MDT-Kort 2022-2023, (2024).

Noordink, Unraveling the complexity of measuring empowerment: Toward qualitative strategies for constructing empowerment questionnaires in social work (2025).

Van Oudenhoven-van der Zee, Wat ons verbindt. Bouwstenen van een veerkrachtige samenleving, (2025).

Pelt, M. van, Rensen & Spierts, Dossier WAT WERKT BIJ Samenlevingsopbouw, (2024).

Presentatie 23 oktober 2025, Passend bewijs voor preventie, Adviescommissie richtlijn passend bewijs voor preventie.

Rijk, M. de, 'Hoezo 'dat wordt dokken straks'? in de Groene Amsterdammer, 10 september 2025, nr. 37.

Rotmans, J. Breder Kijken: Jan Rotmans over welzijn 3.0.

Rözer, De Lange & Veldboer, Collectief werken bij kinderen en jongeren. Een verkenning aan de hand van de literatuur en eerder lokaal onderzoek in Uithoorn, (2024).

Raad voor Volksgezondheid & Samenleving (RVS), Op de rem - Voorbij de hypernerveuze samenleving, (2025).

Sociaal en Cultureel Planbureau, Een sociaal-maatschappelijke reflectie op het coalitieakkoord, (2026).

Sobczyk et al. (2025), Impact in de marges van het meetbare, Movisie.

Steijn, 2023 De rol van sociale infrastructuur in sociale mobiliteit. Een literatuurstudie 'Kenniscentrum Ongelijkheid'.

Tier, van der. Visser, Geelhoed, Moorman, Anders Kijken Naar Impact, 2023, Kenniswerkplaatsen sociaal domein.

Tremblay et al., Can we Build on Social Movement Theories to Develop and Improve Community-Based Participatory Research? A Framework Synthesis Review (2017).

Uitwisselen over hoe gemeenschapskracht gezondheid versterkt Versa Welzijn.

Uyterlinde et al. Sociale bouwstenen voor de tekentafel, Sociaal Perspectiefstudie Dronten 2050, (2026).

Uyterlinde, M., Brock, A.L., De Vries, S., & Verloove, J. (2023) Kennen is het niet, maar we komen elkaar hier wel tegen': Publieke familiariteit in superdiverse wijken, Kennisplatform Inclusief Samenleven, (2023).

Van het een, komt het ander-kaart: onderzoek met en door bewoners (HU, Versa Welzijn, Bewoners Zuidwest) 2024.

Mourik, van. & Kok, Kennissynthese Sociaal Werk, Versterken van het alledaagse leven (2023).

Van Regenmortel, T. (2020) Bouwen aan een wetenschappelijke basis voor sterk sociaal werk. Onderzoek dat ertoe doet! Tilburg University.

Veldboer, L., Engbersen, R., Hooghiemstra, E., Jansen, J., Koeter, L., Repetur, L., Rözer, J. en Sprinkhuizen, A. (red.) Lexicon Nabijheid en Sociaal Werk, daarbinnen 'Alledaagse Attentheid' (van Kremer).

Veldboer, L., Engbersen, R., Hooghiemstra, E., Jansen, J., Koeter, L., Repetur, L., Rözer, J. en Sprinkhuizen, A. (red.) Lexicon Nabijheid en Sociaal Werk, daarbinnen 'Samenlevingsopbouw' (Van Pelt & Spierts).

Veldman, Hartman-van der Laan en Tuinstra, Rapportage Transformatie Basisondersteuning, Amaryllis, van individueel naar collectief Stichting Amaryllis, Lectoraat Sociale Kwaliteit NHL Stenden Hogeschool, 2024.

Verharen, L. (2017) Being there. Samen werken aan het versterken van sociale kwaliteit (oratie) HAN.

Vulpen, Bram van. Martin van der Linde en Caspar van den Berg Noaberschap, van historisch noodverband naar hedendaags bindmiddel RUG en Overijssel Academie.

Wat maakt diplomatie succesvol? Lessen uit 10 IOB-evaluaties over effectieve diplomatieke inzet, Directie Internationaal Onderzoek en Beleidsevaluatie.

Wat we kunnen leren van de Blue Zones, Zilveren Kruis.

Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR), Kiezen voor houdbare zorg (2021).

Wilken, J., Van den Berg, K., Bektas, G. 'Kennissynthese sociaal werk bevorderen van sociale inclusie' (2023).

Wilson, Campain, & Brown, Measuring outcomes experienced by users of community services—The development of the community services outcomes tree and the associated survey template.

Zwet, R. van der, & Noordewier, Y. (2023) Kennissynthese sociaal werk stem van de burger Movisie.

Zwijnenberg & Timmerman (2024) Vangnetwerken': werken aan een vervangend sociaal netwerk.

Zwijnenberg (2019) Vangnetwerken: Sociaal isolement doorbreken met behulp van een onderlinge steungroep.

Eindnoten

i Hertz, The Lonely Century, a call to reconnect, (2020).

ii Britt, Van den Bosch, Verwaijen, Glijn, & Van den Berg, De sociale basis versterken, investeren in de toekomst, Verandertheorie en bouwstenen voor overheden en maatschappelijke partners, (2024).

iii Sociaal en Cultureel Planbureau, Een sociaal-maatschappelijke reflectie op het coalitieakkoord, (2026).

iv De Bruijn et al, Horizontaal en verticaal vertrouwen in Nederland, Over vertrouwen van burgers in elkaar en in overheidsinstanties, (2025).

v Hilhorst et al, De belofte van de gemeenschap & zeven belemmerende mythes, (2025).

vi Britt, Van den Bosch, Verwaijen, Glijn, & Van den Berg, De sociale basis versterken, investeren in de toekomst, Verandertheorie en bouwstenen voor overheden en maatschappelijke partners, (2024).

vii Hilhorst et al, De belofte van de gemeenschap & zeven belemmerende mythes, (2025).

viii Raad voor Volksgezondheid & Samenleving (RVS), Gezond Verbonden, Werken aan sociale verbondenheid in een geïndividualiseerd zorgstelsel, (2026).

ix Van Pelt, Rensen & Spierts, Dossier WAT WERKT BIJ Samenlevingsopbouw, (2024).

x De Landelijke Actieagenda de Kracht van Samenlevingsopbouw, 'Expertiseprofiel Opbouwwerk,' (2026).

xi De Landelijke Actieagenda de Kracht van Samenlevingsopbouw, 'Expertiseprofiel Opbouwwerk,' (2026).

xii De Landelijke Actieagenda de Kracht van Samenlevingsopbouw, 'Expertiseprofiel Opbouwwerk,' (2026).

xiii De Landelijke Actieagenda de Kracht van Samenlevingsopbouw, Expertiseprofiel Opbouwwerk, (2026).

xiv Derks, Hád ik maar een mening, de wereld in honderd woensdagen, (2025).

xv Raad voor Volksgezondheid & Samenleving (RVS), Gezond Verbonden, Werken aan sociale verbondenheid in een geïndividualiseerd zorgstelsel, (2026).

xvi Britt, Van den Bosch, Verwaijen, Glijn, & Van den Berg, De sociale basis versterken, investeren in de toekomst, Verandertheorie en bouwstenen voor overheden en maatschappelijke partners, (2024).

xvii De Waele, Depauw, et al. Impactevaluatie In Het Sociaal Werk: Van Theorie Naar Praktijk, (2022).

xviii Brock, et al., De Kracht van Samen: Evaluatieonderzoek naar de programma's Sterke Buurtverbinders en Van Buurten naar Communities, (2026).

xix Ballering et al. Sociaal Maakt Gezond (2016), en daarbinnen: Dykstra, P.A. (2001) Netwerken van informele steun en sociaal-demografische veranderingen. In: J.C. Vrooman (red.) Netwerken en sociaal kapitaal. Actualiteitencolleges van de Nederlandse Sociologische Vereniging (II). Amsterdam, SISWO/NSV.

xx Raad voor Volksgezondheid & Samenleving (RVS), Gezond Verbonden Werken aan sociale verbondenheid in een geïndividualiseerd zorgstelsel, (2026). Met daarbinnen: Holt-Lunstad, J., Robles, T. F., & Sbarra, D. A. (2017). Advancing social connection as a public health priority in the United States. The American psychologist, 72(6). En Umberson, D., Montez, J.K. (2010). Social relationships and health: a flashpoint for health policy. Journal of Health and Social Behavior, 51(Suppl), 54–S66.

xxi Raad voor Volksgezondheid & Samenleving (RVS), Gezond Verbonden Werken aan sociale verbondenheid in een geïndividualiseerd zorgstelsel, (2026). Met daarbinnen o.a. Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. American Journal of Sociology. 78, 1360 – 1380.

xxii Noordink, Unraveling the complexity of measuring empowerment: Toward qualitative strategies for constructing empowerment questionnaires in social work (2025).

xxiii Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), Grip, Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle, (2023).

xxiv Dekker, Van Straaten, El Kaddouri, (2013) Maatjes Gezocht, De impact van maatjeswerk en de campagne van het Oranje Fonds.

- xxv Fekkes, De Wolff & Rutgers, Metaonderzoek Veerkracht, Een Metaonderzoek Naar Individuele En Collectieve Veerkracht Van De Samenleving Metaonderzoek, (2023).
- xxvi <https://www.scp.nl/dossiers/sociale-cohesie/sociale-cohesie-in-wetenschap-en-beleid>.
- xxvii Raad voor Volksgezondheid & Samenleving (RVS), Gezond Verbonden Werken aan sociale verbondenheid in een geïndividualiseerd zorgstelsel, (2026). Met daarbinnen Poortinga W. (2012). Community resilience and health: The role of bonding, bridging, and linking aspects of social capital. *Health & Place*, 18, 286 – 295.
- xxviii Kwakernaak & Burggraaff, Het ambacht van verbinden, Onderzoek naar de Asset Based Community Development werkwijze en effecten van Buurt aan Zet in de Horsten, Apeldoorn, Anderzoek & Verwey-Jonker Instituut, (2026).
- xxix Knecht, Wat betekenen korte alledaagse sociale interacties voor ons welbevinden? (2023) <https://www.movisie.nl/artikel/wat-betekenen-korte-alledaagse-sociale-interacties-voor-ons-welbevinden>.
- xxx Zwaanswijk & Wolbert, Collectief werken in Utrecht, Kennisinventarisatie en monitoring (2025).
- xxxi Van den Berg, Donker en Tuenter, De waarde van de pedagogische basis, 2023, p16.
- xxxii Dekker, Franx, De Vleeschouwer & Zandvliet, Meta-Analyse Businesscases Sociaal Werk, (2020).
- xxxiii Dekker, Franx, De Vleeschouwer & Zandvliet, Meta-Analyse Businesscases Sociaal Werk, (2020).
- xxxiv Ketelaar, Canoy, Wijntjes en Koppenaal, SROI rapportage Krachtenbinder Sociaal Centrum Eijsden, (2025).
- xxxv Ketelaar, Canoy, Wijntjes en Koppenaal, SROI rapportage Krachtenbinder Sociaal Centrum Eijsden, (2025).
- xxxvi Kwakernaak, Reches & Deuten, De waarde van WIJ, Casusonderzoek naar de kosten en baten van WIJ Dordrecht, (2021).
- xxxvii Marwell & Mosley, Mismeasuring impact, How Randomized Controlled Trials threaten the nonprofit sector, (2025).
- xxxviii Emery & Flora, Spiraling-Up: Mapping Community Transformation with Community Capitals Framework (2006).
- xxxix Brock, et al., De Kracht van Samen: Evaluatieonderzoek naar de programma's Sterke Buurtverbinders en Van Buurten naar Communities, (2026).
- xl Verbeek & Friebel, Hink-stap-sprong: zinvol investeren in de sociale basis, (2024). <https://www.movisie.nl/artikel/hink-stap-sprong-zinvol-investeren-sociale-basis>.
- xli Hofman & Oelkers, 'Voor wie is al het onderzoek naar communities?', Sociaal Bestek, editie 5, 2024.
- xlii Passend bewijs voor preventie, Adviescommissie richtlijn passend bewijs voor preventie, (2025).
- xliii Pawson, How to think like a realist. A methodology for social science, (2024).
- xliv Van Pelt, Rensen & Spierts, Dossier WAT WERKT BIJ Samenlevingsopbouw, (2024).
- xl Engbersen, Jansen, Janssens, Het geheim van de lange relatie, Continuïteit als voorwaarde voor een effectief sociaal domein (2022).
- xlvi Steenmeijer, Professionele autonomie in sociaal werk, Een model voor verantwoord handelen, (2022).
- xlvi Steenmeijer, Professionele autonomie in sociaal werk, Een model voor verantwoord handelen, (2022).
- xlvi De Landelijke Actieagenda de Kracht van Samenlevingsopbouw, 'Expertiseprofiel Opbouwwerk,' (2026).
- xlix Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Werkpakketten Stevige Lokale Teams, Kennis uit onderzoek en praktijk om de basis van een stevig lokaal team neer te zetten, (2024).
- I Raad van Volksgezondheid en Samenleving (RVS), Blijk van vertrouwen. Anders verantwoord voor goede zorg, (2019).
- li Alnoor Ebrahim, 'Measuring social change, Performance and Accountability in a Complex World' (2019).
- lii Micheli et al. 'Meaning, Mission, and Measurement: How Organizational Performance Measurement Shapes Perceptions of Work as Worthy' (2021).

- liii Britt, Verwaijen en Van Rhemen, Deevaluatie sturing op sociale wijkteams Zaanstad, (2024).
- liv Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Werkpakketten Stevige Lokale Teams, Kennis uit onderzoek en praktijk om de basis van een stevig lokaal team neer te zetten, (2024).
- lv Onder andere (zonder de pretentie volledig te zijn) Depauw (2026), Marwell & Mosley (2025), Ebrahim (2019), Deuten & Kwakernaak (2023), Tuenter & Britt (2024), Britt, Kwakernaak, et al (2022).
- lvi Wilson, Campaign, & Brown, Measuring outcomes experienced by users of community services—The development of the community services outcomes tree and the associated survey template, (2025).
- lvii Depauw, It Takes a Village to Map Social Work’s Impact, Redefining Impact Evaluation: From Attribution to Contribution — Integrating Context, Mechanisms, and Programme Theory through Co-productive and Reflexive Practice that Interweaves Scientific, Professional, and Experiential Knowledge (2026).
- lviii Linders, Kesic & Hermens (red.) Kijk naar de context! Hoe sociaal werkers bijdragen aan sociale veranderingen en empowerment, (2024).
- lix Kruiter & Albers, Topklas Maatwerk Citydeal.
- lx Britt, Kwakernaak & Van de Werfhorst, De sociale basis en de houdbaarheid van de Wmo, Een analyse van beleidskeuzes en uitgaven in de sociale basis in relatie tot de ontwikkeling van de (uitgaven aan) Wmo-maatwerkvoorzieningen (2017-2023), (2024).
- lxi Alnoor Ebrahim, ‘Measuring social change, Performance and Accountability in a Complex World’ (2019).
- lxii Brock, et al., De Kracht van Samen: Evaluatieonderzoek naar de programma’s Sterke Buurtverbinders en Van Buurten naar Communities, (2026).
- lxiii Meta de Lange, Jesper Rözer, Max Huber en Lex Veldboer, De waarde van preventie in een veranderend sociaal domein, (2021).
- lxiv Huygen, A. & Fortuin, K., ABCD: naar veerkrachtige gemeenschappen, (2021).
- lxv Holt-Lunstad, Smith, Layton, Social Relationships and Mortality Risk: A Meta-analytic Review, (2010).
- lxvi Dekker, Franx, Vleeschouwer, Zandvliet, Meta-Analyse Businesscases Sociaal Werk, 2020.
- lxvii Ballering et al. Sociaal maakt gezond, (2016).
- lxviii Noordink, Unraveling the complexity of measuring empowerment: Toward qualitative strategies for constructing empowerment questionnaires in social work (2025).
- lxix Wilken, J., Van den Berg, K., Bektas, G. ‘Kennissynthese sociaal werk bevorderen van sociale inclusie’ (2023).
- lxx Veldman, Hartman-vanderLaanenTuinstra, Rapportage Transformatie Basisondersteuning, Amaryllis, van individueel naar collectief, 2024.
- lxxi Mukhtar, Steenberg en Nijhuis, Evaluatie MDT-Kort 2022-2023, (2024).
- lxxii Van Oudenhoven-van der Zee, Wat ons verbindt. Bouwstenen van een veerkrachtige samenleving, (2025).
- lxxiii Van Mourik & Kok, Kennissynthese Sociaal Werk, Versterken van het alledaagse leven (2023).
- lxxiv Custers & Engbersen, Linking social capital and organizational ties: How different types of neighborhood organizations broker resources for the urban poor, Journal of Urban Affairs, (2022).
- lxxv Uytterlinde et al. Sociale bouwstenen voor de tekentafel, Sociaal Perspectiefstudie Dronten 2050, (2026).
- lxxvi RVS, Op de rem - Voorbij de hypernerveuze samenleving, (2025).
- lxxvii Uytterlinde et al. ‘Kennen is het niet, maar we komen elkaar hier wel tegen’, Publieke familiariteit in superdiverse wijken, (2023).
- lxxviii Rözer, De Lange & Veldboer, Collectief werken bij kinderen en jongeren. Een verkenning aan de hand van de literatuur en eerder lokaal onderzoek in Uithoorn, (2024).

COLOFON

In opdracht van Sociaal Werk Nederland	
Auteurs	Drs A.E. Britt, Drs. J.C.M. Uytterlinde A.L. Brock, MSc Dr. F.B.J. de Meere
Medewerking	D.W.M. Burggraaff, MSc
Omslag	E.F. Heitbrink, MSc
Opmaak	E.F. Heitbrink, MSc A.V. Jäkel, MSc
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Giessenplein 59-C 3522 KE Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, mei 2026

ISBN: 978-94-6409-431-2

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.
Partial reproduction of the text is allowed, on the condition that the source is mentioned.